

Afgørelser – Reg. nr.: 07348.00

Fredningen vedrører: Draved Mose

Domme 28-02-2006, 21-12-2001

Taksationskommissionen 27-01-1992

Naturklagenævnet

Overfredningsnævnet 31-07-1991

Fredningsnævnet 29-12-1986

Kendelser

Deklarationer

DOMME>

UDSKRIFT
AF
HØJESTERETS DOMBOG

HØJESTERETS DOM
afsagt tirsdag den 28. februar 2006

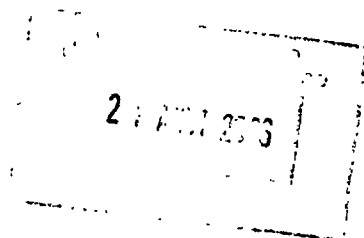
Sag 59/2002

(1. afdeling)

Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen
(kammeradvokaten ved advokat M. Gregers Larsen)

mod

Pindstrup Mosebrug A/S
(advokat Jørgen B. Jepsen)

I tidligere instans er afsagt dom af Vestre Landsrets 11. afdeling den 21. december 2001.

I pådømmelsen har deltaget fem dommere: Wendler Pedersen, Peter Blok, Asbjørn Jensen, Børge Dahl og Jens Peter Christensen.

Påstande

Appellanten, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, der har opfyldt landsrettens dom, har nedlagt påstand om, at indstævnte, Pindstrup Mosebrug A/S, skal tilbagebetale 5.000.000 kr. med procesrente fra sagens anlæg den 30. oktober 1997. Ministeriet har påstået det betalte sagsomkostningsbeløb på 350.000 kr. forrentet fra betalingstidspunktet.

Pindstrup Mosebrug har heroverfor påstået frifindelse.

Pindstrup Mosebrug har endvidere nedlagt påstand om, at Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, yderligere skal betale 10.200.000 kr., subsidært et mindre beløb og mere subsidært, at Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, skal betale 883.782,90 kr.

- 2 -

Det sidstnævnte beløb udgør, hvad der i alt er betalt i leje og ejendomsskat af arealet på 66 ha i Draved Mose i perioden 1. januar 1979 til 30. juni 1997, nemlig 253.316,58 kr. (leje 191.138,64 kr., ejendomsskat 62.177,94 kr.), samt rente fra betaling til 30. september 1997 opgjort til 630.466,32 kr.

Pindstrup Mosebrug har påstået forrentning af 15.200.000 kr. fra den 28. december 1978, subsidært fra den 29. december 1986, med en rente svarende til den officielle diskonto med tillæg af 1 % til den 30. oktober 1997, og af 10.200.000 kr. fra den 30. oktober 1997 med procesrente.

Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, har over for Pindstrup Mosebrugs betalingspåstande påstået frifindelse.

Supplerende sagsfremstilling

Af fredningsforslag af februar 1985 for Draved Mose fremgår bl.a.:

"Beskrivelse.

Draved Mose eller Kongens Mose omfatter sammen med Ellum, Høgslund og Kongsbjerg Moser, et ca. 500 ha stort åbent ubebygget mose- og engområde, beliggende i Løgumkloster og Tønder kommuner. Dette samlede moseområde benævnes herefter: Draved Mose. Mosen er en del af et større, øst-vest gående landskabsstrøg med store mose- og engarealer, begyndende med Alslev Mose i øst over Tyvse og Sølsted Moser langs Sejerbækken til den fredede Kogsbøl Mose i vest. En stor del af disse moser er stærkt ændrede gennem afvanding og tørvegravning, men i den centrale del af Draved Mose findes endnu et mindre, helt uberørt højmosedområde.

Indtil begyndelsen af 1950'erne var Draved Mose ét sammenhængende højmosedområde. Forud herfor havde man gravet tørv i de ydre dele af mosen, mest i den privat-ejede, sydvestlige del af mosen og først og fremmest under de to verdenskrige.

Omkring 1955 påbegyndtes tørveindvinding i større målestok i den nordlige del af mosen. Området blev afvandet og ca. 200 ha kunne efterhånden opdyrkes, størstedelen ligger i dag i vedvarende græs. Tørvegravningen blev indstillet igen omkring 1960, og bortset fra helt små, spredte indvindinger har der ikke været gravet i mosen siden da. Det tilbageværende mosereale er på knap 300 ha.

Ca. 50 ha er enten tilplantet eller naturlig tilgroet med træer og buske. Heraf er ca. 13 ha egentlig skov, mens resten er naturligt krat, som ikke udnyttes forstnæssigt og derfor bør henregnes under udyrkede arealer.

- 3 -

Mosearealerne og de umiddelbart tilgrænsende landbrugs- og skovbrugsarealer har været genstand for betydelige naturvidenskabelige og arkæologiske undersøgelser. Dele af Draved Skov, som ligger øst for Draved Mose og adskiller denne fra Alslev Mose, er tidligere fredet under hensyn til de videnskabelige værdier. Carlsbergfonden har etableret et laboratorium i skoven, hvorfra Danmarks Geologiske Undersøgelse driver indgående studier af såvel skovens som mosens geologi.

Kun i ca. 5 andre danske moser findes arealer, der kan sammenlignes med det intakte højmosearéal i den centrale del, og de er som regel mindre i udstrækning. Dertil kommer, at Draved Mose indeholder intakte lagserier, der kan føres tilbage til tiden lige efter istiden, ca. 12.000 år, hvilket er enestående i Nordeuropa."

I en redegørelse af 19. maj 2005 fra Miljøministeriet for grundlæggende forhold omkring moser, deres udnyttelse og beskyttelse hedder det bl.a.:

"Aktuelle opgørelser over arealer, som er mose i hht. Naturbeskyttelseslovens § 3 viser, at det samlede moseareal er på ca. 90.675ha, svarende til 2,1% af landets areal. I denne opgørelse sondres der ikke mellem de forskellige mosetyper, og derfor heller ikke mellem lav- og højmoser. Højmosearbejdet størrelse er derimod opgjort for nyligt i forbindelse med registreringer i hht. Habitatdirektivets bestemmelser. 'Aktive højmoser' (naturtype nr. 7110) er på i alt 3400ha, svarende til 0,08% af landets areal og 'Nedbrudt højmoser med mulighed for naturlig succession (naturtype 7120) er på 2750ha, eller 0,06% af landets areal (Skov- og Naturstyrelsen 2005). De to naturtyper er således sjældne naturtyper i Danmark.

Sammenhængende større arealer af aktive højmoser (over ca. 10 ha) findes nu kun i Lille Vildmose, Store Vildmose, Holmegårds Mose, Langemose i Rold Skov, Horreby Lyng og Draved Mose

'Aktive højmoser' er også en sjælden og truet naturtype på europæisk plan og betegnes derfor som en prioriteret naturtype ifølge Habitatdirektivet. Naturtypen har denne betegnelse, bl.a. for at de enkelte nationalstater særlig hurtigt skal kunne iværksætte bevarelsesforanstaltninger.

Der foreligger ikke nogen opgørelse over hvor stort et areal, der var aktiv højmoser i slutningen af 1978, eller som kunne betegnes som §43-areal i hht. Naturfredningsloven af 1978. Det er Skov- og Naturstyrelsens opfattelse, at arealet har været af samme størrelsesorden, som det samlede areal der indgår i naturtype 7110 og 7120, idet begge typer ville være at opfatte som §43-arealer, og siden 1. januar 1979 har alle naturarealer med højmoservegetation været omfattet af lovgivningens beskyttelsesbestemmelser.

Den meget betydelige indvinding af tørveprodukter, der har fundet sted siden 1979, er sket fra arealer, der allerede før 1. januar 1979 havde mistet deres karakter af moser, især som følge af inddragelse til landbrugsdrift eller plantager eller til produktion af brændselstøv og af spagnum til jordforbedring.

Der har fra de statslige og amtslige forvaltningsmyndigheders side været fokus på de danske højmoser. Det fremgår bl.a. af en række naturovervågningsundersøgelser (Aaby

- 4 -

1987, 1989, 1990; Risager & Aaby 1996, 1997), ligesom beskyttelsesbestemmelserne vedrørende 'moser' og 'moser og lignende' (se afsnit 1) har været håndhævet meget restriktivt (se afsnit 8). Det er således kun få arealer, der uretmæssigt er forsvundet siden 1978/79, og ingen højmoser er forsvundet af naturlige årsager siden den tid. Derimod er der konstateret kvalitative ændringer af højmosernes tilstand siden da (Risager & Aaby 1996, 1997). Det antages således, at højmosen i 1978/79 har haft status som en ret sjælden og truet naturtype i Danmark. Denne status har højmoserne stadig i dag (Pihl et al. 2000).

Det kan således med ret stor sikkerhed antages, at §43-arealer med højmoservegetation har udgjort ca. 6.150 ha i 1978, hvoraf langt hovedparten lå i Nordjyllands Amt (3641 ha = 59%) og her særligt i Store og Lille Vildmose.

Mens det således er muligt at analysere størrelsen af naturarealer med mose- og højmoservegetation i 1978/79 med ret stor sikkerhed, så foreligger der ikke tal for mægtigheder og udstrækning af tørveressourcer i Danmark på dette tidspunkt, ligesom der heller ikke senere er foretaget en landsdækkende opgørelse af disse ressourcer. Der er dog ingen tvivl om, at der også i 1978/79 fandtes arealer med både lys og mørk højmosetørv, som ikke var omfattet af Naturfredningslovens § 43. Det gælder bl.a. arealer i Lille Vildmose, Store Vildmose og Svanemose v. Kolding, hvor højmoscarealer var tilplantede med nåletræ eller inddraget til dyrkning eller andre landbrugsformål.

7. Moserne og særligt højmoserne som råstofressource

Moserne har til alle tider været en vigtig brændselskilde. De første forsøg på at opgøre den årlige produktion af tørv blev gjort af Moseindustriforeningen i 1902. Den samlede produktion var da på ca. 100.000 tons. I 1910 overtog Hedeselskabet produktionsstatistikken og frem til 2. Verdenskrig var den ret ufuldstændig, og der indgik en del skønnede tal i statistikken. Senere har statistikken været ret pålidelig, men skønnede tal er medtaget i opgørelserne helt frem til 1966, hvor tørveproduktionen praktisk taget var ophørt (Hove 1983).

Perioden fra 1902 til 1916 viser en jævn stigning i tørveproduktionen. I 1917-20 blev produktionen næsten 10-doblet og nåede op på ca. 2,2 mio. tons om året. I mellemkrigsårene faldt den til omkring 0,3-0,4 mio. tons pr. år for igen at blive omtrent 10-doblet i årene 1940-48. Herefter faldt den årlige produktion frem til omkring 1957, hvor der blev gravet ca. 0,7 mio. tons tørv. Nu blev der kun gravet tørv enkelte steder og i 1966 var den samlede tørveproduktion helt nede på kun 9.000 tons. Senere er tørveindustrien steget igen. Nu anvendes tørv ikke længere som brændselskilde, men bruges i stedet til jordforbedring og i gartnerierhvervet. Produktionen har de senere år været svagt faldende og ligger nu på ca. 60.000 tons pr. år. (Gyldenkerne et al. 2004).

Den samlede tørveproduktion de sidste 100 år er skønnet til omkring 72-75 mio. tons tørv på grundlag af foreliggende opgørelser (Hove 1983; Gyldenkerne et al. 2004; Danmarks Statistik).

Sammen med dræning og anvendelse af mosearealer til landbrugsformål har tørvegravningen medvirket til en reduktion af mosens natur med mere end 90% de seneste 200 år, og når det gælder højmosens natur, er reduktionen antagelig på mere end 98%.

8. Beskyttelsen af danske moser

Den generelle beskyttelse af Danmarks moser trådte i kraft med ændringen af naturfredningsloven den 1. januar 1979. Den generelle beskyttelse af moser og andre naturtyper er videreført med naturbeskyttelsesloven fra 1992, jfr. § 3.

Efter bestemmelsen må der ikke foretages ændring i tilstanden af moser og lignende, når disse enkeltvis, sammen med andre generelt beskyttede naturtyper eller i forbindelse med beskyttede søer er større end 2.500 m² i sammenhængende areal.

Amterne er tilsyns- håndhævelses og dispensationsmyndighed vedrørende de generelt beskyttede naturtyper. Amternes administration er i overensstemmelse med lovens forarbejder meget restriktiv, og der gives som alt overvejende hovedregel aldrig tilladelse til udnyttelse af en beskyttet mose, som indebærer en ændring af tilstanden, f.eks. tilladelse til landbrugsdrift eller indvinding. Dette gælder for administrationen af samtlige moser i Danmark, d.v.s. både høj- og lavmoser.

Naturklagenævnet har som klageinstans for amternes afgørelser efter naturbeskyttelseslovens § 3 fastholdt denne restriktive praksis.

Pindstrup Mosebrug A/S har kunnet fortsætte indvinding i de to vildmoser og i Fuglsø mose uden at indhente tilladelse fra amtsrådet, fordi de pågældende arealer allerede før 1. januar 1979 havde mistet karakter af moser. Det samme er tilfældet med de arealer, som Pindstrup Mosebrug A/S har opnået indvindingsret til i den mellemliggende årække.

Såfremt et areal skifter karakter til en beskyttet naturtype, således at det f.eks. på ny får karakter af mose, kræver indvinding dog tilladelse.

9. International beskyttelse af mosenatur

Mosenaturens skæbne i det øvrige Europa minder meget om den, der er beskrevet fra Danmark. I de fleste europæiske lande er der mindre end 10% af det oprindelige moseareal tilbage (Bragg & Lindsay 2003). I England, Østrig, Polen, Ukraine, Hviderusland og Finland er der bevaret 10-50% af mosearealet, mens Norge, Sverige og bl.a. Rusland stadig har bevaret mere end 50% af det oprindelige moseareal. Den markante tilbagegang for moserne og deres tørvelag har medført en betydelig fokusering på mosernes samfundsmæssige betydning, ikke blot som artsrige naturområder med en høj biodiversitet, men også for deres betydning i det hydrologiske kredsløb (dæmpning af oversvømmelse fra de store europæiske floder) og som klimaregulatorer (opnagasinering af kulstof og frigivelse af drivhusgasser). Det har bl.a. medført, at enkelte lande (Holland) har forbudt tørveindvinding for at fremme mosernes miljømæssig og samfundsmæssige betydning.

Sidelevende med en stadig mere restriktiv national lovgivning vedrørende udnyttelsen af tørveressourcerne i flere europæiske lande inkl. Danmark, er der også udviklet et bredt spektrum af internationale konventioner, direktiver og overenskomster, der har til formål at beskytte mosernes og vådområdernes dyre- og planteliv og deres levesteder. Det gælder bl.a.:

- 6 -

- Ramsar konventionen, som omhandler bevaring og bæredygtig udnyttelse af verdens vådområder
- Konventionen om biologisk diversitet, som forpligtiger de deltagende lande og grupper af lande til at bevare og forbedre biodiversiteten inden for deres eget område gennem en serie af konkrete tiltag. For EU-landene gælder flere direktiver, bl.a. Habitatdirektivet og Fuglebeskyttelsesdirektivet.
- Konventionen om klimændringer og den tilknyttede Kyoto Protokol, som er relevant for moserne som kulstofmagasiner.
- Konventionen om beskyttelse af migrerende arter, også kendt som Bonn-konventionen.
- Konventionen om international handel med truede vilde dyr og planter, der skal sikre at international handel med dyr og planter ikke truer deres overlevelse.
- Konventionen om verdens kulturarv, der beskytter natur- og kulturarven som den udtrykker sig i bl.a. vore moser.

Disse internationale traktater medfører en national følgelovgivning, der har betydning for forvaltningen af naturressourcerne og deres materielle og immaterielle værdier. Således er der med de seneste ændringer af Naturbeskyttelsesloven i 2004 bl.a. sket en implementering af Habitat- og Fuglebeskyttelsesdirektiverne i den danske lovgivning.

Beskyttelsen af moser indgår således som et led i beskyttelsen ikke kun af naturtyper og en række plante- og dyrearter, der på internationalt plan er truet af udryddelse, men også af den kulturarv og de sociale forhold, der er knyttet til moserne, ligesom mosernes bevaring har betydning for klimaet."

Der er til brug for Højesteret afholdt syn og skøn ved statsautoriseret revisor Flemming Petersen og statsautoriseret revisor Palle Knudsen. De har i en erklæring af 25. august 2003 udtalt bl.a.:

"Spørgsmål 1:

Hvorvidt, og i givet fald i hvilket omfang, har Pindstrup Mosebrug A/S i tiden fra 1979 og herefter haft mulighed for, i forhold til produktionskapacitet og afsætningsmuligheder, at realisere såvel den faktiske realiserede fortjeneste (ved indvinding, forarbejdning og salg af tørv fra andre moser i Danmark og udlandet) som den i bilag 56 (direktør Niels Søes projektbeskrivelse af 23. maj 1980) og bilag 71 (revisorredegørelsen af 22. april 1999) opgjorte tabte merfortjeneste ved indvinding, forarbejdning og salg af tørv fra Draved Mose?

Spørgsmål 2:

Hvorvidt udgør det i bilag 56 og bilag 71 opgjorte tab et beløb, der i nutidsværdi overstiger kr. 50.000.000,00?

...

Spørgsmål A:

Det bedes oplyst, om markedet i perioden efter den 1. januar 1980 gav mulighed for en større afsætning af de indstævnte producerede varer, end den faktisk realiserede afsætning.

Ad spørgsmål 1

Det er vort skøn, at Pindstrup Mosebrug A/S ud over den faktisk realiserede fortjeneste ikke ville have kunnet erhverve den tabte merfortjeneste, således som den er opgjort i bilag 56 og bilag 71. De to bilag er investeringskalkulationer, der baserer sig på en del alt andet lige forudsætninger. Der er herved ikke taget hensyn til blandt andet de forhold, der nævnes i det følgende.

I 1979 og tiden derefter var markedet for spagnumprodukter ikke så udbygget og nuanceret som i dag. Den i bilagene forventede produktion på 67.000 m³ ville have været en så væsentlig tilførsel til markedet, at der næppe havde været en umiddelbar tilstrækkelig efterspørgsel til at aftage produktionen. Baseret på oplysninger fra Pindstrup Mosebrug A/S ville et mersalg på 67.000 m³ i 1980/81 have udgjort et mersalg på mere end 25% sammenlignet med selskabets realiserede salg.

I årsregnskaberne for Pindstrup Mosebrug A/S omtales afsætningsforholdene indirekte.

I 1980/81 årsberetningen forklares årsresultatet med øgede produktionsomkostninger som følge af ugunstigt vejr. Det anføres tillige, at de fugtige råvarer af konsulenterne er blevet anset som værende årsagen til alvorlige dyrkningsproblemer i mange gartnerier.

Dyrkningsmæssige problemer fører ofte til, at der vælges mere end én spagnumleverandør.

I 1981/82 oplyses det, at "Der er gennemført, som følge af gunstige vejrforhold i 1982, en stor produktion af god kvalitet, således at man har haft mulighed for både at efterkomme den forøgede efterspørgsel og opbygge lagre af en kvalitet, der giver et godt grundlag for afsætningen i det kommende regnskabsår." Produktionen i 1982/83 blev meget begrænset.

I de efterfølgende årsberetninger nævnes, at der er stor priskonkurrence på markedet for spagnumprodukter.

Ingen årsberetninger omtaler Draved Mose eller den kapacitetsmulighed, som Draved Mose udgør.

Årsberetningerne omtaler overproduktion og stærk priskonkurrence, hvilket ikke indikerer større efterspørgsel end udbud.

Vi har indhentet oplysninger fra anden side og fået oplyst, at der ikke har været perioder med efterspørgselspres på spagnum.

- 8 -

Det ville formentlig have været muligt for Pindstrup Mosebrug A/S at udvikle markedet hurtigere end det faktisk skete i 1980'erne ved øget salgs- og marketingindsats, således at der kunne være opnået en større afsætning af spagnumprodukter. Vi kan ikke danne os et kvalificeret skøn over, i hvilket omfang markedet kunne udvides, og om en markedsudvidelse ville have presset priserne yderligere på det eksisterende marked.

Uden at indikere at et sådant mersalg ville have været opnåeligt, viser en beregning med at årligt mersalg på 66% af det i bilag 56 og 71 indeholdte salg en merfortjeneste, hvis nutidsværdi i 2003 udgør DKK 53 mio. I beregningen er forudsat en kalkulationsrente på 10%, og at den faktisk opnåede fortjeneste er upåvirket. I beregningen er der ikke taget hensyn til værdien af et resterende indvindingspotentiale. Beregningen er vist i appendix 2.

Ad spørgsmål 2:

Nutidsværdien i bilag 56 er opgjort som nutidsværdien i 1980 ved simpel renteberegning. Bilag 71 anvender samme forudsætninger som bilag 56, men beregner rentes rente og baserer renten på en langfristet dansk statsobligation plus risikotillæg.

Vi mener, at en renteberegning skal foretages som i bilag 71 med rentes rente, men dog med den forrentning Pindstrup Mosebrug A/S har kunnet opnå ved sin driftsaktivitet. Den er af Pindstrup Mosebrug A/S opgjort til 10,4 i gennemsnit for perioden 1979/80 til 1990/91. Vi har for perioden fra 1980 til 2003 anvendt en rentes rente på 10%.

Vi har herefter beregnet de enkelte års resultater frem til 2003, jf. appendix 1, som viser en nutidsværdi i 2003 på DKK 312 mio.

I bilag 71 tilbagediskonteres de enkelte års resultater til 1980, og nutidsværdien i 1980 udgør DKK 23 mio. Nutidsværdien i 2003 af DKK 23 mio. i 1980 udgør med den gennemsnitlige rente, der er anvendt i bilag 71, DKK 650 mio.

Spørgsmål 2 kan således besvares bekræftende.

...

Ad spørgsmål A:

Markedet for spagnumprodukter var stigende i 1980'erne, og der kom flere udbydere på markedet. Pindstrup Mosebrug A/S' afsætning (for moderselskabet) steg med 31% i tiden fra 1981/82 til 1989/90, hvor afsætningen udgjorde 366.987 m³. For en af de væsentligste konkurrenter anslår vi en stigning på mere end 100% for perioden baseret på tilgængelige regnskabsoplysninger fra 1984 til 1990. Ud fra samme materiale anslår vi konkurrentens afsætning til ca. 100.000 m³ i 1990.

Nettoimporten var svingende i 1980'erne og steg med 17% fra 1984 til 1990. Nettoimporten opgøres i tons.

I 1990'erne kom der yderligere udbydere af spagnumprodukter på markedet. Disse udbydere har tilsyneladende haft vækst, uden at vi dog kan præcisere vækstraten nøjere.

- 9 -

Pindstrup Mosebrug A/S' afsætning er svagt faldende i de første år af 1990'erne, men kom på niveau i midten af 1990'erne.

Efterspørgslen fra de professionelle aftagere af spagnum var stigende i 1980'erne som følge af en væsentlig udvidelse af væksthüsarealerne. I tiden efter 1990 har væksthüsarealerne været stort set uforandrede, hvilket indikerer en mindre stigning i efterspørgslen af spagnum.

Det er oplyst, at markedet for øvrige aftagere, haveejere mv., fik sit gennembrud sidst i 1970'erne, og at det modnedes gennem 1980'erne.

Det er vort samlede skøn, at markedet i perioden efter den 1. januar 1980 gav Pindstrup Mosebrug A/S mulighed for en større afsætning end den faktisk realiserede afsætning.

Denne opfattelse begrundes med, at øvrige udbydere søgede deres afsætning."

Skønsmændene har i en supplerende erklæring af 13. oktober 2004 endvidere udtalt:

"Spørgsmål 3:

Er besvarelse af spørgsmål hovedsageligt eller alene besvaret ud fra forventninger om, at indstævnte skulle sælge den ekstra mængde sphagnum på det danske marked?

Spørgsmål 4:

I bekræftende fald bedes skønsmændene – efter gennemlæsning af bilag 73 "Sammen drag af salgsstatistik 1975/76 til 2001/2002 med bemærkninger" samt hvilke øvrige kilder, skønsmændene måtte finde nødvendige – vurdere, om indstævnte ville have kunnet sælge den eventuelt overskydende mængde på eksportmarkedet?

Spørgsmål 5:

Med udgangspunkt i selskabets nuværende import af råvarer, sammenholdt med produktionsomkostninger på eksisterende produktionsanlæg i Danmark, bedes skønsmændene værdiansætte det eventuelt resterende indvindingspotential, som ikke ville være medgået til selskabets omsætning, såfremt Draved Mose var blevet udnyttet.

Vor besvarelse er som følger:

Ad spørgsmål 3:

Vi kan bekræfte, at vi i vor besvarelse af 25. august 2003 hovedsageligt har lagt til grund, at den ekstra mængde sphagnum skulle afsættes på det danske marked.

- 10 -

Ad spørgsmål 4:

De nye oplysninger i bilag 73 og øvrige oplysninger, vi i den anledning har indhentet hos indstævnte, giver os anledning til følgende præcisering af vor tidligere besvarelse:

Indstævntes afsætning på eksportmarkedet var begrænset i forhold til selskabets samlede omsætning, i særdeleshed i perioden 1976-1981, men også i tiden indtil 1995/96. Der foreligger ikke oplysninger om, at indstævnte i perioden indtil da har haft begrænset produktionskapacitet.

Hjemmemarkedsomsætningen var stagnerende fra starten af 1990'erne, mens eksportandelen fra midten af 1990'erne øgedes væsentligt.

Det er vort samlede skøn, at indstævnte næppe ville kunne have øget eksportandelen væsentligt i perioden frem til 1995.

Indstævntes mulighed for at udnytte en større kapacitet anser vi først for at være til stede fra midten af 1990'erne.

Fra 1995 og derefter udgør den fulde kapacitet i Draved Mose 100% faldende til 25% af den opnåede eksport (bilag A), og vi anser det for usandsynligt, at hele kapaciteten kunne være afsat.

På den anden side er det sandsynligt, at indstævnte efter 1995 med væsentlige stigninger i eksporten ville have kunnet udnytte dele af kapaciteten i Draved Mose.

Vi besidder imidlertid ikke den fornødne markedsmæssige ekspertise til nærmere at angive hvor stor en del af kapaciteten, der ville have kunnet været solgt på eksportmarkedet.

Ad spørgsmål 5:

Vi er blevet bedt om at opgøre og værdiansætte det eventuelle resterende indvindingspotentiale i Draved Mose, såfremt denne helt eller delvis var blevet udnyttet.

Vi har fået oplyst, at selskabets import af sphagnum koster ca. 93 kr./m³. Samtidig er det dokumenteret, at omkostningen ved indvinding af sphagnum i en anden dansk mose, som kan sammenlignes med Draved Mose, ville koste ca. 34 kr./m³. Forskellen udgør 59 kr./m³.

Som vi har redegjort for ved besvarelsen af spørgsmål 4, kan vi ikke nærmere angive, hvor stor en del af kapaciteten der ville have kunne været solgt på eksportmarkedet.

Uden at indikere en mulig kapacitetsudnyttelse har vi, ud fra det mængdemæssige forhold mellem faktisk eksport og ekstrakapaciteten i Draved Mose, foretaget alternative beregninger, som er indeholdt i bilag B.

Alternativerne rækker fra 10-30%'s udnyttelse af den årlige kapacitet i Draved Mose på 55.000 m³.

- 11 -

Værdien af det resterende indvindingspotentiale opgøres som forskellen mellem produktionsomkostningerne i Danmark på 34 kr./m³ og importeret sphagnum på 93 kr./m³, multipliceret med den udnyttede kapacitet.

De enkelte år er diskonteret med 10% frem til 2005.

De alternative beregninger viser en nutidsværdi af restpotentialet ved en udnyttelse på 10%, 20% henholdsvis 30% på kr. 97 mio., kr. 91 mio. henholdsvis kr. 85 mio.

Beregningerne giver kun mening i det omfang, det resterende indvindingspotentiale modsvarer af import i perioden, og prisforskellen mellem produktionsomkostninger og importpriser har været konstante over perioden."

Pindstrup Mosebrug har fremlagt en specifikation af 16. marts 2005 over udviklingen i salgsmængder opgjort i 1000 m³ samt udviklingen i realiserede afdelingsbidrag opgjort i 1000 DKK for afdelingerne i Lille Vildmose og Store Vildmose for perioden regnskabsåret 1980/1981 til og med regnskabsåret 2003/2004:

Regnskabsår	Lille Vildmose		Store Vildmose	
	Salgsvolumen opgjort i 1000 m ³	Afdelingsbidrag opgjort i 1000 DKK	Salgsvolumen opgjort i 1000 m ³	Afdelingsbidrag opgjort i 1000 DKK
80/81		6.627		6.114
81/82		9.118		7.160
82/83		14.646		12.379
83/84		15.487		12.489
84/85		16.776		14.658
85/86		19.555		14.040
86/87		19.424		15.818
87/88		17.054		14.357
88/89		16.674		18.316
89/90		22.244		19.094
90/91	156	21.316	152	18.246
91/92	179	20.610	150	18.214
92/93	170	19.334	147	20.539
93/94	195	24.267	146	17.330
94/95	212	24.870	145	20.542
95/96	219	28.227	132	19.496
96/97	252	33.195	139	19.370
97/98	290	41.007	134	19.197
98/99	266	39.493	109	21.568
99/2000	260	39.746	111	26.350
2000/2001	233	16.764	120	17.305
2001/2002	254	21.440	142	20.024
2002/2003	244	14.575	233	27.093
2003/2004	319	20.013	146	17.319

- 12 -

Forklaringer

Til brug for Højesteret er der afgivet forklaringer af direktør Niels Sæ og skønsmændene, statsautoriseret revisor Flemming Petersen og statsautoriseret revisor Palle Knudsen.

Niels Sæ har supplerende forklaret, at han kom til Pindstrup Mosebrug A/S i 1971. Han er uddannet ingeniør og havde afsluttet en HA-uddannelse. Han kendte ikke til spagnumprodukter. I 1971 var det naturligt selv at producere sine råvarer. Det var på det tidspunkt ikke økonomisk rentabelt for selskabet at købe råvarer udefra og ej heller nødvendigt. De første 3 år, han var ansat på Pindstrup Mosebrug, gik med etablering af salgsorganisation, udvikling af produktsortiment samt nye produktionsmetoder. På det tidspunkt havde firmaet tre fabrikker. En i Fuglsø Mose, en i Lille Vildmose kaldet Kongerslev og en i Store Vildmose. Produktionen af tørv foregår ved, at man fra maj til august kan fræse et tyndt lag spagnum op i moserne. Når det er tørt efter ca. 2 dage, samles det op. Produktionen er afhængig af vejret. Fra 1976 har produktionen været dårlig i 1980, 1987 og 1998. Ved våde somre er det et problem at producere tilstrækkeligt med spagnum. Produktionen af spagnum i Danmark varierer fra 800 m³ til 1000 m³ pr. hektar pr. år som gennemsnit. Råvarerne lægges i lagerdynger, hvorfra den hentes til fabrikkerne i løbet af vinteren. Hele råvareproduktionen til det følgende års produktion i fabrikkerne skal være foretaget inden oktober. Primærkunderne for Pindstrup Mosebrug er professionelle gartnere, men der leveres også til hobbykunder. Forholdet til gartnerne bygger på et tillidsforhold. Pindstrup Mosebrug importerer råvarer, hvis det ikke er muligt at have tilstrækkelige råvarer selv, fra f.eks. Norge, Sverige eller Finland. Efter somrene 1979 og 1980 var der problemer med produktet, således at kunderne i 1981 og 1982 klagede over kvaliteten af spagnum. Samtidig startede en konkurrent – Stenrøgel Mosebrug – på at levere pottemuld til gartnerne. Stenrøgel Mosebrug brugte dels danske råvarer dels importerede råvarer. Stenrøgel Mosebrug er nu blevet købt af en finsk koncern, der er større end Pindstrup Mosebrug. Den fabriksmæssige fabrikation af spagnum foregår ved, at spagnummen rives itu, hvorefter den tilsættes kalk, gødning og mikronæringsstoffer. Stenrøgel Mosebrug startede produktionen til erhvervskunder i perioden 1981 til 1983. Stenrøgel Mosebrug benyttede samme produktionsmetode som Pindstrup Mosebrug.

Den oprindelige produktion i Kongens Mose var brændselproduktion. Produktionen blev sat ned og stoppet i ca. 1971. Efter 1971 blev der solgt lidt spagnum fra lagerdynger til jordforbedring. Det blev solgt som usorteret råspagnum. Brændselstørv og spagnum udvindes af den

- 13 -

samme tørvejord. Der sondres mellem højmoser og lavmoser. Højmoser er kendetegnet ved, at de kun modtager regnvand, medens lavmoser får tilført overfladevand. Spagnum til jordforbedring kommer kun fra højmoser. Pindstrup Mosebrug har kun produktion fra højmoser. I 1978 havde Pindstrup Mosebrug rådighed over arealer i 4 højmoser, hvor arealet var over 5 hektar, nemlig i Store Vildmose, Lille Vildmose, Fuglsø Mose og Kongens Mose. Ved lovændring pr. 1. januar 1979 blev Pindstrup Mosebrug ikke begrænset i udnyttelse af de igangværende indvindinger i Store Vildmose, Lille Vildmose og Fuglsø Mose. Fra 1975 til 1990 var næsten hele Pindstrup Mosebrugs produktion baseret på danske råvarer, bortset fra import i de våde somre. Produktionen steg fra 1975 til 1990 fra 227.000 m³ til 350.000 m³ brugsvolumen. I 1978 blev der udvundet spagnum fra Store Vildmose og Lille Vildmose samt en næsten ubetydelig produktion fra Fuglsø Mose. Allerede i begyndelsen af 70'erne arbejdede man med at få yderligere arealer fra jordbrugsmyndighederne. Forpagtningen i Kongens Mose kunne ikke forlænges til efter 2005. I 1978 påbegyndte man markedsføring af et nyt have-spagnumprogram. Samme år begyndte man en overfladefræsning af Kongens Mose med henblik på spagnumudvinding. Såfremt man havde kunnet fortsætte spagnumudvinding i Kongens Mose, ville man have kunnet starte en råvareproduktion i 1979, og en fabrik ved Kongens Mose kunne have været i drift i 1980. Der er stor sikkerhed for, at Pindstrup Mosebrug kunne have udnyttet hele ressourcen i Kongens Mose inden forpagtningens udløb.

Fra 1971 til 1976 var Pindstrup Mosebrug inde i en god udvikling. Der var ikke større problemer på grund af de danske råstofressourcer. I 1979 etablerede Pindstrup Mosebrug sig med et datterselskab i Nordirland. Baggrunden herfor var til dels, at det var gode ressourcer, samt at det var tæt på et stort marked i England. Der har stort set ikke været samhandel mellem virksomheden i Nordirland og virksomheden i Danmark. Transportomkostningerne er en vigtig parameter ved spagnum, da det er et billigt produkt og mængden er stor. Ubalancen i transportkapaciteten medfører, at det er billigere at transportere fra Irland til England end fra Danmark til England. Transporten fra Nordirland til England foregår i lastbil. Pindstrup Mosebrug begyndte at se sig om efter nye produktioner, idet det var vurderingen, at Vesttyskland, der i midten af 70'erne var den største producent og eksportør af spagnum, havde begrænsede ressourcer. Vesttyskland er i dag importør af spagnum. I vist nok 1987 købte Pindstrup Mosebrug en virksomhed i Spanien samt dertil knyttede indvindingstilladelser. I Spanien blev der benyttet spanske råvarer, der blandes med estiske eller lettiske råvarer. Salget i Spanien foregår dels til spanske gartnere og dels til hobbybrug. Den spanske fabrik forsyner

- 14 -

det spanske marked, men har også et mindre salg i Portugal. I 1990 indgik man en joint venture aftale i Estland. Pindstrup Mosebrug har ikke moserettigheder i Estland, men er 50 % ejer af en fabrik og har ret og pligt til at sælge fabrikkens produkter. Råvarerne kommer fra samarbejdspartnere i Estland. Størstedelen af produktionen sælges dels til Pindstrup Mosebrugs spanske datterselskab dels som råvarer lokalt i Estland. I 1998/99 købte Pindstrup Mosebrug tre virksomheder i Letland ved Riga. Endvidere er der opført en ny fabrik, der nu producerer ca. 320.000 m³ brugsvolumen spagnum. Pindstrup Mosebrug har væsentligt salg til Frankrig, Spanien, Italien, Holland, USA, Japan og Mellemøsten. Frankrig og Holland betaler en merpris for produkter produceret i Danmark. Den væsentligste del af eksport kommer fra fabrikkkerne i Baltikum, da der er tale om så store mængder, og da der ikke genereres tilstrækkeligt med spagnum i Danmark til eksporten. Pindstrup Mosebrug Danmark hjemtager såvel færdigvarer samt råvarer fra Baltikum og udbyder dem i Danmark under eget varemærke. Ved import af råvarer fra Baltikum er merprisen ca. 60 kr. pr. m³ i forhold til råvarer produceret i Danmark. Først i 1989 begyndte Pindstrup Mosebrug at handle med Baltikum. Pindstrup Mosebrug har fortsat den største markedsandel på spagnum i Danmark. Han vurderer, at markedsandelen toppede i 1979. Konkurrenterne sælger både til professionelle brugere samt til hobby. Konkurrenterne sælger produkter, der er produceret i udlandet. Pindstrup Mosebrugs produkter er højt profilerede produkter i Danmark og opnår typisk en højere pris på det danske marked end de importerede produkter. Konkurrenterne skal konkurrere på prisen mod dansk produceret spagnum samt på kvaliteten. Også på de udenlandske markeder opnår Pindstrup Mosebrug typisk en højere pris end konkurrenterne, primært på grundlag af kvaliteten. I Danmark har Pindstrup Mosebrug en hjemmemarkedsfordel.

Råvareproduktionen for Pindstrup Mosebrug i Danmark er uafklaret. For tiden er den største produktion i Lille Vildmose. Råstofindvindingstilladelsen er foreløbig forlænget for 2004, men der er den 9. februar 2005 endnu ikke givet tilladelse til udvinding i 2005. Pindstrup Mosebrug har i 2005 tilladelse til at udvinde ca. 50.000 m³ og mangler derfor ca. 150.000 m³. Der er fra flere sider krav om at stoppe råstofudvindingen i Lille Vildmose. Det er hans vurdering, at der i Danmark kun vil være mulighed for at udvinde spagnum i 10-15 år endnu. For så vidt angår udlandet er der næsten ingen råstofressourcer tilbage i det centrale Vesteuropa. Der er endnu mulighed for at udvinde spagnum i Sverige, lidt i Norge, i republikken Irland, Baltikum og i Rusland og Finland. Man har i øjeblikket indvindingstilladelser til ca. 20 år i republikken Irland samt Nordirland.

Fra 1980-81 ville man, hvis man havde haft Kongens Mose i drift, kunne have leveret omkring 30-50.000 m³ spagnum af tilstrækkelig kvalitet. Dette ville kunne have afhjulpet de problemer, der opstod i 1981-82, hvor man ikke kunne levere tilstrækkeligt til nogle kunder, dels fordi der ikke var tilstrækkelige mængder spagnum, dels fordi spagnummen havde for dårlig kvalitet på grund af fugt. Det samme gjaldt i 1998/99 samt 1987. Den anden danske producent, Stennægel, havde samme problemer i de pågældende år. Ved ikke at kunne levere tilstrækkelige mængder varer, kom udenlandske produkter ind på det danske marked. I april 1991 brændte fabrikken i Lille Vildmose, og det hindrede den fortsatte stigning i eksporten. Fabrikken var genetableret i oktober måned 1993. En eventuel fabrik i Kongens Mose ville kunne have afhjulpet den manglende produktion i Lille Vildmose. I 1993 indgik Pindstrup Mosebrug en kontrakt med staten om forpagtning af yderligere 400 hektar mose i Lille Vildmose. Der var en kraftig stigning i eksporten fra sidst i 80'erne. Eksporten blev bremset af branden på fabrikken i Lille Vildmose, men i forbindelse med de yderligere forpagtninger i 1993 og en ny fabrik steg eksporten.

Han er ikke i tvivl om, at Pindstrup Mosebrug kunne have solgt mere spagnum, hvis man havde haft mulighed for at producere mere spagnum. Skønserklæringerne forudsætter alene salg i Danmark. Indvindingsmulighederne i Draved Mose (Kongens Mose) var udelukket fra 1. januar 1979 og derfor ikke omtalt i årsberetningerne herefter. Uanset konkurrencen steg prisen på spagnum i Danmark og faldt først fra 1999/2000. Pindstrup Mosebrug har en konstant markedsandel for spagnum og har altid været aktivt sælgende ud fra den mulige produktion. Man har således altid solgt, hvad der har været muligt at producere på de arealer, man har haft rådighed over. Det har været muligt at starte et salg i Danmark ved import fra udlandet. Der kom andre udbydere på det danske marked fra Sverige, Baltikum og Rusland.

Der var en begrænsning i produktionskapaciteten fra 1991 til 1993 på grund af branden på fabrikken i Lille Vildmose. Fra 1993 var der en øget produktionskapacitet på grund af det yderligere forpagtede areal af Lille Vildmose. Eksporten steg fra 1993 til 1998 fra 27.000 til 122.000 m³. I det seneste regnskabsår 2002-2004 havde Pindstrup Mosebrug Danmark en samlet produktion på 690.000 m³ svarende til et salg i Danmark på 368.000 m³ og en eksport på 322.000 m³. Heraf bliver 370.000 m³ produceret i Danmark, hvortil der blev benyttet ca. 320.000 m³ danske råvarer og ca. 50.000 m³ importerede råvarer. Resten er produceret i Bal-

- 16 -

tilkom af baltiske råvarer. Koncernen havde en samlet omsætning på mellem 1,1 og 1,2 mio. m³ spagnum.

Vedrørende erstatningen i Nordirland har han forklaret, at det var meningen, at spagnum fra mosen i Nordirland skulle overføres til fabrikation på Pindstrup Mosebrugs etablerede fabrik i Nordirland.

Da man begyndte overfladebehandlingen af Kongens Mose i sommeren 1978, havde det ingen sammenhæng med, at der i 1977 var fremsat et lovforslag om ændring af naturfredningsloven. Pindstrup Mosebrug anså Kongens Mose for at have været i drift i 1978, men midlertidig indstillet og fandt derfor ikke grundlag for at indhente tilladelse. Man indhentede heller ikke tilladelse til drift af de øvrige moser, man benyttede i 1978. For en virksomhed som Pindstrup Mosebrug er det meget vigtigt at lægge planer 10-15 år frem, da man er afhængig af råstofforforslen. Råstofplanlægning er derfor meget vigtig for virksomhederne. Det er ikke attraktivt hverken økonomisk, afsætningsmæssigt eller beskæftigelsesmæssigt at udnytte alle ressourcer straks. Der er stor forskel på kvaliteten af højmoser. Fuglsø Mose har meget mørk spagnum, og der kan derfor kun udnyttes ca. 40.000 m³ årligt ud af Pindstrup Mosebrugs samlede produktion på 320.000 m³. Lille Vildmose er kendetegnet ved, at hele ressourcen er lys spagnum. Store Vildmose udnyttes kun til produktion af spagnum til hobbybrug, idet strukturen ikke er så stabil. Kongens Mose er en god mose, idet den har en passende mængde lys og mørk spagnum samt en god struktur. De 15 år som Kongens Mose kunne have produceret, ville have været med til at lukke huller for manglende produktion i de øvrige moser. Såfremt man havde kunnet producere fra Kongens Mose, ville man have prioriteret sine bedste kunder, det vil sige erhvervsgartnere, højest, og ved manglende råstofleverancer ville man have udskudt andre kunder.

Statsautoriseret revisor Flemming Petersen og statsautoriseret revisor Palle Knudsen har forklaret, at direktør Søes forklaring ikke giver dem grundlag for at ændre de afgivne erklæringer. De forklarede, at de ved skønserklæring i primært har lagt til grund, at produktionen skulle afsættes i Danmark. De opfattede ikke Pindstrup Mosebrug som særligt eksportorienteret før medio 90'erne. De har ej heller fået oplyst, at der var foretaget specielle eksporttiltag indtil da. Indtil midten af 90'erne skulle Pindstrup Mosebrug forøge sin eksport 4-5 gange for at få afsat en eventuel produktion fra Kongens Mose. Der er i erklæringen taget højde for al-

mindeligt salg i Danmark af spagnum samt, at der foretages import. Fra midten/slutningen af 80'erne steg væksthusharealet og dermed markedet for spagnum i Danmark. Hjemmemarkedet blev ikke udvidet i 90'erne. Draved Mose er ikke omtalt i årsberetninger efter 1979. De yderligere udbydere af spagnum er hovedsagelig Stenrøgel Mosebrug og nogle senere mindre udbydere, Recuva og Kronmuld, der omsætningsmæssigt ikke virker særlig store i forhold til Pindstrup Mosebrug med en omsætning på 122 mio. kr. I forbindelse med besvarelse af spørgsmål 4 har man ikke været opmærksom på, om branden på fabrikken i Lille Vildmose i 1991 har medført en begrænsning af produktionskapaciteten. Det kan ikke ses, at afsætningen har været mindre efter branden. Man kan ikke se, at tilladelsen fra 1993 har medført en væsentlig udvidelse af afsætningsmulighederne i Danmark eller på eksportmarkederne. De var dog ikke bekendt med udvidelsen af indvindingerne i 1993. De bemærker først en afsætningsmæssig stigning i 1997. De har ikke informationer til at udtale sig om, hvorvidt den eksportstigning, der fandt sted fra 1993 til 1998, kunne være startet tidligere. Pindstrup Mosebrug er prisførende, og deres fortjeneste er større end konkurrenternes, men de har ikke foretaget nogen prisanalyser.

Højesterets begrundelse og resultat

Af de grunde, der er anført af landsretten, tiltræder Højesteret, at det ikke var fredningen, men det generelle forbud i naturfredningslovens § 43, stk. 2, som var årsagen til, at Pindstrup Mosebrug A/S blev forhindret i at udnytte sin ret til indvinding af tørv (spagnum) i Draved Mose, og at selskabet derfor ikke har krav på fredningserstatning efter naturfredningslovens regler herom.

Tre dommere – Asbjørn Jensen, Børge Dahl og Jens Peter Christensen – udtaler herefter:

Bestemmelsen i naturfredningslovens § 43, stk. 2, der trådte i kraft den 1. januar 1979, indeholdt bl.a. et generelt forbud mod ændring af tilstanden af moser. Det følger af forarbejderne, at formålet hermed var at gennemføre en erstatningsfri regulering til sikring af moserne som "en meget betydningsfuld bestanddel af vore ferske vådområder", jf. Folketingstidende 1977-78, tillæg A, sp. 2629, og tillæg B, sp. 730.

Forbudet indebar, at Pindstrup Mosebrug fra den 1. januar 1979 ikke kunne udnytte sine indvindingsrettigheder i Draved Mose uden tilladelse fra amtsrådet.

Det hedder i amtsrådets afslag af 13. juni 1983 på ansøgning om tilladelse til fortsat tørvind-
vinding bl.a., at "den sydlige del af det ansøgte areal er intakt højmoser, som både geologisk
og biologisk må betegnes som enestående på landsplan". I Fredningsstyrelsens stadfæstelse af
1. juni 1984 af afslaget hedder det bl.a., "at Draved Mose på landsplan er af største naturfred-
ningsmæssige værdi".

Hvorvidt afslaget kan begrunde et krav på ekspropriationserstatning, må bero på en samlet
vurdering af indgrebet i Pindstrup Mosebrugs indvindingsret.

Indgrebet var begrundet i væsentlige natur- og miljømæssige interesser. Det var et led i en
generel bevarelse af moser og indebar en almindelig begrænsning i adgangen til indvinding af
tørv i Danmark. Ordningen havde betydning for alle producenter af spagnum, og det er ikke
godtgjort, at Pindstrup Mosebrug, som ikke aktuelt havde investeret i anlæg til udnyttelse af
indvindingsretten i Draved Mose, og som i øvrigt havde adgang til indvinding af betydelige
mængder af tørv her i landet, er blevet ramt særlig hårdt.

På denne baggrund finder vi, at der ikke er grundlag for at tillægge Pindstrup Mosebrug er-
statning i medfør af grundlovens § 73. Vi stemmer derfor for at tage Miljøministeriets på-
stande til følge.

Dommerne Wendler Pedersen og Peter Blok udtaler:

Det må lægges til grund, at der i Danmark er knaphed på spagnum, og at import af spagnum
på grund af transportomkostninger er væsentligt dyrere end indvinding i Danmark. Det må på
denne baggrund videre lægges til grund, at den spagnum, som kunne indvindes i Draved
Mose, repræsenterede en betydelig værdi for Pindstrup Mosebrug. Dette gælder, selv om ind-
vinding ikke var påbegyndt den 1. januar 1979, da forbudet i naturfredningslovens § 43, stk.
2, trådte i kraft. Der må endvidere lægges vægt på, at Pindstrup Mosebrug var i en særlig
situation, fordi virksomheden efter råstofloven havde ret til at indvinde spagnum i Draved
Mose og havde forpagtet arealet af staten for en 50-årig periode netop med henblik herpå.
Uanset at forbudet i naturfredningslovens § 43, stk. 2, var begrundet i væsentlige naturbe-
skyttelseshensyn, finder vi herefter ligesom landsretten, at lovindgrebet i forhold til Pindstrup

- 19 -

Mosebrug havde karakter af ekspropriation, og at selskabet derfor har krav på erstatning efter grundlovens § 73.

Efter de skønserklæringer, der er afgivet til brug for Højesteret, må det lægges til grund, at Pindstrup Mosebrug i perioden efter den 1. januar 1979 kun har haft begrænsede muligheder for at forøge sin afsætning i forhold til den faktisk realiserede afsætning, i hvert fald indtil midten af 1990'erne. Det må på den anden side tages i betragtning, at indvinding i Draved Mose alt andet lige ville have formindsket indvindingen – og dermed forøget restbeholdningen – af spagnum på virksomhedens øvrige produktionssteder i Danmark. På denne baggrund og i øvrigt af de grunde, der er anført af landsretten, må erstatningen fastsættes skønsmæssigt, og vi finder ligesom landsretten, at den passende kan fastsættes til 5 mio. kr.

Herefter, og da vi tillige er enige i, at der ikke er grundlag for at forrente erstatningsbeløbet fra noget tidligere tidspunkt end sagens anlæg, stemmer vi for at stadfæste landsrettens dom.

Afgørelsen træffes efter stemmeflertallet.

Pindstrup Mosebrug skal herefter også tilbagebetale det af landsretten fastsatte sagsomkostningsbeløb på 350.000 kr. til Miljøministeriet. Der er ikke grundlag for at tilkende renter af beløbet.

Thi kendes for ret:

Pindstrup Mosebrug A/S skal til Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, betale 5.000.000 kr. med procesrente fra den 30. oktober 1997.

Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, frifindes for Pindstrup Mosebrugs betalingspåstande.

I sagsomkostninger for landsret og for Højesteret skal Pindstrup Mosebrug betale 1.400.000 kr. til Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.

- 20 -

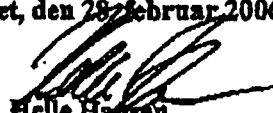
Pindstrup Mosebrug skal endvidere til Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, betale 350.000 kr.

De idømte beløb skal betales inden 14 dage efter denne højesteretsdoms afsigelse. Sagsomkostningsbeløbet på 1.400.000 kr. forrentes efter rentelovens § 8 a.

--00000--

Udskriftens rigtighed bekræftes.

Højesteret, den 28. februar 2006.

Helle Hansen

overassistent

86624770

Kammeradvokaten
v/adv. Benedicte Galbo
Vimmelskiftet 47
1161 København K

J. nr. 40-1062

UDSKRIFT

af

DOMBOGEN FOR VESTRE LANDSRET

86624770

D O M

afsagt den 21. december 2001 af Vestre Landsrets 11. afdeling
(landsdommerne Thrane, Bjerg Hansen og Henriette Frölich
(kst.)) i 1. instanssag B-2579-97

Pindstrup Mosebrug A/S
(advokat Jørgen B. Jepsen, Århus)
mod
Miljøministeriet,
Skov- og Naturstyrelsen
(Kammeradvokaten ved advokat Benedicte Galbo,
København).

Parternes påstande

Under denne sag, der er anlagt den 30. oktober 1997, har sagsøgeren, Pindstrup Mosebrug A/S, påstået sagsøgte, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen dømt til at betale 15.200.000 kr., subsidiært et af retten fastsat mindre beløb end 15.200.000 kr. men større end 883.782,90 kr., og mere subsidiært 883.782,90 kr.

Sagsøgeren har påstået beløbene i den principale og subsidiære påstand forrentet fra den 28. december 1978, subsidiært fra den 29. december 1986, med en rente svarende til den officielle diskonto med tillæg af 1% indtil den 14. april 1992 og fra dette tidspunkt med sædvanlig rente i henhold til renteloven, subsidiært med en rente svarende til den officielle diskonto med tillæg af 1% indtil den 30. oktober 1997 og fra dette tidspunkt med sædvanlig procesrente. Mere subsidiært har sagsøgeren påstået beløbene forrentet fra den 30. oktober 1997 med sædvanlig procesrente.

Sagsøgeren har påstået beløbet i den mere subsidiære påstand

86624770

- 2 -

forrentet med sædvanlig procesrente fra den 30. oktober 1997.

Sagsøgte har påstået frifindelse.

Sagsfremstilling

Sagsøgeren har siden begyndelsen af 1900-tallet indvundet mose-tørv, oprindeligt til produktion af brændselstørv og strøelse, senere til produktion af sphagnum som jordforbedringsmiddel og dyrkningsmedium.

En af de moser, hvor der er en del tørv, er Draved Mose, også kaldet Kongens Mose, som er beliggende cirka 4 km syd for Løgumkloster.

Efter anmodning fra ejeren af mosen, Lindet Statskovdistrikt, udarbejdede Det Dansk Hedeselskab i august 1954 en rapport om mængden, fordelingen og kvaliteten af tørvemassen i Draved Mose.

På baggrund af rapporten blev der mellem Pindstrup Mosebrug ved direktør Johs. F. la Cour og skovdistriktet indgået en forpagtningskontrakt, hvorved mosebruget forpagtede retten til at indvinde tørv i ca. 212 ha af mosen.

Af forpagtningskontrakten, som er underskrevet den 16. november 1954, fremgår bl.a.:

"§ 1.

Forpagtningen tager sin begyndelse den 1. april 1955 og udløber uden opsigelse den 1. april 2005. I forpagtningsperioden er kontrakten fra begge sider uopsigelig, med mindre der finder misligholdelse sted, jfr. dog §§ 14 og 16.

§ 2.

Det bortforpagtede areal, der er et moseareal med varierende tørvedybde, er forud for forpagtningskontraktens indgåelse undersøgt af Det danske Hedeselskab, hvis beskrivelse med bilag vedhæftes nærværende kontrakt, idet skovdistriktet dog er uden ansvar for rigtigheden af de foretagne undersøgelser og beskrivelser.

Forpagteren får ret til at afgrave eller affræse tørvelaget, men forpligter sig til at foretage dette

86624770

- 3 -

på en hensigtsmæssig måde med henblik på arealets efterfølgende udnyttelse til eng- og landbrugsarealer. Det er dog tilladt på et område af ca. 6 ha at fjerne tørvén helt til bunden, selv om dette areal herefter ikke kan forventes afvandet, idet distriktet er indforstået med, at dette areal efter afgravningen overgår til sø.

...

§ 3.

Da det er en forudsætning for kontraktens oprettelse, at forpagteren hurtigst muligt skal bringe arealet under kultur, forpligter forpagteren sig til inden 1. april 1960 at have reguleret, afvandet og udlagt med græs eller andre landbrugsafgrøder 1/3 del af det areal, hvor tørvedybden efter hedeselskabets beregninger ikke overstiger ½ meter. Af den resterende del af dette areal skal den næste 3. del være reguleret, afvandet og udlagt med græs eller andre landbrugsafgrøder senest den 1. april 1965 og resten senest den 1. april 1970.

De arealer, hvor tørvedybden er over ½ meter, skal, bortset fra det areal, der må overgå til sø, reguleres, afvandes og opdyrkes på samme måde snarest efter, at tørvemassen er fjernet og senest inden 2 år efter dette tidspunkt.

§ 4.

Den årlige forpagtningsafgift til skovvæsenet fastsættes i henhold til hedeselskabets undersøgelser og beregninger således:

a) For arealer, hvor tørvedybden efter hedeselskabets opmåling er over ½ meter, ialt ca. 70 ha, fra 1/4 1955: 2½ hekto kg byg efter kapitelstaksten for byg for Tønder amt for høståret umiddelbart før det enkelte forpagtningsår.

b) For arealer, hvor tørvedybden efter hedeselskabets opmåling er under ½ meter, ialt ca. 142 ha, fra 1/4 1957: ½ hekto kg byg efter kapitelstaksten for byg for Tønder amt for høståret umiddelbart før det enkelte forpagtningsår.

Afgiften efter a) og b) betales med ½ hvert års 1. april og ½ hvert års 1. oktober forud for halvåret.

c) Herudover betaler forpagteren fra 1/4 1955 ved påkrav samtlige de af kontrakten omfattede arealer påhvillende skatter, afgifter og bidrag af enhver art, herunder også afvandringsbidrag, vejbidrag og lignende samt grundskyld, grundstigningsskyld og eventuelle bidrag eller afgifter på tørvemassen, endvidere hegnspligt og lignende, idet det er en forudsætning, at forpagtningsafgiften til skovvæsenet, således som den er fastsat under a) og b), bliver en nettoindtægt, uden at der i forpagtningspe-

86624770

- 4 -

rioden kommer til at påhvile skovvæsenet nogen som helst udgift på det bortforpagtede areal. ...

§ 5.

Efterhånden som arealerne opdyrkes har forpagteren ret til at bortforpagte eller bortleje disse, dog ikke udover 1. april 2005. ...

...

§ 12.

Forpagtningen er personlig for forpagteren jfr. dog bestemmelserne om fremleje af opdyrkede arealer. ... Forpagtningskontrakten kan i sin helhed dog overtages af et firma, der for mindst 50% vedkommende ejes af forpagteren eller dennes livsarvinger, uden at skovvæsenets samtykke hertil er fornøden.

...

§ 14.

Såfremt forpagteren i forpagtningsperioden måtte ønske, at samlede arealer på mindst 10 ha udgår af forpagtningen, efter at disse er opdyrkede og udlagt i græs i overensstemmelse med kontraktens bestemmelser, kan han forlange, at skovvæsenet pr. en 1. april overtager sådanne arealer under samme betingelser, som er gældende ved forpagtningskontraktens ophør. Forpagtningsafgiften nedsættes da pr. samme 1. april som overtagelsen sker med den del, der vedrører de tilbageleverede arealer.

..."

Den 13. maj 1966 underskrev Pindstrup Mosebrug og skovdistriktet et tillæg til kontrakten, hvorefter det bortforpagtede areal blev forøget med 39 ha, idet mosebruget samtidig afgav et areal på 36 ha til skovdistriktet. Det er i tillægget angivet, at søarealet som følge af ændringerne i det forpagtede må påregnes at blive forøget med væsentlige arealer.

Der er mellem parterne enighed om, at sagsøgeren senere er indtrådt i kontrakten, og om, at den uudnyttede tørvemasse i mosen er i størrelsesordenen lidt over 1.000.000 m³.

Efter at lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet (råstofloven) var trådt i kraft, indgav sagsøgeren som krævet

86624770

- 5 -

i lovens § 5, stk. 2, den 26. marts 1973 anmeldelse om indvinding af tørvemassen i Draved Mose til Sønderjyllands amtsråd i henhold til lovens § 5, stk. 1, nr. 1. I anmeldelsen oplystes det bl.a., at indvindingen af tørvemasse blev iværksat i 1956, at indvindingens omfang var varierende, men for tiden var ca. 3.000 m³ pr. år, samt at der var 1-2 personer beskæftiget ved indvindingen.

Amtsrådets anerkendelse af, at anmeldelsen opfyldte betingelserne i råstoflovens § 5, stk. 1, nr. 1, således at indvindingen kunne fortsætte, blev ved skrivelse af 13. november 1975 indberettet til Miljøministeriet. Som betingelse for indvindingens fortsættelse blev der opstillet nogle vilkår om bl.a. gravedybde, retablering af arealerne, skrænter og nabohensyn. Det hedder herefter i skrivelsen:

"Overtrædes de ovennævnte vilkår, kan det bestemmes, at indvindingen skal indstilles, og at der skal søges tilladelse efter lovens § 4.

Det tilføjes, at nærværende anerkendelse af anmeldelsen ikke er til hinder for, at der senere vil kunne blive rejst spørgsmål om indvindingens fortsættelse og de nærmere vilkår herfor, jfr. lovens § 5, stk. 3.

Nærværende anerkendelse fritager ikke for indhentelse af tilladelser i henhold til anden gældende lovgivning.

Opmærksomheden henledes i denne forbindelse på miljølovens ikrafttræden den 1. oktober 1974.

Ifølge lovens kap. 5, § 35, stk. 1, må udvidelser og ændringer af produktionsformen, der kan medføre øget forurening i form af bl.a. støv, rystelser samt vandforurening m.v. kun foretages efter forud indhentet godkendelse fra amtsrådet.

..."

Tørveindvindingen krævede herefter ikke yderligere tilladelser i henhold til råstoflovgivningen før i 2003.

Den 21. december 1978 rejste fredningsplanudvalget for Sønderjyllands amt over for fredningsnævnet for Sønderjyllands syd-

86624770

- 6 -

lige fredningskreds sag om fredning af Draved Mose. Frednings-sagens rejssning blev bekendtgjort i Statstidende den 28. december 1978.

Den 1. januar 1979 trådte lov nr. 219 af 24. maj 1978 om ændring af lov om naturfredning i kraft. Loven medførte en række ændringer i behandlingen af fredningssager, herunder at fredningsplanudvalgene blev nedlagt. Der blev endvidere foretaget nogle ændringer i lovens kapitel V om anlæg m.v. I ændringslovens § 1, nr. 15, blev det således bestemt, at naturfredningslovens § 43, stk. 2, skulle ændres, således at der fremover kun med tilladelse fra amtsrådet måtte ske ændringer i tilstanden af moser. Af ændringslovens § 4, stk. 2, fremgik det, at miljøministeren kunne fastsætte nærmere regler om, i hvilket omfang lovens regler skulle finde anvendelse på fredningssager, der var rejst før den 1. januar 1979.

Da indvindingen af tørv var uforenelig med den rejste fredningssag, opgjorde sagsøgerens direktør, Niels Søe, ved "Projektbeskrivelse, Kongens Mose" af 23. maj 1980 sagsøgerens tab i anledning af den påtænkte fredning. Af projektbeskrivelsen fremgår:

"Med forventet påbegyndelse i 1980, og forventet idriftsætning foråret 1981 ville der, forudsat fredningspåstand ikke var nedlagt, med henblik på produktion af jordblandinger til gartnerimæssig anvendelse, samt sphagnumprodukter til afsætning på konsumentmarkedet, blive etableret en ny produktionsenhed i Kongens Mose, Løgumkloster.

Arealet, der er forpagtet, andrager for den del, der produktionsmæssigt har interesse, 66 hektar, og råvaren vil blive oparbejdet som fræsetørv - til jordblandinger og muldprodukter forholdsvis fugtig fræsetørv, og til øvrige let komprimerede produkter normalt tørret fræsetørv.

Den årlige produktion af våd fræsetørv pr. hektar forventes at være 1500 m³ og for den normalt tørrede sphagnum 800 m³ pr. hektar, hvilket erfaringsmæssigt kan anses som et sikkert gennemsnit.

Den gennemsnitlige årlige produktion vil blive ca. 30.000 m³ fugtig fræsetørv og ca. 37.000 m³ tør fræsetørv, i alt pr. år 67.000 m³.

86624770

- 7 -

Dette svarer til en udnyttelsestid for arealet på 15 år, hvilket også rent økonomisk nærmer sig den optimale driftsmæssige afskrivningsperiode for de til produktionen nødvendige maskiner.

Nødvendige investeringer:

Råvareproduktion: 1 komplet sæt vacuumhøsteaggregat inkl. bæltetraktor, vendere m.v. 400.000 kr.
2 stk. 4-hjulsdrevne traktorer samt tilhørende 20 m3 vogne for indkørsel af råvarer til fabrik 350.000 kr.
2 stk. brugte hydrauliske gravemaskiner - mrk. Hymac 580 BT - kr. 200.000.
Diverse mindre investeringer, harve, plov, fræser m.v. 50.000 kr.
Investering i alt for råvareproduktion 1.000.000 kr.

Fabriksmaskiner:

Aflæssesilo m. vibratorfødning	kr.	50.000,-
Transportbånd til sigte, 15 meter	-	30.000,-
Sigteanlæg, 8 meter roterende	-	250.000,-
Silo under sigte med kædeudmadning	-	75.000,-
1 stk. komplet Forberg blandeanlæg, 60 m3 blandekapacitet pr. time	-	200.000,-
1 stk. pakkekarrusel Beech med posesvejser og afgangsbånd	-	400.000,-
1 stk. Rovema pakkemaskine med kopdoseringsanlæg 20-60 liter	-	500.000,-
1 stk. elevator for udlevering af løsvarer med tilhørende bånd	-	80.000,-
2 stk. hydrauliske lifte for palletering	-	40.000,-
1 stk. dieseldrevet truck med klemmeudstyr	-	125.000,-
3 stk. transportbånd	-	60.000,-
Elektrisk styring	-	150.000,-
Elektriske installationer	-	200.000,-
1 stk. gummi hjulslusser, brugt	-	300.000,-
Investering i fabriksanlæg i alt	kr.	2.460.000,-
Montage af maskiner	-	340.000,-
		2.800.000,-
Fabriksbygning 1000 m2	kr.	1.500.000,-
Kontor- sanitets- og velfærdsbygning som mobile enheder	-	300.000,-
Div. investeringer i forbindelse hermed	-	400.000,-
Investering i bygninger i alt	kr.	2.200.000,-

Forventet investering for produktionsenheden ialt
kr. 6.000.000,-

...

86624770

- 8 -

Produktmix: Årlig forventet produktion

200 liter fin sphagnum	15.000 m3
200 liter Pindstrup Plus	15.000 m3
500.000 stk. Rovema-pakninger	20.000 m3
Løs, usorteret tørvestrøelse	5.000 m3
Champignon dækjord	3.000 m3
Færdigblandinger - løsvare	<u>9.000 m3</u>
I alt	67.000 m3

Variable produktionsomkostninger:Emballage:

200 liter søkke 150.000 søkke	
a 2,70 kr.	kr. 405.000,-
500.000 stk. Rovemapakninger for 40	
ltr a 1,45 kr.	- 725.000,-
Gødningsstoffer:	
35.000 m3 a 4,00 kr.	- 140.000,-
3.000 m3 a 2,00 kr.	- 6.000,-
9.000 m3 a 11,00 kr.	- <u>99.000,-</u>
Emballage og tilsætningsstoffer	
i alt	kr. 1.375.000,-

Driftsmidler, f.eks. olie, strøm,
m.v.

- 200.000,-

Reparationsomkostn. 10% af
investeringen

- 600.000,-

Lønomsomkostninger 20.000 timer
a 60,- kr.

- 1.200.000,-

Samlede variable omkostninger

kr. 3.375.000,-

Faste afdelingsomkostninger:

Gager	- 400.000,-
Div. omkostninger	- 200.000,-
Forsikringer 5 0/00 af værdien + driftstab	- <u>200.000,-</u>
Afdelingsomkostninger i alt	<u>kr. 4.175.000,-</u>

Afdelingsindtægter:

75.000 søkke 200 ltr. fin sphagnum	
a 22,65 kr.	kr. 1.698.000,-
75.000 søkke 200 ltr. næringsberiget sph. a 29,25 kr.	- 2.193.000,-
500.000 søkke løstpakket næringsber. sph. 50 ltr a 8,-	- 4.000.000,-
5.000 m3 løs usorteret tørvestrøelse a 55,- kr.	- 275.000,-
3.000 m3 champignondækjord a 150,- kr.	- 450.000,-
9.000 m3 færdigblandinger a 150,- kr.	- <u>1.350.000,-</u>
	kr. 9.966.000,-
+ salgsprovision til grossister 17%	- <u>1.694.000,-</u>
Salgsindtægter i alt netto:	<u>kr. 8.272.000,-</u>

86624770

- 9 -

Afdelingsbidrag: 8.272.000 kr. +
 4.175.000 kr. kr. 4.097.000,-
 Afdelingsbidrag
 pr. m3 kr. 61,15

En varig fredning af arealet vil betyde, at Pindstrup Mosebrug A/S mister produktionsretten på arealet, således at den påtænkte etablering af produktionsafdelingen må opgives.

Det indkomsttab, selskabet herved pådrages, kan opgøres pr. 1. april 1980 som:

Investeringsværdi 1980	kr. + 6.000.000,-
Afdelingsbidrag 4.100.000 kr.	
1981/82 x 0,85	= - 3.485.000,-
1982/83	= - 2.962.000,-
1983/84	= - 2.517.000,-
1984/85	= - 2.140.000,-
1985/86	= - 1.819.000,-
1986/87	= - 1.546.000,-
1987/88	= - 1.315.000,-
1988/89	= - 1.117.000,-
1989/90	= - 949.000,-
1990/91	= - 807.000,-
1991/92	= - 686.000,-
1992/93	= - 583.000,-
1993/94	= - 495.000,-
1994/95	= - 421.000,-
1995/96	= - 358.000,-
Nutidsværdi	<u>kr. 15.200.000,-</u>

Idet der forudsættes 15% rente og uændrede afsætningsforhold, samt ingen inflation."

Den angivne nutidsværdi svarer til påstandsbeløbet i sagsøgerens principale påstand.

Fredningsstyrelsen meddelte ved skrivelse af 6. januar 1981 naturfredningsnavnet for Sønderjyllands amts sydlige fredningskreds, at spørgsmålet om der skulle ydes selskabet erstatning i anledning af fredning af mosen efter styrelsens opfattelse afhang af, om sagsøgeren fik tilladelse af amtsrådet i henhold til naturfredningslovens § 43, stk. 2, til at indvinde tørv.

Sagsøgeren var imidlertid ikke enig i, at den ændrede formulering af naturfredningslovens § 43, stk. 2, fandt anvendelse

86624770

- 10 -

under fredningssagen, og naturfredningsnævnet for Sønderjyllands amts sydlige fredningskreds traf derfor efter aftale med parterne særskilt afgørelse om dette spørgsmål, idet det samtidig blev aftalt, at fredningssagens behandling skulle stilles i bero, indtil det nævnte spørgsmål var endeligt afgjort.

Af fredningsnævnets kendelse af 13. april 1981 fremgår følgende:

"...

Der er mellem parterne enighed om, at den forpagtede indvinding af spagnum er uforenelig med den rejste fredningssag.

Fredningsstyrelsen har fremført det synspunkt, at Pindstrup Mosebrug A/S uanset den skete anmeldelse efter råstofloven efter den 1. januar 1979 i medfør af lov nr. 219 af 24. maj 1978 § 43, stk. 2 skal have amtsrådet tilladelse til indvinding af spagnum i Draved Mose, således at der kun skal tilkendes Pindstrup Mosebrug A/S erstatning under den rejste fredningssag, såfremt amtsrådet giver tilladelse til den ønskede indvinding af spagnum.

Pindstrup Mosebrug A/S har fremført det synspunkt, at erstatningsspørgsmålet under den rejste fredningssag skal afgøres efter de lovregler der var gældende på det tidspunkt, da fredningssagen blev rejst, således at § 43, stk. 2 i lov nr. 219 af 24. maj 1978 ikke finder anvendelse under fredningssagen.

Fredningsstyrelsen har til støtte for sit synspunkt anført, at en anmeldelse efter råstoflovens § 5 ikke fritager for at søge tilladelse til indvinding, når der kommer en senere lovgivning - i dette tilfælde § 43, stk. 2 - der regulerer området. Såfremt der ikke var rejst fredningssag vedrørende Draved Mose, skulle Pindstrup Mosebrug A/S have indhentet amtsrådets tilladelse efter § 43, stk. 2 til fortsat indvinding af spagnum. Selvom anmeldelsen efter råstofloven af gravningen kan opfattes som en konstaterende eller begunstigende forvaltningsakt, er det Fredningsstyrelsens opfattelse, at der er sket en udvikling i samfundet og administrativ praksis, således at det offentlige i henhold til en senere tilkommende lovgivning erstatningsfrit kan meddele afslag på en ansøgning, samt at man ved iværksættelse af dispositioner efter en tidligere meddelt tilladelse skal indhente fornyet tilladelse efter den på tidspunktet for dispositionens iværksættelse gældende lovgivning.

86624770

- 11 -

Fredningsstyrelsen finder det herefter uantageligt, at den omstændighed at der er rejst en fredningssag før 1. januar 1979, skulle udløse en erstatningspligt for et indgreb, der efter 1. januar 1979 kunne foretages erstatningsfrit.

Pindstrup Mosebrug A/S har til støtte for sit synspunkt anført, at fredningssagen er rejst inden 1. januar 1979, hvor § 43, stk. 2 trådte i kraft i sin nuværende udformning. Lov nr. 219 af 24. maj 1978 indeholder ingen overgangsbestemmelser, men det fremgår af bemærkningerne til lovforslaget, Folketingstidende spalte 2654-55, at fredningssager, der er rejst inden lovens ikrafttræden behandles efter den tidligere lovs regler. Heraf følger, at fredningssagen vedrørende Draved Mose skal afgøres uden hensyn til ændringen pr. 1. januar 1979 af § 43, stk. 2.

Pindstrup Mosebrug A/S har endvidere anført, at en senere lovgivning ikke uden udtrykkelig hjemmel kan ophæve en tidligere meddelt begunstigende eller konstaterende forvaltningsakt. Den anmeldelse af gravning af spagnum, der er sket efter råstofloven er en forvaltningsakt, der giver Pindstrup Mosebrug A/S ret til at grave spagnum indtil år 2003. Den praksis, der i de senere år har udviklet sig, hvorefter det offentlige uden erstatning kan foretage generelle reguleringer af ejendomsretten, omfatter alene hidtil uregulerede områder eller tilfælde, hvor man udfra et forældelsessynspunkt har tilsidesat ældre ikke udnyttede tilladelser under henvisning til nye lovregler. Forældelsessynspunktet kan ikke finde anvendelse i denne sag, da tilladelsen til råstofindvinding er tidsbegrænset til år 2003.

Fredningsnævnet skal udtale:

Det lægges til grund, at Pindstrup Mosebrug A/S på tidspunktet for fredningssagens rejssning den 21. december 1978 havde en af det offentlige godkendt ret til indvinding af spagnum i et areal af Draved Mose indtil år 2003. ...

Da der ikke i lov nr. 219 af 24. maj 1978 er overgangsbestemmelser, der regulerer forholdet til allerede rejste fredningssager, og da det af bemærkningerne til lovforslaget fremgår, at verserende fredningssager, der tager sigte på fredning af private vandløb og moser, principielt skal afgøres med udgangspunkt i den tidligere lovs regler, og da der ikke i den konkrete sag er særlige grunde til at fravige dette synspunkt, finder fredningsnævnet, at fredningssagen vedrørende Draved Mose skal afgøres uden hensyn til naturfredningslovens § 43, stk. 2 som ændret ved lov nr. 219 af 24. maj 1978.

..."

86624770

- 12 -

Nævnets kendelse blev af Fredningsstyrelsen, Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornithologisk Forening påklaget til Overfredningsnævnet, i hvis afgørelse af 22. juni 1982 det hedder:

"... Den 26. marts 1973 indgav selskabet anmeldelse om indvinding af spagnum i mosen til Sønderjyllands Amtsråd... På dette tidspunkt var kun ca 12 ha af mosen berørt af gravning, og indvindingen havde været indstillet siden 1968. I 1978 besluttede selskabet at sætte produktionen i gang, og en vis oprensning af mosen med fjernelse af bevoksning blev påbegyndt. Man stod overfor at skulle påbegynde fræsning, da fredningssagen blev rejst. Amtsfredningsinspektøren, der var leder af fredningsplanudvalgets sekretariat indtil udvalgets ophævelse den 1. januar 1979, har oplyst, at fredningssagens rejning ikke havde baggrund i selskabets aktiviteter i mosen i 1978, som man var ubekendt med, og at sagens rejning før 1. januar 1979 alene skyldtes udvalgets forestående nedlæggelse.

...

Overfredningsnævnet skal udtale:

Den omstændighed, at Pindstrup Mosebrug A/S i kraft af en anmeldelse i henhold til § 5, stk. 1, i råstofloven af 7. juni 1972 har kunnet udnytte sin kontraktmæssige ret til spagnumindvinding i Draved mose, således at der efter § 37 i den nugældende råstoflov af 8. juni 1977 kun mod erstatning kan nedlægges forbud mod udnyttelsen af denne ret, kan ikke antages at fritage selskabet for at skulle efterkomme den senere indførte regel i naturfredningslovens § 43, stk. 2, hvorefter tilstanden af en mose ikke kan ændres uden tilladelse fra amtsrådet.

Selskabet ses ikke at have haft praktisk mulighed for at iværksætte foranstaltninger med henblik på spagnumindvinding i mosen før ikrafttrædelsen af de nugældende bestemmelser i naturfredningslovens § 43, stk. 2, den 1. januar 1979, selv om fredningssag ikke var blev rejst den 21. december 1978. Selskabet findes ikke at kunne blive stillet bedre ved fastsættelsen af fredningserstatning, end hvis fredningssagen først var rejst efter 1. januar 1979.

Det bestemmes herefter, at det skal lægges til grund

86624770

- 13 -

for den fortsatte behandling af fredningssagen, at erstatning til Pindstrup Mosebrug A/S i anledning af en eventuel fredning skal fastsættes med hensyntagen til bestemmelserne i naturfredningslovens § 43, stk. 2.

I anledning af det af parterne iøvrigt anførte bemærkes yderligere:

Det kan ikke udelukkes, at et afslag efter naturfredningslovens § 43, stk. 2, må anses for at være et sådant indgreb i selskabets formueret i henhold til forpagtningskontrakten med statskovdistriktet, at det efter grundlovens § 73 må medføre erstatning til selskabet, selv om bestemmelserne i naturfredningslovens § 43 udtrykker en generel regulering ud fra almene hensyn og derfor i almindelighed kan administreres uden erstatningsmæssige følger. Til dette spørgsmål, hvis endelige afgørelse henhører under domstolene, men som må inddrages ved fastsættelsen af fredningserstatning, kan der ikke tages stilling, før det er klarlagt, om og da i hvilken udstrækning en tilladelse efter bestemmelsen måtte blive meddelt.

Overfredningsnævnets afgørelse er truffet med 9 stemmer mod 2. Mindretallet har stemt for at stadfæste fredningsnævnets kendelse."

Sagsøgeren ansøgte som følge af afgørelsen i juli 1982 om amtsrådets tilladelse efter naturfredningslovens § 43, stk. 2. Da der blev indledt forhandlinger mellem Fredningsstyrelsen og sagsøgeren om at overføre indvindingsrettighederne fra Draved Mose til et areal i Lille Vildmose, blev ansøgningen imidlertid stillet i bero.

Efter drøftelser mellem sagsøgeren og Fredningsstyrelsen og mellem styrelsen og ejeren af arealet i Lille Vildmose, Jordbrugsdirektoratet, meddelte Fredningsstyrelsen ved skrivelse af 3. december 1982 sagsøgeren, at det ikke var sandsynligt, at der kunne opnås en aftale om graverettigheder for sagsøgeren i Lille Vildmose.

Sagsøgeren anmodede herefter amtsrådet om, at selskabets ansøgning i henhold til naturfredningsloven om at grave tørv i Draved Mose blevet taget op til realitetsbehandling.

86624770

- 14 -

Sønderjyllands Amtsråds afgørelse blev meddelt sagsøgeren ved skrivelse af 13. juni 1983. Af afgørelsen fremgår bl.a. følgende:

"Ansøgningen har været drøftet mellem Pindstrup Mosebrug og repræsentanter for Sønderjyllands amtsråd i et møde den 9. marts 1983 med henblik på en forligsmæssig løsning på spørgsmålet om hvilke arealer, der i givet fald vil kunne blive omfattet af en tilladelse ... Pindstrup Mosebrug har herefter gentaget ønsket om at måtte indvinde på hele det ansøgte areal, men ved skrivelse af 28. marts 1983 foreslået et kompromis, idet man "... vil være indstillet på ikke at udnytte arealet syd for vandløbet i fuld dybde."

Sønderjyllands amtsråds udvalg for teknik og miljø har behandlet sagen i mødet den 9. juni 1983. Udvalget besluttede, under hensyn til de fredningsmæssige værdier, der knytter sig til den sydlige del af indvindingsarealet, ikke at meddele tilladelse til tørveindvinding som ansøgt.

Udvalget har ved sin afgørelse lagt afgørende vægt på, at den sydlige del af det ansøgte areal er intakt højmoser, som både geologisk og biologisk må betragtes som enestående på landsplan og at den nordlige del af arealet for tiden ikke har direkte sammenhæng med den øvrige del af mosen på grund af førnævnte vandløb, hvorfor en indvinding af tørv på dette areal ikke vil påføre det samlede moseområde uoprettelig skade.

Udvalget vedtog samtidig at meddele, at det vil være indstillet på at give tilladelse til tørveindvinding på et areal der, bortset fra et areal i den sydøstlige del, er beliggende nord for vandløbet, jfr. det vedlagte kortbilag. En sådan tilladelse må i givet fald forventes at blive behæftet med vilkår, som tilgodeser en retablering af indvindingsområdet til fattigkær/mose, i overensstemmelse med gældende fredningspåstand for området."

Sagsøgeren påklagede afgørelsen til Fredningsstyrelsen den 17. juni 1983 og fremsendte i november 1983 i tilknytning hertil en af selskabet udarbejdet rapport til dokumentation for, at den af amtsrådet givne begrænsede indvindingstilladelse ikke havde nogen værdi for selskabet og derfor reelt indebar en fratagelse af indvindingstetten. Konklusionen i rapporten var, at den delvis afgravede del af mosen ikke alene kunne anvendes

86624770

- 15 -

til produktion, men at sagsøgeren ved udnyttelse af hele arealet og ved blanding af to kvaliteter råvarer kunne udnytte næsten hele råvareforekomsten til videreførelse af produktionen.

Fredningsstyrelsens afgørelse blev meddelt sagsøgeren ved skrivelse af 1. juni 1984. Af afgørelsen fremgår bl.a. følgende:

"Det er fredningsstyrelsens principielle opfattelse, at enhver indvinding af råstoffer herunder tørv, der bevirker ændring af et vådområdes tilstand, kun kan ske efter en forudgående tilladelse i henhold til naturfredningslovens § 43. Tilladelse efter naturfredningslovens § 43 er nødvendig uanset om virksomheden kræver tilladelse efter råstofloven eller andre love. I tilfælde, hvor der efter råstofloven foreligger en anmeldt ret til råstofindvinding, kræves derfor en tilladelse efter naturfredningslovens § 43, når råstofindvindingen ønskes igangsat. Ved vurderingen af, om der kan gives tilladelse efter naturfredningslovens § 43, vil indgå dels hensynet til beskyttelsen af naturfredningsinteresserne i den pågældende lokalitet dels hensynet til anmelderens forventninger om råstofindvindingens gennemførlighed.

Når fredningsstyrelsen som klagemyndighed i sager af denne art skal foretage den nødvendige interesseafvejning, vil denne interesseafvejning tage sit udgangspunkt i, at det ikke er nok, at der er påvist en væsentlig økonomisk interesse i, at indvinding af råstoffer finder sted. Der må derimod som udgangspunkt tillige være tale om enten et område, som ud fra fredningsmæssige hensyn vurderes som betydningsløst eller dog uden særlig interesse, for at man eventuelt kan acceptere, at der sker indgreb i dets tilstand, eller at den påtænkte indvinding i sig selv ikke skønnes at medføre nogen afgørende forrykning af tilstanden i området. Dog vil det naturligvis ikke kunne udelukkes, at andre særlige forhold som f.eks. en tidligere inddragelse af området til råstofindvinding må tages i betragtning, eller at der foreligger specielle store råstofindvindingsinteresser i et givet projekt.

Fredningsstyrelsen er enig med Sønderjyllands amtskommune og Danmarks Naturfredningsforening i, at Draved Mose på landsplan er af største naturfredningsmæssig værdi. Dette har også givet sig udslag

86624770

- 16 -

i, at området af fredningsstyrelsen er udpeget som "Nationalt biologisk Interesseområde" og foreløbigt udpeget som omfattet af EF-fuglebeskyttelsesdirektiv (79/409/EØF).

Fredningsstyrelsen kan tilslutte sig Danmarks Naturfredningsforenings vurdering af, at området i biologisk forstand må betragtes som et samlet hele. Med hensyn til vandbalance og næringsstofkredsløb kan det oplyses, at undersøgelser over mosens hydrologiske system viser, at hovedafvandingskanalen i det væsentligste udgør grænsen for den intakte højmoses flades interne vandsystem, og dermed adskiller moseområdet i to dele hvad angår de hydrologiske og dermed også næringsstofmæssige forhold.

Endvidere finder man, at det nordlige område, til trods for de ubestridte naturfredningsmæssige interesser der er knyttet hertil, er af mere begrænset værdi end de syd for afvandingskanalen intakte dele af højmosen, idet dette areal bærer tydeligt præg af væsentlige forstyrrelser på grund af tidligere tørvegravning.

Fredningsstyrelsen vurderer derfor, i lighed med Sønderjyllands amtskommune, at tørveindvinding i de på kortbilaget udpegede arealer, ikke vil medføre uoprettelige skader på tilstanden i mosen, herunder især de naturfredningsmæssigt mest værdifulde, intakte dele af højmoseplanet.

På baggrund heraf finder fredningsstyrelsen ikke anledning til at ændre Sønderjyllands amtskommunes afgørelse i sagen. Der meddeles således ikke tilladelse til tørveindvinding på den sydlige del af det ansøgte areal. På den del af arealet der, bortset fra et areal i den sydøstlige del, er beliggende nord for vandløbet, jfr. kortbilaget, vil der kunne ske indvinding af tørv efter nærmere vilkår fastsat af amtsrådet i overensstemmelse med den gældende fredningspåstand for området."

Efter at Sønderjyllands Amt i februar 1985 havde udarbejdet et fredningsforslag for Draved Mose, var der på ny drøftelser mellem sagsøgeren og amtet om mulighederne for at finde erstatningsarealer. Ved skrivelse af 30. september 1985 meddelte amtsrådet, at det efter drøftelser med Jordbrugsdirektoratet måtte konkluderes, at sådanne muligheder ikke var til stede.

Den 29. december 1986 traf Fredningsnævnet for Sønderjyllands

86624770

- 17 -

Amts sydlige fredningskreds afgørelse om at frede et 381,41 ha stort område af Draved Mose.

Af en erstatningskendelse, der blev afsagt samme dag, fremgår det, at sagsøgeren havde fremsat krav om erstatning på 15 mio. kr. for manglende tilladelse til indvinding af tørvemasse på hele det forpagtede areal. Om kravet anførte fredningsnævnet:

"Det af Pindstrup Mosebrug A/S fremsatte krav støttes principalt på, at naturfredningslovens § 43, stk. 2, ikke er gældende i retsforholdet om de forpagtede arealer, subsidiært på grundlovens § 73.

Da Overfredningsnævnet har bestemt, at § 43, stk. 2, er gældende for arealerne, skal nævnet lægge denne afgørelse til grund, hvorfor der ikke kan tillægges erstatning efter den principale påstand.

For så vidt angår den subsidiære påstand om erstatning efter grundlovens § 73, så findes fredningsnævnet ikke egnet til at afgøre dette spørgsmål, og nævnet tager derfor ikke stilling hertil."

Sagsøgeren påklagede ved skrivelse af 8. januar 1987 afgørelsen til Overfredningsnævnet. I skrivelsen opfordrede sagsøgeren til yderligere forligsforhandlinger, idet selskabet tilkendegav, at man ellers var indstillet på at iværksætte en domstolsprøvelse.

Efter yderligere drøftelser mellem sagsøgeren og Skov- og Naturstyrelsen, der havde overtaget Fredningsstyrelsens opgaver, meddelte styrelsen den 11. maj 1987, at styrelsen ikke længere arbejdede med mulighederne for et forlig.

Efter at der havde været afholdt besigtigelse og offentligt møde den 3. november 1987, besluttede Overfredningsnævnet at udsætte sin endelige afgørelse af fredningssagen for at indhente nærmere oplysninger hos Skov- og Naturstyrelsen om, hvilke forligsbestræbelser der havde været i forhold til sagsøgeren, ligesom nævnet forespurgte om mulighederne for at genoptage forhandlingerne om en forligsmæssig ordning, herunder om eventuelle erstatningsarealer til sagsøgeren.

Trods yderligere forhandlinger, der tillige omfattede Land-

86624770

- 18 -

brugsministeriet og Jordbrugsdirektoratet, blev der ikke fundet egnede erstatningsarealer.

I juli 1991 indgik sagsøgeren og Jordbrugsdirektoratet en 15-årig forpagtningskontrakt med henblik på tørveindvinding vedrørende et areal på 48,2 ha i Store Vildmose. Den årlige forpagtningsafgift udgør 4.600 kr. pr. ha.

Den 31. juli 1991 stadfæstede Overfredningsnævnet naturfredningsnævnets afgørelser fra december 1986. Om sagsøgerens erstatningskrav anføres det i Overfredningsnævnets afgørelse:

"Overfredningsnævnet har ved en afgørelse af 22. juni 1982 udtalt, at en eventuel erstatning til Pindstrup Mosebrug A/S i anledning af en fredning af Draved Mose må fastsættes med hensyntagen til bestemmelserne i naturfredningslovens § 43, stk. 2, idet det reelt er denne bestemmelse, der trådte i kraft den 1. januar 1979, der forhindrer selskabet i at påbegynde indvinding af spagnum i mosen, og ikke den 10 dage forinden rejste fredningssag for Draved Mose.

Idet Overfredningsnævnet fortsat må fastholde sin afgørelse af 22. juni 1982, som fredningsnævnet også har lagt til grund for sin afgørelse, tiltrædes det, at der ikke er tilkendt Pindstrup Mosebrug A/S erstatning som følge af fredningen.

Spørgsmålet om, hvorvidt der som følge af den generelle regulering i medfør af naturfredningslovens § 43 vil kunne rejses et erstatningskrav støttet direkte på grundlovens § 73, som Pindstrup Mosebrug har gjort gældende, må henvises til domstolenes afgørelse."

Sagsøgeren påklagede ved en skrivelse af 27. august 1991 fra advokat Lars Meilvang, Auning, erstatningsafgørelsen til Taksationskommissionen vedrørende Naturfredning, der efter mundtlig forhandling ved kendelse af 27. januar 1992 stadfæstede afgørelsen i henhold til de i afgørelsen anførte grunde.

Ved skrivelse af 14. april 1992 rejste advokat Meilvang på sagsøgerens vegne over for sagsøgte krav om erstatning for ekspropriation på ikke under 15 mio. kr., hvilket krav sagsøgte afviste ved skrivelse af 21. juni 1993.

86624770

- 19 -

Direktør Niels Sørensen har i en beregning, der er dateret den 8. januar 1999, beregnet, at der i Draved Mose er 528.700 m³ lyst tørv og 481.400 m³ mørkt tørv.

Sagsøgerens revisor, statsautoriseret revisor Ivan Berthelsen, KPMG C. Jespersen, har med henblik på at vurdere selskabets erstatningsopgørelse af 23. maj 1980 efter anmodning fra sagsøgeren udarbejdet en redegørelse af 22. april 1999. Af redegørelsen fremgår det bl.a., at et erstatningskrav baseret på realiserede nettosalgspriser, produktionsomkostninger og rentesatser er i størrelsesordenen 23 mio. kr.

Syn og skøn

Under sagen er der indhentet en skønserklæring af 12. september 2000. I skønserklæringen, der er udfærdiget af konsulent Lene Petersen, lektor Poul Karlsen og professor Niels Erik Nielsen, har skønsmændene besvaret en række spørgsmål således:

"Spørgsmål 1. Den sagkyndige bedes definere råvarerne lys/uomsat tørv, mørk/omsat tørv samt disses respektive struktur og kvalitet.

...

Svar til spørgsmål 1:

... er det hensigtsmæssigt at opdele spagnum i typerne: lys/uomsat tørv og mørk/omsat tørv og tørvehumus som har følgende karakteristika og kvalitet som voksemedium til potteplantekulturer m.m.

Type: Lys/uomsat, Omsatningsgrad: 1-3. Volumenvægt: 0.045-0.075 g cm³. "Tørstofindhold" 45-75 g l⁻¹

Struktur: Materialet er karakteriseret ved tydeligt identificerbare plantematerialer gående fra hele eller næsten hele planter til materiale der er stadig er identificerbart og til endnu synlige og identificerbare planterester. Humus kun svagt synligt.

Strukturen kan karakteriseres som tydelig sammenhængende fiberagtig og svampet.

Kvalitet: Udmærket

Type: Mørk/omsat, Omsatningsgrad: 4-6. Volumenvægt: 0.090-0.120 g cm³. "Tørstofindhold" 90-120 g l⁻¹

Struktur: Materialet er karakteriseret ved en blan-

86624770

- 20 -

ding af identificerbart og mindre identificerbart til vanskelig identificerbart plantemateriale. Planteresterne har forskellig størrelse og en relativ større del af det mere træagtige materiale er til stede i en stor del humus. Strukturen kan karakteriseres gående fra det svagt fiberagtige til det mere ustrukturerede noget plastiske, der ved mekanisk påvirkning, danner en sammenhængende masse.

Kvalitet: God

Type: Tørvehumus Omsætningsgrad: 7-10. Volumenvægt: 0.135-0.180 g cm³. "Tørstofindhold" 135-180 g l⁻¹

Struktur: Materialet er karakteriseret ved meget små dele af meget vanskeligt identificerbare planterester og langt den overvejende del er humus. Strukturen kan karakteriseres som meget udflydende plastisk, der ved mekanisk påvirkning, danner en tydelig sammenhængende masse.

Kvalitet: Dårlig

Spørgsmål 1,1. Den sagkyndige bedes under henvisning til spørgsmål 1 angive tørvs optimale/maksimalle tørstofindhold, når tørv skal anvendes til produktion af voksemedier.

Svar til spørgsmål 1,1:

Type: Lys/uomsat Omsætningsgrad: 1-3. Volumenvægt: 0.045-0.075 g cm³. "Tørstofindhold" 45-75 g l⁻¹

Optimalt "tørstofindhold": 45 - 75 g l⁻¹

Maksimalt "tørstofindhold": 75 g l⁻¹

Type: mørk/omsat Omsætningsgrad: 4-6. Volumenvægt: 0.090-0.120 g cm³. "Tørstofindhold" 90-120 g l⁻¹

Optimalt "tørstofindhold": 90 - 120 g l⁻¹

Maksimalt "tørstofindhold": 120 g l⁻¹

Type: Tørvehumus Omsætningsgrad: 7-10. Volumenvægt: 0.135-0.180 g cm³. "Tørstofindhold" 135-180 g l⁻¹

Optimalt "tørstofindhold": Underoptimalt

Maksimalt "tørstofindhold": Overskrider maksimum

Spørgsmål 1,2. Den sagkyndige bedes angive lys/uomsat tørvs egnethed til produktion af voksemedier.

Svar til spørgsmål 1,2:

Lys/uomsat tørv er velegnet til produktion af voksemedier.

Spørgsmål 1,3 Den sagkyndige bedes angive mørk/omsat tørvs egnethed til produktion af voksemedier.

86624770

- 21 -

Svar til spørgsmål 1,3:

Mørk/omsat tørv med omsætningsgrader fra 4-6 ("Tørstofindhold" fra 90 til 105) er velegnet til produktion af voksemedier. Mørk/omsat tørv med en omsætningsgrad på 6 ("Tørstofindhold" på 120) er mindre egnet til produktion af voksemedier med mindre der foretages en blanding med tørv af lavere omsætningsgrader. Mørk/omsat tørv, 'tørvehumus' med omsætningsgrader fra 7 til 10 ("Tørstofindhold" fra 135-180) er uegnet til produktion af voksemedier til potteplantekulturer med mindre der foretages en blanding med tørv af lavere omsætningsgrader, 1 - 5 ("Tørstofindhold" 45 - 105).

Spørgsmål 1,4 Den sagkyndige bedes oplyse, hvorvidt en eventuel sammenblanding af forskellige tørve kvaliteter (fra hel lys til hel mørk) vil være velegnet til produktion af voksemedier, og den sagkyndige bedes i den forbindelse angive det egnede/optimale blandingsforhold af henholdsvis lys og mørk tørv.

Svar til spørgsmål 1,4:

En sammenblanding af forskellige tørve kvaliteter (fra hel lys til hel mørk) vil være egnet til produktion af voksemedier under visse forudsætninger: Mørk/omsat tørv med en et "tørstofindhold" på 120 g l⁻¹ og derover vil kræve en opblanding med tørv med "tørstofindhold" mellem 45-75 g l⁻¹.

Det egnede/optimale blandingsforhold mellem henholdsvis lys og mørk tørv kan ikke umiddelbart angives med mindre målet med hensyn til blandingsproduktet er oplyst i form af et ønsket "tørstofindhold" og blandingsprodukternes "tørstofindhold" er kendt, samt at man kender resultatet ved et givet blandingsforhold f.eks fordeling af porer og voksemediets stabilitet.

....

Spørgsmål 2. I følgende spørgsmål vedrørende Kongens Mose skal den sagkyndige alene vurdere og beskæftige sig med det i bilag 29 tilhørende kort angivne område, som "ansøgt areal omfattet af § 43" sammenholdt med det samme område i bilag 1, underbilag 1.

Spørgsmål 2,1. Den sagkyndige bedes på baggrund af det i sagen fremlagte materiale, herunder særligt bilag 1 med tilhørende

86624770

- 22 -

underbilag definere det forefundne tørvs kvalitet i det relevante område af Kongens Mose. Den sagkyndige bedes specificere de enkelte områders tørvekvalitet med hensyn til lys/uomsat og mørk/omsat tørv samt specificere de enkelte områders tørvekvalitet med hensyn til produktion af voksemedier (ovenfor nævnte områder bedes angivet i overensstemmelse med det til bilag 1 hørende kort - underbilag 1 - med hensyn til prøveudtagningens normering - underbilag 1 og 3).

...

Konklusion:

Det er de sagkyndiges klare opfattelse, at tørve kvaliteten i området "ansøgt areal omfattet af § 43" generelt må beskrives som velegnet til produktion af voksemedier. Langt den overvejende del af prøverne har betegnelsen "velegnet" og "egnet" og en mindre del har betegnelsen "uegnet, kan opblandes". Den overvejende del med betegnelsen "velegnet/egnet" forefindes i en rimelig dybde og mængde og den del med betegnelsen "uegnet, kan opblandes" findes generelt i de dybere lag og i mindre mængde.

Spørgsmål 2,2. For så vidt angår det i bilag 29 beskrevne område "moseareal, hvor tilladelse vil kunne forventes" af Kongens Mose (nord for vandløbet) bedes den sagkyndige oplyse, om det i dette område forefundne tørv kan anvendes til produktion af voksemedier, - såfremt man alene anvender tørv fra det pågældende område (Området bedes angivet som under pkt. 2,1.)

...

Konklusion:

Det er de sagkyndiges opfattelse, at tørve kvaliteten i området "moseareal, hvor tilladelse vil kunne forventes" generelt må betegnes som egnet/mindre egnet til produktion af voksemedier, og det er de sagkyndiges helt klare opfattelse, at såfremt man alene anvender tørv fra det pågældende område, vil det ikke kunne lade sig gøre. Tørv er meget øverligt liggende og består hovedsaglig af en smule uomsat tørv og en beskeden del stærkt omsat tørv samt en lille portion øverligt liggende fuldstændig omsat tørv.

86624770

- 23 -

Spørgsmål 2,3. Såfremt spørgsmål 2,2 besvares benægtende, bedes den sagkyndige oplyse, om man ved sammenblanding af en anden kvalitet tørv kunne opnå en råvare til produktion af voksemedier.

Svar til spørgsmål 2,3:

Ja, man kan, ved sammenblanding med en anden høj kvalitet tørv, opnå en råvare som kan anvendes til produktion af voksemedier.

Spørgsmål 2,4. Såfremt spørgsmål 2,3 besvares bekræftende, bedes den sagkyndige angive kvaliteten/karakteren af den tørv, hvormed sammenblanding kan ske, således at man opnår et egnet/optimalt blandingsforhold i produktionen af voksemedier.

Svar til spørgsmål 2,4:

For at opnå et egnet/optimalt blandingsforhold i produktionen af voksemedier, skal kvaliteten/karakteren af den tørv, hvormed sammenblanding kan ske for den overvejende dels vedkommende bestå af tørv med omsætningsgraderne 2-3 og 4 af typerne "svagt omsat", "noget omsat" og "stærkt omsat".

Spørgsmål 2,5. Såfremt spørgsmål 2,3 besvares bekræftende, bedes den sagkyndige oplyse, om man kunne anvende tørv fra det moseareal syd for vandløbet, hvortil der ikke kunne forventes og ikke blev givet tilladelse til indvinding til produktion af voksemedier.

Svar til spørgsmål 2,5:

Ja, man kunne anvende tørv fra det moseareal syd for vandløbet, hvortil der ikke kunne forventes og ikke blev givet tilladelse til indvinding til produktion af voksemedier."

Forklaringer

Direktør Niels Sørensen har forklaret, at han blev ansat som direktør i det sagsøgende selskab i 1971. Selskabet var på det tidspunkt enerådende på markedet for sphagnum, og råvaresituationen var god. Oprindeligt blev tørvene anvendt som brændsel og som strøelse til dyr, men sent i 1950'erne blev man opmærksom på tørvens jordforbedrende egenskaber, og sagsøgeren blev

86624770

- 24 -

hurtigt førende indenfor udviklingen af sphagnum som dyrkningsmedium. Sagsøgeren havde tørveproduktion i Store Vildmose, Lille Vildmose, Fuglsø mose og Kongens Mose. Tørv fra Kongens Mose blev solgt som frasetørv i løsvare, men indvindingen blev indstillet i 1971. På grund af det lille antal højmoser i Danmark er tørv en begrænset ressource, hvilket sagsøgeren allerede i 1970'erne var opmærksom på. Sagsøgeren havde allerede da en løbende dialog med jordbrugsmyndighederne, der blandt andet orienterede selskabet, når der blev udbudt moseområder. Også tørveressourcerne i Holland og Tyskland var knappe, og det stod klart, at der omkring 1990 ville opstå mangel på tørv. Han rejste i 1976 til Irland for at undersøge tørveindvindingsmulighederne dér, og i 1979 etablerede sagsøgeren et produktionsanlæg i Nordirland. Senere har sagsøgeren etableret sig i Spanien, Estland og Letland. I 1978-79 lancerede sagsøgeren et decideret haveprogram, og markedsandelen på hjemmemarkedet steg til ca. 80%. Efterfølgende er markedsandelen faldet til ca. 55%. I 1978 blev det besluttet at genoptage produktionen i Kongens Mose. Forpagtningskontrakten udløb i 2005, og modsat andre moser så man ikke nogen mulighed for forlængelse af kontrakten. Produktionen skulle derfor genoptages, hvis sagsøgeren skulle sikre en optimal udnyttelse af ressourcerne i mosen. Mosen var allerede drænet, og sagsøgeren lod i sommeren 1978 en entreprenør påbegynde overfladebehandlingen, der bestod i fræsning og fjernelse af bevoksning. Den nordlige del af mosen, der var delvist afgravet og hvorpå der voksede birk og gråpil, krævede 2-3 fræsninger. Den sydlige del af mosen var fortrinsvis græsbelagt, og her kunne man nøjes med én fræsning. Fræsningen blev standset, umiddelbart efter at man var gået i gang, da sagsøgeren fik oplysning om, at det blev overvejet at frede mosen. Sagsøgeren kendte derfor til fredningsplanerne, før fredningssagen blev rejst. Der har ikke været aktivitet i mosen siden da. Overfladebehandlingen kunne have været gennemført på 2-3 uger under gunstige vejrforhold. Etablering af et fabriksanlæg til forarbejdning af tørvne ville tage 1 års tid. Han havde Hedeselskabets målinger med sig, da han i sin tid undersøgte mosen. Det var ikke en særlig omfattende undersøgelse, han foretog, for det var klart, at råvaren var tilstede. I maj 1979 udarbejdede han en beregning vedrørende den udnyttede tørvemasse i mosen. Fredningssagen var rejst på det tidspunkt, og han mente, at

86624770

- 25 -

der var behov for at fortælle omverdenen, hvad en fredning ville indebære. Projektbeskrivelsen fra maj 1980 bygger på erfaringstal, for han havde netop udarbejdet en tilsvarende beskrivelse til brug for selskabets investeringer i Nordirland. Det produktmix, der ligger til grund for beregningerne, er sammensat på baggrund af mosens tørvekvaliteter og selskabets maskinpark. Han anvendte aktuelle tal i relation til de forventede omkostninger, men anslog salgsindtægterne lidt lavere end de indtægter, sagsøgeren rent faktisk havde på produkterne. Da han udarbejdede projektbeskrivelsen, regnede han stadig med, at sagsøgeren ville få tilladelse til at genoptage produktionen i mosen. Sagsøgeren betalte forpagtningsafgift og ejendomsskatter frem til retssagens start i 1997, da der ikke skulle herske tvivl om, at selskabet ville vedstå dets kontraktlige forpligtelser. KPMG C. Jespersens redegørelse fra april 1999 er udarbejdet på grundlag af hans projektbeskrivelse fra 1980. Sagsøgerens råvareundersøgelse fra 1983 harmoniserer godt med skønsmændenes iagttagelser. Af begge undersøgelser fremgår det, at et voksemedium som selskabets sphagnum kræver en blanding af mørk og lys tørv. På grund af forekomsten af såvel mørk som lys tørv i Kongens Mose var det hensigten at indvinde tørv fra hele området på én gang. Det var ikke lønsomt at etablere en fabrik ved mosen alene med henblik på at indvinde den mørke tørv nord for vandløbet, som sagsøgeren fik tilladelse til at indvinde, ligesom selskabet har tilstrækkeligt med mørk tørv i Fuglsø Mose. Han deltog i den offentlige besigtigelse af Kongens Mose i november 1987 i forbindelse med Overfredningsnævnets behandling af fredningssagen. Det var hans indtryk, at Landbrugsministeriet og Skov- og Naturstyrelsen indtil 1991 arbejdede seriøst på at finde erstatningsarealer. Et område i Lille Vildmose, som selskabet forpagtede i 1993, var et af de sidste egnede moseområder, som jordbrugsmyndighederne rådede over. Forpagtningsafgiften for området er betydeligt højere end afgiften for Kongens Mose. 15% af selskabets råvarer importeres nu fra selskabets egne moser i blandt andet Letland. Om 10-15 år vil mere end halvdelen af råvarerne stamme fra udlandet, og om 25 år vil der kun være en lille - om nogen - råvareressource i form af tørv tilbage i Danmark. Ressourcerne i Nordirland er også begrænsede, og sagsøgeren er også dér blevet hindret i at udnytte mosearealerne som påtænkt. Sagsøgeren har i tilknytning hertil fået

86624770

- 26 -

en erstatning på 2 mio. pund på forligsmæssigt grundlag.

Advokat Lars Meilvang har forklaret, at han kom ind i sagen, da Overfredningsnævnets erstatningsafgørelse forelå. Det blev besluttet, at indbringe afgørelsen for taksationskommissionen. Han blev den 22. april 1992 telefonisk kontaktet af Lisbeth Friis-Hansen fra Skov- og Naturstyrelsen og orienteret om, at der foregik interne drøftelser om muligheden for at finde erstatningsarealer til sagsøgeren. Efter at have rykket for svar blev han i september måned 1992 på ny ringet op af Lisbeth Friis-Hansen, der oplyste, at sagen var oversendt til Kammeradvokaten, og at der ville foreligge et svar inden for 14 dage. Han hørte imidlertid først fra Skov- og Naturstyrelsen ved brev af 21. juni 1993, hvori styrelsen under henvisning til et responsum fra Kammeradvokaten afviste sagsøgerens erstatningskrav. Det fremgik af brevet, at styrelsen fortsat var indstillet på at medvirke til at finde egnede erstatningsarealer, og han deltog sammen med direktør Niels Sørensen i et møde med Skov- og Naturstyrelsen den 16. december 1993 herom. I mødet deltog også en repræsentant fra Kammeradvokaten. I februar 1994 fremsendte sagsøgeren på baggrund af drøftelserne på mødet et forligsforslag til styrelsen, som imidlertid afviste forslaget. Et forslag fra selskabet om at lade sagen afgøre ved voldgift blev afslået af styrelsen den 1. august 1994. Herefter indsamlede han materiale til brug for udarbejdelse af stævning og fik i den forbindelse aktindsigt. I januar 1995 søgte han på vegne af selskabet om fri proces. Det endelige afslag forelå i maj 1995. Han påklagede herefter uden held Civilretsdirektoratets afgørelse til ombudsmanden. Sagsøgerens bestyrelse var ikke umiddelbart indstillet på at iværksætte et sagsanlæg, men efter at der i april 1997 var indhentet et juridisk responsum, besluttede selskabet at indbringe sagen for domstolene.

Procedure

Sagsøgeren har til støtte for den principale og den subsidiære påstand gjort gældende, at selskabet ved den indgåede forpagtningskontrakt havde erhvervet tørveindvindingsrettigheder, der nød særlig beskyttelse efter råstoflovene fra 1972 og 1977. Selskabets tørveindvindning var lovligt påbegyndt, da lov nr.

86624770

- 27 -

285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet trådte i kraft, og det var derfor ikke nødvendigt for selskabet at søge om tilladelse til fortsat indvinding. Sagsøgeren skulle blot anmelde den igangværende eller påtænkte indvinding inden 6 måneder efter lovens ikrafttræden, jf. råstofloven fra 1972 § 5, hvilket også skete. Det fremgår af lovens § 5, stk. 3, at en fortsat indvinding kunne hindres helt eller delvis ved nedlæggelse af forbud, såfremt det var nødvendigt af hensyn til varetagelsen af lovens formål. Af § 5, stk. 4, fremgår det, at tab som følge heraf kunne medføre erstatningspligt. Af forarbejderne til bestemmelsen i råstoflovens § 5 fremgår det, at et forbud krævede tilstedeværelse af særlige kvalificerede samfundsmæssige hensyn af betydelig vægt. Lov nr. 237 af 8. juni 1977 om råstoffer trådte i kraft den 1. juli 1978 og indeholdt overgangsregler, der tog højde for, at den, der havde indvindingsrettigheder, også skulle have en acceptabel tid til at udnytte disse. Således bortfaldt selskabets rettigheder i henhold til anmeldelsen først den 1. juli 2003, jf. lov om råstoffer § 22, stk. 2. Af samme lovs § 37, stk. 2, fremgår det, at 1972-lovens bestemmelser om betingelserne for at hindre råstofindvinding og retten til erstatning forblev i kraft indtil den 30. juni 2003. De betydelige samfundsmæssige hensyn, der var en forudsætning for helt eller delvis at forbyde en råstofindvinding, var ikke tilstede i forhold til sagsøgeren, og sagsøgerens indvindingsrettigheder, der var resultat af en nødvendig langsigtet ressourceplanlægning, var derfor beskyttet af råstoflovenes reguleringssystem.

Sagsøgeren har endvidere gjort gældende, at det af såvel § 21 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning og af § 19 i lov nr. 219 af 24. maj 1978 om ændring af lov om naturfredning fremgår, at der tilkommer en rettighedshaver erstatning, såfremt den ejendom, hvorover rettighederne haves, fredes, for det tab, som fredningen medfører. Ifølge Naturfredningskommissionens betænkning nr. 461/1967 om naturfredning I side 37-38 er det forudsat, at en fredning må sidestilles med ekspropriation, og der skal derfor i tilfælde af fredning ydes fuld grundlovmæssig erstatning. Sagsøgeren er derfor også i kraft af naturfredningslovens regler berettiget til ekspropriationserstatning i det omfang, en fredning forhindrer selskabet i at

udnytte dets indvindingsrettigheder. Bestemmelsen i § 43, stk. 2, om at der kun med tilladelse fra amtsrådet må ske ændringer i tilstanden af moser, blev indsat i naturfredningsloven ved lov nr. 219 af 24. maj 1978, der trådte i kraft den 1. januar 1979. Det fremgår hverken af lovbestemmelsen eller forarbejderne til bestemmelsen, hvorledes samspillet med råstoflovenes anmeldelsesordning tænkes gennemført. I modsætning til naturfredningsloven af 1969 og de indtil 1978 gennemførte ændringslove indeholdt lov nr. 219 af 24. maj 1978 ikke en bestemmelse om, at de hidtil gældende regler fandt anvendelse på fredningssager, der var rejst inden ændringslovens ikrafttræden. Det blev i ændringslovens § 4, stk. 2, alene bestemt, at miljøministeren kunne fastsætte nærmere regler om, i hvilket omfang lovens regler skulle finde anvendelse på fredningssager, der var rejst før den 1. januar 1979. Af forarbejderne til denne delegationsbestemmelse (Folketingstidende 1977-1978, tillæg A, sp. 2654-2656) fremgår det, at den alene relaterede sig til de nye regler om fredningssagers behandling og ikke de få materielle ændringer i loven, herunder § 43, stk. 2. Det helt almindelige princip, der detaljeret beskrives i forarbejderne til de tidligere ændringslove, hvorefter en lov alene har virkning fra dens ikrafttræden, medmindre andet udtrykkeligt er anført, må føre til, at § 43, stk. 2, ikke kan anvendes i forbindelse med fredningssagen vedrørende Draved Mose, idet sagen er rejst den 21. december 1978.

Sagsøgeren har videre gjort gældende, at ændringen i naturfredningslovens § 43, stk. 2, hvorved sagsøgeren blev afskåret fra at udnytte sine indvindingsrettigheder i mosen under alle omstændigheder ikke i forhold til sagsøgeren var erstatningsfri, men indebar et sådant indgreb i sagsøgerens formuegoder, at der må ydes sagsøgeren erstatning herfor direkte efter grundlovens § 73. Sagsøgeren har herved henvist til, at ændringen af § 43, stk. 2, reelt indebar en ophævelse af bestemmelserne i såvel råstoflovgivningen som naturfredningsloven om erstatning, uden at en sådan virkning havde været forelagt lovgiver, der tværtimod var bibragt den opfattelse, at § 43, stk. 2, ikke fandt anvendelse på fredningssager, der var rejst inden lovens ikrafttræden. Sagsøgeren har endvidere henvist til, at intensitetsbetragtninger fører til, at der må tilken- des selskabet erstatning. En fredning - og tillige den gene-

86624770

- 29 -

relle regulering, der blev indført ved § 43, stk. 2, - medfører en status quo tilstand for moser, der i langt de fleste tilfælde ikke vil skabe problemer for ejerne. Sagsøgerens rettigheder og forpligtelser i henhold til forpagtningskontrakten med en statsinstitution knyttede sig imidlertid direkte til en ændring af mosens tilstand og var af afgørende betydning for sagsøgerens erhvervsudøvelse. Sagsøgeren rammes derfor individuelt byrdefuldt og konkret atypisk hårdt af lovændringen.

Vedrørende erstatningsopgørelsen har sagsøgeren henvist til direktør Niels Søes erstatningsopgørelse fra 1980, og når tillige henses til redegørelsen fra selskabets revisor fra 1999, er det godtgjort, at selskabets erstatningskrav i hvert fald kan opgøres til det påståvnte beløb. Der skal ikke ved erstatningsfastsættelsen tages hensyn til den delvise tilladelse, sagsøgeren har fået til tørveindvinding i den nordlige del af mosen, da det ved skønserklæringen er godtgjort, at tørv i den del af mosen er mørk og mere eller mindre omsat, og at selskabet ikke udelukkende vil kunne anvende mørk tørv til dets sphagnumproduktion. Import af tørv ville ikke have været en rentabel mulighed for at begrænse sagsøgerens tab, da importprisen oversteg selskabets produktionspris væsentligt.

Til støtte for den mere subsidiære påstand har sagsøgeren gjort gældende, at selskabet - såfremt retten ikke finder at betingelserne for at tilkende erstatning er opfyldt - har krav på at få de fra fredningsagens rejsning afholdte udgifter til forpagtningsafgift og ejendomsskat erstattet. Dette beløb kan opgøres til 13.390,65 kr. x 66 ha - svarende til beløbet i den mere subsidiære påstand.

Sagsøgte har til støtte for frifindelsespåstanden gjort gældende, at fredningsmyndighederne med rette har lagt til grund, at selskabet som følge af ændringen af naturfredningslovens § 43, stk. 2, ikke uden tilladelse lovligt kunne indvinde tørv fra Draved Mose. Mosen er, uanset at sagsøgeren i kraft af anmeldelsen i henhold til råstofloven havde ret til tørveindvinding indtil 2003, også omfattet af de til enhver tid gældende bestemmelser om fast ejendoms regulering, herunder bestemmelserne i naturfredningsloven. Lov nr. 219 af 24. maj 1978 om

86624770

- 30 -

ændring af lov om naturfredning indeholder i modsætning til de tidligere ændringslove til naturfredningsloven ikke en regel om, at fredningssager rejst før lovens ikrafttræden skal behandles efter de hidtil gældende regler, men blot en bestemmelse om, at miljøministeren kan fastsætte nærmere regler herom. I bekendtgørelse nr. 611 af 1. december 1978 om overgangsregler for fredningssager, der er udstedt i henhold til § 4, stk. 2, i lov nr. 219 af 24. maj 1978, er der ikke fastsat en overgangsregel svarende til overgangsreglen i de tidligere ændringslove. På den baggrund må den klare bestemmelse i § 43, stk. 2, også finde anvendelse på fredningssagen vedrørende Draved Mose, navnlig når det tages i betragtning, at fredningssagen blev bekendtgjort 3 dage før bestemmelsens ikrafttræden, og at sagsøgeren allerede i maj 1978, hvor ændringsloven blev vedtaget, vidste, at tørveindvinding fra den 1. januar 1979 krævede tilladelse. I retspraksis lægges der afgørende vægt på, om ejeren ville og kunne foretage de handlinger, som den mellemkommende lovgivning hindrede, inden lovgivningen trådte i kraft. I denne sag kunne selskabet ikke nå at iværksætte tørveindvinding inden den 1. januar 1979, og direktør Niels Sørensen har forklaret, at selskabet endnu ikke havde foretaget investeringer i relation til Draved Mose. Intensitetsbetragtninger må derfor også føre til, at der ikke er grundlag for at tilkende selskabet erstatning.

Vedrørende sagsøgerens krav om erstatning direkte efter grundlovens § 73 har sagsøgte gjort gældende, at gennemførelsen af naturfredningslovens § 43, stk. 2, ikke i forhold til sagsøgeren indebar et ekspropriativt indgreb, men at der var tale om en erstatningsfri generel regulering. Det er i givet fald denne regulering - og ikke den fredningssag, der blev rejst den 21. december 1978 - der har hindret sagsøgeren i at udnytte sine indvindingsrettigheder. Reguleringen var imidlertid ikke af en sådan intensiv eller individuel karakter, at det berettiger sagsøgeren til erstatning.

Vedrørende erstatningsopgørelsen har sagsøgte gjort gældende, at en eventuel erstatning må fastsættes skønsmæssigt. I det omfang, sagsøgerens erstatningskrav støttes på den gennemførte fredning, må kravet opgøres med udgangspunkt i tørvemassens værdi for selskabet på tidspunktet for fredningsnavnets ken-

86624770

- 31 -

delse den 29. december 1986 med fradrag af værdien af den tørv, der blev meddelt tilladelse til at indvinde. Såfremt direktør Niels Sæes opgørelse fra 1980 måtte blive lagt til grund som udgangspunkt for erstatningsopgørelsen, må der dog bl.a. tages højde for, at sagsøgeren etablerede sig andre steder for at imødegå driftstab, og at selskabet ikke har ønsket at indvinde den mørke tørv i Draved Mose, som man har fået tilladelse til.

I relation til sagsøgerens rentepåstand har sagsøgte gjort gældende, at der intet retligt grundlag er for at kræve et eventuelt erstatningskrav forrentet fra noget tidligere tidspunkt end sagens anlæg.

Sagsøgte har i relation til sagsøgerens mere subsidiære påstand gjort gældende, at der ikke skal tilkendes sagsøgeren erstatning svarende til betalte forpagtningsafgifter og ejendomsskatter, idet sagsøgeren i hvert fald efter Overfredningsnævnets kendelse af 31. juli 1991 fuldt ud har været bekendt med selskabets manglende muligheder for at indvinde tørv i Draved Mose. Ved desuagtet at afholde udgifterne har sagsøgeren tilsidesat sin tabsbegrænsningspligt.

Landsrettens begrundelse og resultat

Bestemmelsen i naturfredningslovens § 43, stk. 2, om, at ændringer af tilstanden af moser kun må ske med tilladelse fra amtsrådet, blev indsat i loven ved lov nr. 219 af 24. maj 1978, der trådte i kraft den 1. januar 1979.

Denne bestemmelse medførte, at sagsøgeren fra den 1. januar 1979 ikke kunne udnytte sine indvindingsrettigheder i Draved Mose uden tilladelse fra amtsrådet. Dette gælder også, selv om sagsøgerens indvindingsrettigheder tidligere var anmeldt i overenstemmelse med råstoflovgivningens regler, og selv om fredningssagen var rejst før ændringslovens ikrafttræden.

Den omstændighed, at sagsøgeren allerede ved fredningssagens rejsning den 21. december 1978 blev forhindret i at udnytte sine indvindingsrettigheder, kan ikke medføre, at sagsøgeren kan blive stillet bedre ved fastsættelsen af en eventuel fred-

86624770

- 32 -

ningserstatning, end hvis fredningssagen var rejst efter den 1. januar 1979, idet sagsøgeren ikke havde praktisk mulighed for i de 10 dage frem til den 1. januar 1979 at iværksætte tørveindvinding.

Bestemmelsen i naturfredningslovens § 43, stk. 2, må anses som et sagligt begrundet led i den regulering, der ud fra almene hensyn er gennemført for at opretholde en status quo tilstand for vådområder. Bestemmelsen galder for alle og vil i relation til moser i almindelighed kun indebære et begrænset rådighedsindgreb.

Reguleringen ramte imidlertid sagsøgeren, der har fået delvis afslag på at udnytte sine indvindingsrettigheder, ganske betydeligt og atypisk hårdt, idet formålet med selskabets forpagtning af mosen udelukkende var at indvinde tørv, hvilket uværgerligt ville medføre en ændring af mosens tilstand.

På denne baggrund findes lovindgrebet i forhold til sagsøgeren at have karakter af ekspropriation, og der skal derfor ydes sagsøgeren erstatning herfor i overensstemmelse med grundlovens § 73.

Erstatningen fastsættes med udgangspunkt i direktør Niels Søes opgørelse fra 1980. Efter det oplyste har sagsøgeren i tiden fra 1979 og herefter indvundet, forarbejdet og solgt tørv fra andre moser i såvel Danmark som i udlandet og derved kunnet dække sit afsætningsbehov. Den herved fremkomne fortjeneste må fragå ved fastsættelsen af det tab, som sagsøgeren kan kræve erstattet. Derimod er der efter skønserklæringen ikke grundlag for at reducere erstatningen som følge af, at sagsøgeren ved Fredningstyrelsens afgørelse af 1. juni 1984 har fået tilladelse til at indvinde den mørke tørv nord for vandløbet.

Efter en samlet vurdering af sagens omstændigheder findes den erstatning, som sagsøgeren har krav på herefter skønsmæssigt at kunne fastsættes til 5.000.000 kr.

Der er ikke grundlag for at forrente erstatningskravet fra noget tidligere tidspunkt end sagens anlæg.

86624770

- 33 -

T h i k e n d e s f o r r e t :

Sagsøgte, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, skal til sagsøgeren, Pindstrup Mosebrug A/S, betale 5.000.000 kr. med procesrente fra den 30. oktober 1997, til betaling sker.

I sagsomkostninger skal sagsøgte til sagsøgeren betale 350.000 kr.

De idømte beløb skal betales inden 14 dage.

Thrane

Bjerg Hansen

Henriette Frølich
(kst.)

cfr.

Uden betaling.

Udskriftens rigtighed bekræftes.

Vestre Landsret,

Viborg, den 21. december 2001

Rer Bjerreker
retssekretær

TAKSATIONSKOMMISSIONEN>

TAKSATIONSKOMMISSIONEN
VEDRØRENDE NATURFREDNING

ADRESSE:
SLOTSMARKEN 13. 2970 HØRSHOLM
TLF. 45 76 53 76

REG. NR. 7348.00

Sag nr. 269/92 Fredning af Draved Mose (Kongens Mose)
i Løgumkloster og Tønder kommuner, Sønderjyllands amt.

Kendelse:

(Meddelt den 27. januar 1992)

Overfredningsnævnets afgørelse af 31. juli 1991 om erstatning i anledning af fredning af Draved Mose (Kongens Mose) i Løgumkloster og Tønder kommuner, Sønderjyllands amt er påklaget til Taksationskommissionen vedrørende Naturfredning af Pindstrup Mosebrug A/S.

Taksationskommissionen har den 28. november 1991 afholdt mundtlig forhandling, hvorunder aktieselskabet var repræsenteret ved advokat Lars Meilvang, Auning. Sønderjyllands amt var repræsenteret ved formanden for Udvalget for Teknik og Miljø, viceamtsborgmester Helge Jensen, næstformanden Heine Andersen, forvaltningschef Erik Ancker og biolog Aksel Voigt. For Skov- og Naturstyrelsen mødte fuldmægtig Lisbeth Friis-Hansen, Landskabskontoret.

For Taksationskommissionen har advokat Lars Meilvang på vegne Pindstrup Mosebrug A/S som for Overfredningsnævnet nedlagt påstand om en erstatning på 15 millioner kr., subsidiært et mindre beløb efter kommissionens skøn, og har til støtte herfor gentaget argumentationen for Overfredningsnævnet i et klageskrift af 27. august 1991.

2d 1211/8 - 0022

lvs
34

Pindstrup Mosebrug A/S har ved forpagtningskontrakt af 16. november 1954 med Lindet Statsskovdistrikt erhvervet ret til udvinding af spagnum i ca. 212 ha af Draved Mose omfattet af fredningen og har siden betalt forpagtningsafgift til Statsskovbruget (Skovstyrelsen). I tiden indtil 1968 fandt udvinding sted på et areal af ca. 12 ha af mosen, og selskabet indgav anmeldelse om indvinding af spagnum efter råstofloven af 1972. Da fredningssagen blev rejst den 21. december 1978, havde selskabet besluttet at genoptage indvindingen og havde med henblik herpå foretaget en vis oprensning af mosen.

Erstatningskravet er principalt baseret på det anbringende, at naturfredningslovens § 43, stk. 2, der trådte i kraft den 1. januar 1979, ikke er gældende i nærværende retsforhold, idet § 43, stk. 2, ikke kan fortrænge selskabets erhvervede rettigheder ifølge råstofloven til at indvinde spagnum indtil 2003. Selskabet har til støtte herfor bl.a. henvist til, at råstofloven som speciallov må have forrang fremfor naturfredningsloven på dette område.

Såfremt det antages, at § 43, stk. 2, har forrang, har selskabet gjort gældende, at fredningssagen skal afgøres efter retstilstanden på det tidspunkt, hvor fredningssagen blev rejst, og hvor § 43, stk. 2, endnu ikke var trådt i kraft.

Resultatet bliver under alle omstændigheder, at der må ses bort fra denne bestemmelse, som Overfredningsnævnet har henvist til som begrundelse for at nægte erstatning.

Selskabet har endvidere fastholdt det synspunkt, at en anvendelse af § 43, stk. 2, ved afgørelse af erstatningsspørgsmålet vil medføre inddragelse af selskabets erhvervede ret til spagnumindvinding, som må betragtes som et indgreb af ekspropriationslignende karakter, der er beskyttet ved erstatningsbestemmelsen i grundlovens § 73. Såfremt Taksationskommissionen finder, at § 43, stk. 2, skal anvendes i dette retsforhold, og erstatning efter naturfredningsloven derfor ikke gives, må kommissionen drage konsekvensen heraf og være forpligtet til også at tage stilling til en ekspropriationserstatning, herunder dennes størrelse.

Selskabet har i 1983 erhvervet tilladelse til spagnumindvinding i medfør af naturfredningslovens § 43, stk. 2, på et begrænset, ca. 37 ha stort areal, men har gjort gældende, at denne tilladelse er uden økonomisk værdi, fordi den mørke tørvemasse i dispensationsområdet kun kan udnyttes med tilførsel af lys tørvemasse fra de områder, hvor indvindingen er blevet forbudt, og at det er økonomisk urealistisk at tilføre lys tørvemasse fra fjernere beliggende moser.

Advokat Lars Meilvang har under den mundtlige forhandling nærmere redegjort for selskabets synspunkter og har herunder oplyst, at erstatningsberegningen er foretaget under den forudsætning, at indvinding af spagnum på de nu fredede arealer kunne være genoptaget den 1. april 1980.

Skov- og Naturstyrelsens repræsentant har i det hele påstået Overfredningsnævnets kendelse om erstatning til selskabet stadfæstet, herunder at spørgsmålet om eventuel erstatning for ekspropriation henhører under domstolene.

Biolog Aksel Voigt har oplyst, at ifølge de for amtet foreliggende oplysninger, der bl.a. er baseret på luftfotos, var der ved fredningssagens rejsning i 1978 foretaget en overfladisk afgrøning af smuld i små partier på et areal af 1-2 ha på det af Pindstrup Mosebrug A/S forpagtede område.

Taksationskommissionens bemærkninger:

Også efter det der er fremført for Taksationskommissionen tiltrædes det af de grunde, der er anført i Overfredningsnævnets kendelser af 22. juni 1982 og 31. juli 1991, at en eventuel erstatning til Pindstrup Mosebrug A/S må fastsættes under hensyntagen til naturfredningslovens § 43, stk. 2, og at det reelt er denne bestemmelse, der trådte i kraft den 1. januar 1979, og ikke fredningssagen rejst 10 dage forinden, der har forhindret spagnumindvindingen, hvorfor der ikke tilkommer selskabet erstatning som følge af fredningen.

Det tiltrædes endvidere, at krav om erstatning støttet direkte på grundlovens § 73 må henvises til domstolsbehandling.

Kommissionen stadfæster derfor Overfredningsnævnets kendelse om erstatning.

Herefter bestemmes:

Der tilkendes ikke Pindstrup Mosebrug A/S erstatning i anledning af fredningen af Draved Mose.

I godtgørelse for sagkyndig bistand under sagens behandling for Taksationskommissionen tillægges der Pindstrup Mosebrug A/S et beløb på 5.000 kr., som kan udbetales direkte til advokat Lars Meilvang, Auning.

Ole Nicolaisen

Karl Nielsen

Jens Peter Jensen

OVERFREDNINGSNÆVNET>

Overfredningsnævnets afgørelse

af 31. juli 1991

om fredning af Draved Mose (Kongens Mose)
i Løgumkloster og Tønder Kommuner, Sønder-
jyllands Amt (sag nr. 2697/86).

Fredningsnævnet for Sønderjyllands Amts Sydlige Fredningskreds har ved en afgørelse af 29. december 1986 bestemt fredning af et areal på ca. 381 ha i Draved Mose beliggende i Løgumkloster og Tønder Kommuner. Fredningsområdet omfatter 19 ejendomme (løbenumre) i privat eje samt arealer, der tilhører henholdsvis staten (Miljøministeriet, Landbrugsministeriet og Forsvarsministeriet) og Løgumkloster og Tønder Kommuner. Fredningssagen er rejst i 1978 af det daværende Fredningsplanudvalg for Sønderjyllands Amt. Efter nedlæggelsen af Fredningsplanudvalget den 1. januar 1979 er sagen videreført af Sønderjyllands Amtsråd.

Fredningsnævnets afgørelse er forelagt Overfredningsnævnet til efterprøvelse i medfør af naturfredningslovens § 25. Afgørelsen er tillige for så vidt angår fredningens gennemførelse, udstrækning og indhold påklaget til Overfredningsnævnet af Pindstrup Mosebrug A/S samt Danmarks Naturfredningsforening.

Fredningsområdet.

Fredningen har til formål at bevare områdets geologiske, biologiske, arkæologiske og landskabelige værdier, herunder ved at sikre adgang til at iværksætte naturpleje og naturgenopretning i området. Fred

ningen har desuden til formål at regulere offentlighedens adgang til området under hensyn til beskyttelsesinteresserne.

Draved Mose, der også omfatter Ellum Mose og Kongsbjerg Mose med oprindeligt et areal på ca. 500 ha, udgjorde indtil midt i 1950'erne et stort sammenhængende moseområde. Herefter påbegyndtes en indvin-
ding af spagnum og en landbrugsmæssig opdyrkning med tilhørende
sænkning af vandstanden i mosen. Af mosens oprindelige areal på ca.
500 ha er ca. 200 ha opdyrket, og størsteparten af disse arealer
henligger i dag som vedvarende græsarealer. Ca. 50 ha er enten til-
plantet eller naturligt tilgroet med træer og buske.

Fredningsforslaget omfattede oprindeligt hele det nævnte ca. 500 ha
store område, men under sagens behandling har Sønderjyllands Amt be-
grænset fredningspåstanden til alene at omfatte de arealer, der sta-
dig henligger som udyrkede mosearealer, herunder et mindre, helt
uberørt højmosedområde i den centrale del af mosen, samt de tilstø-
dende græsningsarealer, der vil blive berørt af den hævnning af vand-
standen i mosen, som ifølge fredningsforslaget ønskes gennemført.

Hele fredningsområdet er i regionplanen for Sønderjyllands Amt udpe-
get som særligt beskyttelsesområde. Området er desuden af Miljømi-
nisteriet udpeget som nationalt biologisk interesseområde og er af
Miljøministeriet udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde i henhold
til direktiv af 2. april 1979 fra De Europæiske Fællesskabers Råd om
beskyttelse af vilde fugle.

Området ligger i landzone, og ca. 2/3 af området er siden 1. januar
1979 omfattet af naturfredningslovens § 43 om beskyttelse af vådom-
råder, hvorefter tilstanden i mosen ikke må ændres uden tilladelse.

Pindstrup Mosebrug A/S, der siden 16. november 1954 har forpagtet
retten til at indvinde spagnum på et ca. 212 ha stort areal i mosen
tilhørende nu Miljøministeriet v/Skov- og Naturstyrelsen, og hvis
forpagtning først udløber i år 2005, har under sagens gang af Søn-
derjyllands Amtsråd fået afslag på en ansøgning om tilladelse til at

indvinde spagnum i det omfang, man kontraktlig har ret til. Amtsrådet har dog åbnet mulighed for at indvinde spagnum på et begrænset ca. 37 ha stort areal på visse vilkår. Denne principptilladelse er stadfæstet af den daværende Fredningsstyrelse.

Klager og udtalelser.

Pindstrup Mosebrug A/S har påstået fredningen ændret således, at den ikke er til hinder for, at selskabet kan indvinde spagnum på hele det forpagtede areal.

Danmarks Naturfredningsforening har klaget med påstand om, at fredningen bør skærpes således, at der ikke kan gives tilladelse til indvinding af spagnum på nogen del af mosen. Foreningen finder, at indvinding af spagnum selv på et begrænset areal som forudsat ved fredningsnævnets afgørelse vil hindre retableringen af en højmosesevegetation i fredningsområdets nordlige del og virke landskabeligt uheldigt samt være til stor skade for mosens rige fugleliv.

Naturfredningsrådet har bl.a. udtalt, at det er overordentligt vigtigt, at mosens forskningsmæssige kvaliteter sikres i fremtiden, herunder navnlig at de uforstyrrede højmosepartier og den landskabelige sammenhæng imellem områdets forskellige naturtyper bevares. Rådet må derfor udtale sig imod enhver yderligere tørveindvinding i det fredede område.

Landbrugsministeriets Vildtforvaltning har udtalt, at fredningens begrænsninger i jagtudøvelsen i perioden 1/3 - 15/7 ud fra en beskyttelsesmæssig vurdering er overdrevent restriktiv, hvis der i samme område gives almindelig offentlig adgang fra 1/5. Man foreslår derfor, at perioden med adgangsforbud bør være sammenfaldende med perioden med jagtbegrænsninger og udstrækkes til 15/7, hvis den skal have nogen værdi for beskyttelsen af områdets særlige ynglefau-
na af høj- og hedemosefugle.

Overfredningsnævnets beslutninger.

I sagens behandling, herunder besigtigelse og offentligt møde, har deltaget 7 af Overfredningsnævnets 11 medlemmer.

Overfredningsnævnet skal enstemmigt udtale:

Det tiltrædes, at der gennemføres fredning efter naturfredningslovens kapitel III til sikring af områdets store naturvidenskabelige interesser, der især er knyttet til en bevaring af højmosen som naturtype. Den afgrænsning af fredningsområdet, som fredningsnævnet har besluttet, tiltrædes ligeledes.

Om fredningens nærmere indhold bemærkes:

Spørgsmålet om, hvorvidt en begrænset indvinding af spagnum i dele af mosen vil kunne forenes med hensynet til beskyttelsen af de mest værdifulde dele af fredningsområdet, har været genstand for indgående overvejelser hos såvel Sønderjyllands Amt som den daværende Fredningsstyrelse, da disse myndigheder behandlede ansøgningen fra Pindstrup Mosebrug A/S om tilladelse i medfør af naturfredningslovens § 43 til indvinding. I Fredningsstyrelsens afgørelse af 1. juni 1984 udtales bl.a. følgende:

"Fredningsstyrelsen er enig med Sønderjyllands Amtskommune og Danmarks Naturfredningsforening i, at Draved Mose på landsplan er af største naturfredningsmæssig værdi.

Fredningsstyrelsen kan tilslutte sig Danmarks Naturfredningsforenings vurdering af, at området i biologisk forstand må betragtes som et samlet hele. Med hensyn til vandbalance og næringsstofkredsløb kan det oplyses, at undersøgelser over mosens hydrologiske system viser, at hovedafvandingskanalen i det væsentligste udgør grænsen for den intakte højmoseflades interne vandssystem og dermed adskiller moseområdet i to dele, hvad angår de hydrologiske og dermed også næringsstofmæssige forhold.

Endvidere finder man, at det nordlige område, til trods for de ubestridte naturfredningsmæssige interesser der er knyttet hertil, er af mere begrænset værdi end de syd for afvandingskanalen intakte dele af højmosen, idet dette areal bærer tydeligt præg af væsentlige forstyrrelser på grund af tidligere tørvegravning.

Fredningsstyrelsen vurderer derfor i lighed med Sønderjyllands Amtskommune, at tørveindvinding i de på kortbilaget udpegede arealer ikke vil medføre uoprettelige skader på tilstanden i mosen, herunder især de naturfredningsmæssigt mest værdifulde, intakte dele af høj-moseplanet."

På denne baggrund mente Fredningsstyrelsen det forsvarligt - ligesom Sønderjyllands Amt - at stille i udsigt, at der ville kunne ske indvinding af spagnum på et nærmer angivet areal, der bortset fra et areal i den sydøstlige del, er beliggende nord for hovedafvandingskanalen.

Fredningsnævnets afgørelse af 29. december 1986 hviler på den forudsætning, at fredningen ikke skal være til hinder for, at der kan ske indvinding af spagnum i det begrænsede område, som der i medfør af naturfredningslovens § 43 er givet principptilladelse til.

Overfredningsnævnet vil efter en samlet vurdering af de meget store modstående interesser i sagen ikke anfægte resultatet af den vurdering, som Sønderjyllands Amt, Fredningsstyrelsen og fredningsnævnet har anlagt. Det tiltrædes derfor, at fredningen ikke skal være til hinder for, at der inden for det begrænsede areal, som er vist på kortet, der hører til Overfredningsnævnets afgørelse (fredningskortet), kan ske indvinding af tørv efter nærmere vilkår fastsat af Sønderjyllands Amtsråd.

Bestemmelserne om offentlighedens adgang og regulering af jagten ændres, således at der for et på fredningskortet nærmere afgrænset areal skal gælde et forbud mod offentlighedens adgang i tiden

1/3-1/7, og der i samme tidsrum skal gælde et jagtforbud for andre end ejerne personligt.

De øvrige fredningsbestemmelser, som fredningsnævnet har fastsat, tiltrædes i realiteten.

Idet fredningsnævnets afgørelse af 29. december 1986 ophæves, fastsættes herefter følgende fredningsbestemmelser for det ca. 381 ha store fredningsområde, som er vist på fredningskortet, og som helt eller delvis omfatter de på vedhæftede fortegnelse anførte matrikelnumre:

§ 1. Fredningens formål.

Fredningen har til formål at bevare og forbedre områdets store naturvidenskabelige værdier i geologisk, biologisk og arkæologisk henseende.

Fredningen skal således medvirke til, at højmosen som særligt værdifuld naturtype bevares og udvikles gennem passende plejeforanstaltninger både på de nuværende mosearealer og på længere sigt på græsarealerne nord for de nuværende mosearealer.

Fredningen har endvidere til formål at bevare områdets landskabelige værdier og at regulere offentlighedens adgang til området under respekt af de biologiske interesser.

§ 2. Bevaring af området.

Det fredede område skal bevares i dets nuværende tilstand. Der må således ikke ske ændringer af den hidtidige anvendelse af arealerne, medmindre en sådan tilstandsændring er tilladt i de følgende bestemmelser, tillades ved en dispensation efter § 12 eller sker med hjemmel i § 10 om naturpleje og naturgenopretning. Den nuværende arealanvendelse er angivet på fredningskortet.

§ 3. Terrænændringer.

Som anført i § 2 må der ikke foretages terrænændringer. Der må således ikke ske udnyttelse af forekomster i jorden, og der må ikke foretages opfyldning, planering eller afgravning, jf. dog undtagelserne i §§ 6 og 10.

Uanset forbudet i stk. 1 skal fredningen dog ikke være til hinder for:

- a) Indvinding af spagnum inden for det på fredningskortet særligt angivne areal af matr.nr. 1 Draved dog ikke for tiden efter år 2005.
- b) Råstofindvinding på dyrkede arealer og skovarealer til eget brug.

§ 4. Afvanding.

Der må ikke foretages foranstaltninger, der tilsigter yderligere afvanding af området.

Eksisterende grøfter og afvandingskanaler må således ikke uddybes eller på anden måde udvides, men fredningen er ikke til hinder for sædvanlig oprensning, hvis dette ikke vil stride mod bestemmelserne i § 10 om naturpleje og naturgenopretning.

Eksisterende dræn må vedligeholdes, men må ikke omlægges, medmindre det tillades ved en dispensation efter § 12.

§ 5. Beplantning.

Arealerne må ikke yderligere tilplantes. Fredningsnævnet kan dog meddele tilladelse til plantning af levende hegn på dyrkede arealer.

Den eksisterende sitka-bevoksning på matr.nr. 1 Draved, benævnt 4 A

på fredningskortet, afdrives senest ved omdriftsalder, og arealet overgår herefter til hede/kær.

§ 6. Veje, stier og parkeringspladser.

Der må ikke anlægges nye veje. Dette forbud gælder ikke veje, der er nødvendige for land- og skovbrugsdrift eller for tilladt råstof-indvinding, og som følger det naturlige terræn.

Amtet har ret til at indrette en mindre holdeplads til 2-3 biler med en beliggenhed som angivet på fredningskortet.

§ 7. Vandindvinding.

Der må ikke etableres anlæg til indvinding af vand til markvanding. Opstilling af små vindmøller til oppumpning af vand til kreaturvanding er dog tilladt.

§ 8. Arealernes drift iøvrigt.

a. Udyrkede arealer må ikke opdyrkes. Græsningsarealer, der indgår i normal landbrugsmæssig drift, betragtes som opdyrkede. Andre græsningsarealer betragtes som uopdyrkede.

b. De i 1978 opløjede mosearealer, matr.nr. 475 og del af matr. nr. 260 Ellum, benævnt 5 A på fredningskortet, må ikke yderligere afvandes. Den projekterede østlige kanal B på matr.nr. 260 må ikke udføres, og de etablerede underløb til kommunevandløb nr. 8 Ellum skal tilstoppes.

c. De opdyrkede mosearealer, benævnt 5 B på fredningskortet, som i dag henligger i græs (del af matr.nr. 1 Draved), skal senest efter udløbet af forpagtningskontrakten med Pindstrup Mosebrug A/S (år 2005) overgå til udyrket stand gennem en af Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen fastsat driftsform, i princippet gennem udpining af jorden. Indtil da kan arealerne dyrkes som græs

arealer, herunder omlægges med anden afgrøde i en periode af højst 2 år.

- d. Græsarealerne øst for den store afvandingskanal på matr.nr. 1 Draved, benævnt 5 C på fredningskortet, skal senest et år efter datoen for Overfredningsnævnets afgørelse overgå til udyrket stand gennem en af Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen fastsat driftsform.
- e. Græsslåning på de udlagte græsarealer er kun tilladt i tiden kl. 7.00 til kl. 18.00, dog i tidsrummet 1. maj til 15. juni indtil kl. 21.00.
- f. Af hensyn til områdets paddebestand er udsætning af fisk, ænder og lign. ikke tilladt inden for de udyrkede områder.

§ 9. Bebyggelse og andre anlæg.

- a. Der må ikke opføres ny bebyggelse, herunder skure, boder og jagthytter, og der må ikke anbringes campingvogne, telte, master, hegn, vindmøller og lign., bortset fra de under § 7 nævnte små vindmøller. Det er dog tilladt at opstille læskure til kreaturer, når fredningsnævnet har godkendt størrelse, materialer og placering, samt at opsætte almindelige kreaturhegn ikke over 1,20 m høje, hvor disse er nødvendige for landbrugsdriften.
- b. Arealerne må ikke benyttes til motorbaner, modelflyvepladser og lign. eller til oplag og deponering af organisk materiale, herunder affald. Det er dog tilladt på de dyrkede arealer at anlægge roekuler, halm- og ensilagestakke og andet oplag, der er nødvendig for normal landbrugsdrift. Det er endvidere tilladt at anbringe et lager for flis på matr.nr. 1 Draved som angivet på fredningskortet.
- c. Der må ikke oprettes pelsdyrfarme, fjerkræfarme og lign. Hjorte-

tefarme kan kun oprettes med fredningsnævnets forudgående tilladelse.

- d. Fredningsnævnet kan tillade opsætning af bistader og det dermed forbundne tilsyn.

§ 10. Naturpleje og naturgenopretning.

- a. På de arealer, som ikke ejes af staten, har Sønderjyllands Amtsråd ret til at lade foretage naturpleje til opfyldelse af fredningens formål, herunder ved afgræsning, slåning og fjernelse af selvsåede træer og buske. Det er dog en betingelse, at ejeren ikke selv foretager den nødvendige pleje, samt at den pågældende plejeforanstaltning er tiltrådt af ejeren eller - i mangel af sådan enighed - er godkendt af fredningsnævnet.

På arealer, der er eller senere måtte blive undergivet statslig administration, varetages den fornødne pleje af Miljøministeriet v/Skov- og Naturstyrelsen.

- b. Som led i restaurering af vandstandsforholdene i mosen skal Sønderjyllands Amtsråd indhente fornøden tilladelse efter vandløbsloven og eventuel anden lovgivning til at foretage følgende vandløbsreguleringer:

Kommunevandløb nr. 8 Ellum, Langskovgrøften, opstemmes ud for skellet mellem matr.nr. 20 og matr.nr. 11 Ellum til niveau med de udyrkede arealer mod øst og sydøst. Faldet til grøftebunden aftrappes nedstrøms, dog således at de tilstødende arealer sikres den for dyrkningen nødvendige afvandingsdybde.

Kommunevandløb nr. 15 Abild og de private tilløb i Asset Ejerlav opstemmes til niveau med de omliggende arealer ved stationerne n ved udløb fra mosearealerne.

Det er tilladt at ændre fra 30 cm diameter til 60 cm diameter for

den del af rørledningen over matr.nr. 50 og matr.nr. 9 Asset, der ligger nedstrøms for spærringerne ved stationerne n. Det forudsættes, at bundkoten ikke sænkes.

De private vandløb på matr.nr. 1 reguleres således:

- Grøften gennem den nordlige del af højmosen mellem station a og b lukkes.
- Mellem stationerne a og b etableres et antal tørvedæmninger i vandløbet for yderligere at hæmme den sideværts vandbevægelse. Efter forpagtningskontraktens udløb og senest år 2010 sløjfes fortsættelsen af denne grøft ved lukning af grøften ved station c.
- Grøften mellem station a og f, der i dag løber mod sydøst, flyttes til fredningsgrænsen, mellem station g og h og gives afløb mod nordvest til kommunevandløb nr. 6 Løgumkloster. Samtidig hermed åbnes et vandløb uden for fredningsgrænsen langs den private fællesvej mellem matr.nr. 25 og matr.nr. 224 Ellum.
- Grøften mellem station i og k i den nordlige del af matr.nr. 1 Draved lukkes ved forpagtningskontraktens udløb og senest år 2010.
- Grøften i den sydøstlige del af matr.nr. 1 Draved lukkes ved station m. Der etableres yderligere et mindre antal tørvedæmninger i grøften inden for det udyrkede område.

De nævnte foranstaltninger iværksættes inden et år fra datoen for Overfredningsnævnets afgørelse, dog under forudsætning af, at forinden tilladelse i medfør af anden lovgivning forinden er opnået.

§ 11. Offentlighedens adgang samt jagt.

Den ret til færdsel og ophold på udyrkede arealer, som tilkommer offentligheden efter reglerne i naturfredningslovens § 56 begrænses således:

I perioden 1/3 til 1/7 er der forbud mod at færdes på det areal, som på fredningskortet er angivet som areal med færdsels- og jagtbegrænsning. Forbudet mod færdsel på arealet gælder ikke ejere og brugere.

På samme areal er det i perioden 1/3 til 1/7 forbudt at drive jagt for andre end ejerne personligt.

Fredningsnævnet kan fastsætte yderligere begrænsninger i offentlighedens adgang til fredningsområdet, såfremt hensynet til fredningens formål gør det nødvendigt.

Fredningsnævnet kan i særlige tilfælde dispensere fra de nævnte færdselsbegrænsninger.

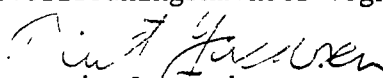
Sønderjyllands Amt lader opsætte et observationsstade i mosen som angivet på fredningskortet, hvortil offentligheden skal have adgang. Observationsstadets gulv må højst være 3 m over terræn.

Sønderjyllands Amt lader opsætte nødvendig skiltning, der kortfattet oplyser om det fredede område og de restriktioner, der findes med hensyn til adgang.

§ 12. Dispensationer.

En dispensation fra bestemmelserne i §§ 2-11 kan meddeles efter reglerne i naturfredningslovens § 34, hvis det ansøgte ikke vil komme i strid med fredningens formål.

På Overfredningsnævnets vegne

viceformand

Fortegnelse

over ejendomme, der helt eller delvis er
omfattet af Overfredningsnævnets afgørelse af
31.juli 1991 om fredning af Draved Mose i Løgum-
kloster og Tønder Kommuner, Sønderjyllands Amt
(sag nr. 2697/86).

Af Asset, Løgumkloster:

Matr.nr. 9, 49, 50 og 152.

Af Dravedskov, Løgumkloster:

Matr.nr. 1, 3, 4, 5, 6 og 13.

Af Ellum, Løgumkloster:

Matr.nr. 10, 11, 15, 17, 18, 104, 106, 112, 125, 203, 260, 422, 475, 467,
500 og 502.

Af Høgslund, Abild:

Matr.nr. 5,7, 19, 25, 28, 33, 37, 62 , 88 og 125.

Overfredningsnævnets afgørelse

af 31. juli.1991

om erstatning i anledning af fredning af
Draved Mose (Kongens Mose) i Løgumkloster
og Tønder Kommuner, Sønderjyllands Amt
(sag nr. 2697/86).

Fredningsnævnet for Sønderjyllands Amts Sydlige Fredningskreds har ved en afgørelse af 29. december 1986 afgjort erstatningsspørgsmålene i anledning af den samtidig besluttede fredning af et areal på ca. 381 ha i Draved Mose. Erstatning er tilkendt ejerne af 19 ejendomme (løbenumre) i privateje, som helt eller delvis er omfattet af fredningen, med ialt 137.325 kr. med renter fra 29. december 1986.

Fredningsnævnets afgørelse er forelagt Overfredningsnævnet til efterprøvelse i medfør af naturfredningslovens § 25. Erstatningsfastsættelsen er tillige påklaget til Overfredningsnævnet af to private ejere repræsenteret af Vestslesvigs Landbrugscenter, af Landbrugsministeriet, Jordbrugsdirektoratet, samt af Pindstrup Mosebrug A/S.

Fredningsnævnet har tilkendt erstatning efter følgende takster:
1.000 kr. pr. ha for dyrkede arealer, herunder græsningsarealer i normal omdrift og skovbevoksede arealer, 500 kr. pr. ha for udyrkede arealer og 8.000 kr. pr. ha for sådanne dyrkede arealer, der må forventes efterhånden at blive så fugtige, at de må udgå af dyrkning. Mindsteerstatning pr. lodsejer er fastsat til 500 kr.

Der er ikke tilkendt erstatning for arealer, der ejes af staten eller kommuner. Der er heller ikke tilkendt erstatning til Pindstrup Mosebrug A/S for manglende mulighed for at indvinde spagnum på et ca. 212 ha stort areal, som selskabet forpagter af staten.

Vestslesvigs Landbrugscenter har klaget på vegne af to ejere med påstand om en højere erstatning, idet arealer, for hvilket der er ydet en særlig erstatning på 8.000 kr. pr. ha, hævdes at være større, end fredningsnævnet har lagt til grund.

Landbrugsministeriet, Jordbrugsdirektoratet, har klaget over, at der ikke er tilkendt erstatning for arealer, som indgår i Jordfondens midlertidige arealbeholdning. Det drejer sig om ialt ca. 46,5 ha, heraf ca. 39 ha udyrket, som der påstås tilkendt erstatning for efter samme retningslinier, som der er ydet erstatning efter til de private lodsejere.

Pindstrup Mosebrug A/S har over for Overfredningsnævnet gentaget sit krav om en erstatning på mindst 15 mill.kr., hvis fredningen ikke respekterer selskabets kontraktmæssige ret til at indvinde spagnum på nærmere angivne dele af de af selskabet forpagtede arealer i mosen. Til støtte for påstanden har selskabet bl.a. gjort gældende, at det er fredningssagen, rejst den 21. december 1978, der har forhindret selskabet i at påbegynde indvinding af spagnum i det påkendte omfang og ikke bestemmelsen i naturfredningslovens § 43 om beskyttelse af vådområder, der først trådte i kraft den 1. januar 1979.

Selskabet har desuden henvist til, at den adgang til at indvinde spagnum på en begrænset del af selskabets areal, som fredningsnævnets afgørelse har åbnet mulighed for, ikke har nogen reel økonomisk værdi, hvis man ikke samtidig kan foretage indvinding på de øvrige arealer, idet der er tale om forskellige tørvekvaliteter, som må blandes med hinanden for at fremstille et salgbart produkt.

I sagens behandling har deltaget 7 af Overfredningsnævnets 11 medlemmer.

Overfredningsnævnet skal enstemmigt udtale:

Ved anden afgørelse af dags dato har Overfredningsnævnet tiltrådt den omhandlede fredning med en mindre ændring af bestemmelserne om almenhedens adgang og om jagt.

Det må lægges til grund for erstatningstilkendelsen, at fredningen ikke er til hinder for en fortsættelse af den hidtidige arealanvendelse, bortset fra sådanne arealer, der som følge af de ved fredningen påbudte foranstaltninger må forventes efterhånden at blive så vandlidende, at de må udgå af dyrkning. Herudover vil alene forbudet mod tilplantning kunne hindre en iøvrigt lovlig arealudnyttelse. Som følge af jordbundsforholdene og arealernes størrelse og beliggenhed er forbudet mod tilplantning imidlertid uden større praktisk betydning for de allerfleste privatejede arealer i fredningsområdet.

På det således foreliggende grundlag findes fredningen ikke at være særligt tyngende for de berørte ejere. Der findes herefter at være ydet fuld erstatning i anledning af fredningen, når erstatning tilkendes efter følgende principper, idet bemærkes, at Sønderjyllands Amt over for Overfredningsnævnet har berigtiget størrelsen af de arealer tilhørende de enkelte ejere, der er omfattet af fredningen:

For dyrkede arealer, herunder græsningsarealer i normal omdrift samt skovtilplantede arealer, stadfæstes den af fredningsnævnet tilkendte erstatning efter en grundtakst på 1.000 kr. pr. ha. For udyrkede arealer, der anses for omfattet af naturfredningslovens § 43 om beskyttelse af vådområder, stadfæstes ligeledes den af fredningsnævnet nedsatte grundtakst på 500 kr. pr. ha.

For arealer, der vil blive vandlidende som følge af fredningen og derfor må udgå af dyrkning eller bliver uanvendelige til græsning, tilkendes en særlig erstatning på 9.000 kr. pr. ha. Mindsteerstat-

ning til en ejer, 500 kr., stadfæstes.

Der tilkendes Landbrugsministeriet, Jordbrugsdirektoratet, erstatning efter ovennævnte principper for de arealer, som indgår i Jordfondens midlertidige arealbeholdning. For arealer iøvrigt i offentlig eje tilkendes ingen erstatning.

Om erstatningskravet fra Pindstrup Mosebrug A/S bemærkes:

Overfredningsnævnet har ved en afgørelse af 22. juni 1982 udtalt, at en eventuel erstatning til Pindstrup Mosebrug A/S i anledning af en fredning af Draved Mose må fastsættes med hensyntagen til bestemmelserne i naturfredningslovens § 43, stk. 2, idet det reelt er denne bestemmelse, der trådte i kraft den 1. januar 1979, der forhindrer selskabet i at påbegynde indvinding af spagnum i mosen, og ikke den 10 dage forinden rejste fredningssag for Draved Mose.

Idet Overfredningsnævnet fortsat må fastholde sin afgørelse af 22. juni 1982, som fredningsnævnet også har lagt til grund for sin afgørelse, tiltrædes det, at der ikke er tilkendt Pindstrup Mosebrug A/S erstatning som følge af fredningen.

Spørgsmålet om, hvorvidt der som følge af den generelle regulering i medfør af naturfredningslovens § 43 vil kunne rejses et erstatningskrav støttet direkte på grundlovens § 73, som Pindstrup Mosebrug har gjort gældende, må henvises til domstolenes afgørelse.

Efter stedfundne ejerskifter tilkendes der herefter følgende erstatningsbeløb, idet beløbene oprundes til nærmeste hele hundrede:

Lb.nr. 1. Viggo Eskildsen:
1,29 ha udyrket

700 kr.

<u>Lb.nr. 4.</u>	Landbrugsministeriet, Jordfonden:		
	7,5 ha dyrket	7.500 kr.	
	39,0 ha udyrket	<u>19.500 kr.</u>	27.000 kr.
<u>Lb.nr. 7.</u>	Chr. Winther:		
	1,85 ha dyrket	1.850 kr.	
	3,90 ha udyrket	<u>1.950 kr.</u>	3.800 kr.
<u>Lb.nr. 8.</u>	H.M. Andersen:		
	5,07 ha dyrket	5.070 kr.	
	2,30 ha udyrket	1.150 kr.	
	4,02 ha særlig erstatning	<u>36.180 kr.</u>	42.400 kr.
<u>Lb.nr. 9.</u>	Philip Bucka:		
	2,66 ha dyrket	2.660 kr.	
	5,05 ha udyrket	2.525 kr.	
	2,66 ha særlig erstatning	<u>23.940 kr.</u>	29.200 kr.
<u>Lb.nr. 10.</u>	P.L. Andersen:		
	12,31 ha dyrket	12.310 kr.	
	7,41 ha udyrket	3.705 kr.	
	7,66 ha særlig erstatning	<u>68.940 kr.</u>	85.000 kr.
<u>Lb.nr. 11.</u>	Villads Andersen:		
	3,33 ha udyrket		1.700 kr.
<u>Lb.nr. 12.</u>	Emilie Kressner og Mathilde Johansen (med halvdelen til hver):		
	1,55 ha udyrket		800 kr.

<u>Lb.nr. 13.</u>	Gudrun M. Siebert, Mathilde Christensen og Mathias Christensen (med trediedelen til hver): 5,20 ha dyrket 0,12 ha udyrket	5.200 kr. <u>60 kr.</u>	5.300 kr.
<u>Lb.nr. 15.</u>	Max R. Nielsen: 1,85 ha udyrket		1.000 kr.
<u>Lb.nr. 16.</u>	J.P. Hattesen og Andreas Hattesen med halvdelen til hver: 1,37 ha udyrket		700 kr.
<u>Lb.nr. 17.</u>	Helga Friis: 0,29 ha udyrket		500 kr.
<u>Lb.nr. 18.</u>	G.M. Stensbæk som tid- ligere ejer eller Peter Petersen som ny ejer: 0,57 ha udyrket		500 kr.
<u>Lb.nr. 19.</u>	Maren. Mikkelsen: 0,61 ha udyrket		500 kr.
<u>Lb.nr. 20.</u>	Andreas og Sonja Friis: 1,50 ha udyrket		800 kr.
<u>Lb.nr. 21.</u>	Pindstrup Mosebrug A/S: 0,58 ha udyrket		500 kr.
<u>Lb.nr. 22.</u>	J.C. Riggelsen: 1,26 ha udyrket		700 kr.
<u>Lb.nr. 23.</u>	K. Toosby: 0,80 ha udyrket		500 kr.

Lb.nr. 24. H. Heisel:
7,24 ha udyrket 3.700 kr.

Lb.nr. 25. E.N. Hansen:
7,42 ha udyrket 3.800 kr.

Den samlede erstatning udgør 209.100 kr.

Erstatningsbeløbene forrentes efter naturfredningslovens § 19, stk. 4, fra datoen for fredningsnævnets afgørelse med en årlig rente, der er 1 % højere end diskontoen.

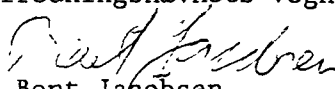
Fredningsnævnet har tilkendt ejerne godtgørelse for sagkyndig bistand med 6.000 kr. til De Sønderjydske Husmandsforeninger, med 6.000 kr. til Vestslesvigs Landbrugscenter, med 2.500 kr. til Frede Holst samt 10.000 kr. i advokatomkostninger til Pindstrup Mosebrug A/S. Disse beløb er udbetalt. I godtgørelse for udgifter til sagkyndig bistand fra Vestslesvigs Landbrugscenter under sagens behandling for Overfredningsnævnet tillægges der ejerne under lb.nr. 8 og 10 hver 1.250 kr. I godtgørelse for advokatomkostninger m.m. under sagens behandling for Overfredningsnævnet tillægges der Pindstrup Mosebrug A/S 60.000 kr.

Af den samlede erstatning på 209.100 kr. med renter og de tilkendte omkostninger på ialt 87.000 kr. udreder staten 75 % og Sønderjyllands Amt 25 %.

Overfredningsnævnets afgørelse af erstatningsspørgsmålene kan påklages til Taksationskommissionen vedrørende Naturfredning (Slotsmarken 13, 2970 Hørsholm) af de ejere, som har indbragt fredningsnævnets erstatningstilkendelse for Overfredningsnævnet samt af Pindstrup Mosebrug A/S, Miljøministeren og Sønderjyllands Amt. Klagefristen er 4 uger fra den dag, Overfredningsnævnets afgørelse er meddelt den klageberettigede.

Størrelsen af de tilkendte omkostningsbeløb kan ikke påklages, jf.
naturfredningslovens § 30, stk. 1.

På Overfredningsnævnets vegne

Bent Jacobsen

viceformand

FREDNINGSNÆVNET>

Kent. 1112 ^{II} SØ

REG. NR.

7348

29/
12-1986

**Fredning af
Draved Mose
(Kongens Mose)
i
Løgumkloster og
Tønder kommuner**

Den 29. december 1986 afsagde Fredningsnævnet for Sønder-
jyllands amts sydlige fredningskreds i

sag 306/78

Fredning af Draved Mose (Kongens
Mose) i Løgumkloster og Tønder
kommuner

følgende

k e n d e l s e :

Ved skrivelse af 21. december 1978 rejste Fredningsplanud-
valget for Sønderjyllands amt fredningssag for et ca. 500 ha
stort område af Draved Mose, beliggende i Løgumkloster og Tønder
kommuner.

Ifølge fredningspåstanden er formålet med fredningen at be-
vare, restaurere og pleje mosen, der er en af de største og bedst
bevarede af de større sønderjydske moser. Fredningspåstanden in-
deholdt bl.a. forbud mod indvinding af spagnum. I beskrivelsen
fra 1978 er bl.a. anført, at Draved Mose, der også omfatter Ellum
mose og Kongsbjerg mose med oprindelig et areal på ca. 500 ha,
indtil midt i 1950'erne udgjorde et stort sammenhængende mose-
område, men at der herefter begyndte en indvinding af spagnum og
en landbrugsmæssig opdyrkning med tilhørende sækning af vand-
standen i mosen. Af mosens oprindelige areal på ca. 500 ha er ca.
200 ha opdyrket, og størsteparten af disse arealer henligger i
dag som vedvarende græsningsarealer. Ca. 50 ha er enten tilplan-
tet eller naturlig tilgroet med træer og buske. De tilbageværende
ca. 250 ha udgør de udyrkede mosearealer, og i den centrale del
af Draved mose findes endnu et mindre, helt uberørt højmose-

område. Den direkte anledning til sagens rejsning var en i forsommeren 1978 påbegyndt opdyrkning af et ca. 12 ha stort moseareal i den del af Draved mose, der udgøres af Ellum mose. Dette areal udgjorde en yngle- og forurageringslokalitet for flere i Danmark truede fuglearter, bl.a. stor regnspore, stor tornskade og urfugl.

Fredningsstyrelsen, Naturfredningsrådet og andre har anbefalet fredningen. Efter nedlæggelsen af fredningsplanudvalgene pr. 1. januar 1979 er sagen fortsat af Sønderjyllands amtsråd.

Fredningssagens behandling.

Fredningsforslaget er bekendtgjort i Statstidende og i lokale aviser den 28. december 1978. Den 1. januar 1979 trådte nye bestemmelser i naturfredningsloven i kraft. Det var her specielt lovens § 43, der omhandler vådområder, der i denne sammenhæng havde betydning. Ifølge disse bestemmelser må tilstanden i søer, moser, og offentlige vandløb samt private vandløb med en bundbredde på 1,5 m og derover ikke ændres uden amtsrådets tilladelse. Disse bestemmelser havde efter amtsrådets opfattelse gyldighed, også selv om man havde lovlige kontrakter, f.eks. til indvinding af spagnum, indgået forinden lovbestemmelsernes ikrafttræden.

Pindstrup Mosebrug A/S, der siden 16. november 1954 havde forpagtet retten til at indvinde spagnum på et areal på ca. 212 ha i mosen, og hvis forpagtning først udløber i år 2005, bestred rigtigheden af denne opfattelse. Ved kendelse af 13. april 1981 gav nævnet Pindstrup Mosebrug A/S medhold, idet nævnet fastslog, at fredningssagen skulle behandles uden hensyntagen til den nye bestemmelse i naturfredningslovens § 43, stk. 2.

Sagen blev indbragt for Overfredningsnævnet af Fredningsstyrelsen, Danmarks Naturfredningsforening og Danmarks Ornithologiske Forening med påstand om, at der alene kunne ydes Pind-

strup Mosebrug fredningserstatning for tab, der som følge af fredningssagen var påført selskabet i perioden mellem 21. og 31. december 1978, mens Pindstrup Mosebrug A/S påstod fredningsnævnets kendelse stadfæstet.

Ved Overfredningsnævnets afgørelse af 22. juni 1982 blev det bestemt, at erstatningen til Pindstrup Mosebrug A/S i anledning af en eventuel fredning skulle fastsættes med hensyntagen til bestemmelserne i naturfredningslovens § 43, stk. 2. Overfredningsnævnet tilføjede, at det ikke kan udelukkes, at et afslag efter § 43, stk. 2, må anses som et sådant indgreb i selskabets formueret i henhold til forpagtningskontrakten med statsskovvæsenet, at det efter grundlovens § 73 må medføre erstatning til selskabet.

Herefter ansøgte Pindstrup Mosebrug A/S Sønderjyllands amtsråd i medfør af naturfredningslovens § 43 om tilladelse til at indvinde tørvesmuld i samme omfang, som Mosebruget kontraktligt tidligere havde sikret sig ret til.

Amtsrådet vedtog den 9. juni 1983 ikke at tillade det ansøgte, men åbnede mulighed for en begrænset udnyttelse på visse vilkår, men selskabet har i skrivelse af 8. februar 1985 meddelt amtsrådet, at man fastholder sin ret efter forpagtningskontrakten til at indvinde spagnum på hele det forpagtede areal, samt at selskabet forbeholder sig at lade spørgsmålet prøve ved domstolene, såfremt der ikke opnås en tilfredsstillende forhandlingsløsning med myndighederne.

Der har bl.a. gennem fredningsstyrelsen været udfoldet bestræbelser på at skaffe Pindstrup Mosebrug A/S kompensationsarealer, men den 30. september 1985 har amtsrådet meddelt, at muligheden for at skaffe selskabet andre arealer i stedet for arealerne i Draved Mose ikke var til stede.

Fredningssagens afslutning har i årene 1981 til 1985 dels

afventet afgørelsen af tvistigheden om naturfredningslovens § 43, dels bestræbelserne på at skaffe Pindstrup Mosebrug A/S kompensationsarealer.

Møde med lodsejerne har fundet sted flere gange, første gang den 30. maj 1980.

I februar 1985 er amtsrådet fremkommet med en lidt ændret fredningspåstand, og nogle arealer er udtaget, således at forslaget angår 34 lodsejere.

Den 4. april 1986 har nævnet til samtlige lodsejere og andre interesserede med henblik på indsendelse af endelige erstatningskrav fremsendt udkast til fredningsbestemmelserne.

Nævnets stilling til fredningspåstanden:

Nævnet finder, at der til området er knyttet så værdifulde fredningsmæssige interesser, at betingelserne for en fredning er tilstede. Fredningspåstanden tages derfor til følge, dog med en arealmæssig ændring, således at det fredede areal bliver på 381,41 ha omfattende 24 lodsejere i stedet for de efter fredningsforslaget af februar 1985 påståede 499,06 ha omfattende 34 lodsejere. Endvidere sker fredningen med en række ændringer i fredningsbestemmelserne. Disse ændringer er som allerede nævnt tilkendegivet lodsejerne og andre.

Fredningsbestemmelserne for området, der er vist på kortene, som hører til fredningsnævnets kendelse, er herefter:

§ 1.

Fredningens formål:

- a. at bevare områdets geologiske, biologiske, arkæologiske og landskabelige værdier.
- b. at restaurere og understøtte udviklingen af en højmose gennem passende plejeforanstaltninger, både på de nuværende mosearealer og, på længere sigt, på græsarealerne nord for de nuværende mosearealer.

- c. at formidle oplysning om områdets værdier til offentligheden under hensyn til beskyttelsen af disse værdier.

§ 2.

Bebyggelse og andre anlæg.

- a. Der må ikke placeres bygninger, skure, campingvogne, telte, master, hegn, vindmøller og lign., bortset fra små vindmøller til oppumpning af vand til kreaturvanding. Det er dog tilladt at opstille læskure til kreaturer, når fredningsnævnet har godkendt størrelse, materialer og placering samt at opsætte almindelige kreaturhegn ikke over 1,20 m, hvor disse er nødvendige for landbrugsdriften, samt et lager for flis, på matr. nr. 1 Draved, angivet på kortbilaget.
- b. Arealerne må ikke benyttes til motorbaner, modelflyvepladser og lign. eller til oplag og deponering af organisk materiale herunder affald. Det er dog tilladt på de dyrkede arealer at anlægge roekuler, halm- og ensilagestakke og andet oplag, der er nødvendig for normal landbrugsdrift.
- c. Der må ikke oprettes pelsdyrfarme, fjerkræfarme og lign. Hjortefarme kan kun oprettes med fredningsnævnets forudgående tilladelse.
- c. Der må ikke etableres anlæg til indvinding af vand til markvanding.
- e. Opsætning af bistader og det dermed forbundne tilsyn er tilladt, dog kan fredningsnævnet påtale uheldige placeringer.

§ 3.

Terrænforhold.

- a. Terrænændringer er ikke tilladt.
- b. På de dyrkede arealer og skovarealerne er råstofindvinding tilladt til eget brug.

§ 4.

Beplantning.

- a. Arealerne må ikke yderligere tilplantes. Fredningsnævnet kan dog meddele tilladelse til plantning af levende hegn på dyrkede arealer.
- b. Den eksisterende sitka-bevoksning på matr.nr. 1 Draved, benævnt 4A på kortbilaget, afdrives ved omdriftsalder, og arealet overgår herefter til hede/kær, jfr. § 6.

§ 5.

Arealernes anvendelse.

- a. Arealerne må ikke drænes eller på anden måde afvandes. Udyrkede arealer må ikke opdyrkes. Græsningsarealer, der indgår i normal omdrift, betragtes som opdyrkede. Andre græsningsarealer betragtes som uopdyrkede.
- b. De i 1978 opløjede mosearealer, matr.nr. 475 og del af matr. nr. 260 Ellum, benævnt 5A på kortbilaget, må ikke yderligere afvandes. Den projekterede østlige kanal B på matr.nr. 260 må ikke udføres, og de etablerede underløb til kommunevandløb nr. 8 Ellum skal tilstoppes.
- c. De af staten opdyrkede mosearealer, benævnt 5B på kortbilaget, som i dag henligger i græs (del af matr.nr. 1 Draved), skal efter udløbet af forpagtningskontrakten med Pindstrup Mosebrug A/S (år 2005) overgå til udyrket stand gennem en af Miljøministeriet/Statsskovdistriktet fastsat driftsform, i princippet gennem udpining af jorden. Indtil da kan arealerne dyrkes som græsarealer, herunder omlægges med anden afgrøde i en periode af højst 2 år.
- d. Græsarealerne øst for den store afvandingskanal på matr.nr. 1 Draved, benævnt 5C på kortbilaget, skal fra kendelsesdato overgå til udyrket stand gennem en af Miljøministeriet/Statsskovdistriktet fastsat driftsform.

- c. Græsslåning på de udlagte græsarealer er kun tilladt i tiden kl. 7,00 til kl. 18,00, dog i tidsrummet 1. maj til 15. juni indtil kl. 21,00.
- f. Af hensyn til områdets paddebestand er udsætning af fisk, ænder og lign. ikke tilladt indenfor de udyrkede områder.

§ 6.

Pleje.

- a. Sønderjyllands amtsråd kan uden udgift for de private lods-ejere og efter aftale med disse, foretage pleje af de udyrkede områder i overensstemmelse med fredningens formål. I tilfælde af, at enighed ikke opnås, afgøres spørgsmålet af fredningsnævnet.
 - b. Som led i restaurering af vandstandsforholdene i mosen skal Sønderjyllands amtsråd foretage følgende vandløbsreguleringer fra kendelses dato, medmindre anden tidstermin er fastsat, og efter vandløbmyndighedernes godkendelse:
 - Kommunevandløb nr. 8 Ellum, Langskovgrøften, opstemmes ud for skellet mellem matr.nr. 20 og matr.nr. 11 Ellum, til niveau med de udyrkede arealer mod øst og sydøst. Faldet til grøftebunden aftrappes over en strækning fra matr.nr. 11 til matr. nr. 138.
 - Kommunevandløb nr. 15 Abild og de private tilløb i Asset Ejerslav opstemmes til niveau med de omliggende arealer ved stationerne n, ved udløb fra mosearealerne.
- Det er tilladt at ændre fra 30 cm diameter til 60 cm diameter for den del af rørledningen over matr.nr. 50 og matr. nr. 9 Asset, der ligger nedstrøms for spærringerne ved stationerne mrk. n. Det forudsættes, at bundkoten ikke sænkes.
- De private vandløb på matr.nr. 1 reguleres således:
- Grøften gennem den nordlige del af højmosen mellem station a og b lukkes senest et år efter Overfredningsnævnets

kendelse.

- Mellem stationerne a og b etableres et antal tørvedæmninger i vandløbet for yderligere at hæmme den sidevarts vandbevægelse. Efter forpagtningskontraktens udløb, og senest år 2010 sløjfes fortsættelsen af denne grøfte ved lukning af grøften ved station c.
- Grøften mellem station a og d lukkes senest et år efter Overfredningsnævnets kendelse.
- Grøften mellem station a og f, der i dag løber mod sydøst, flyttes til fredningsgrænsen, mellem station g og h og giver afløb mod nordvest til kommunevandløb nr. 6 Løgumkloster. Det bemærkes, at der samtidig hermed skal åbnes et vandløb udenfor fredningsgrænsen langs den private fællesvej mellem matr.nr. 25 og matr.nr. 224 Ellum.
- Grøften mellem station i og k i den nordlige del af matr. nr. 1 Draved, lukkes ved forpagtningskontraktens udløb og senest år 2010.
- Grøften i den sydøstlige del af matr.nr. 1 Draved lukkes ved station m. Der etableres yderligere et mindre antal tørvedæmninger i grøften indenfor det udyrkede område.

§ 7.

Forhold til offentligheden.

Ejere og lovlige brugere kan fortsat færdes til og fra vedkommende ejendom, ligesom offentligheden fortsat kan færdes til fods på offentlig vej og sti samt på udyrkede arealer, hvortil disse veje og stier fører, med følgende indskrænkninger:

- a. I perioden 1. marts - 1. maj er der for andre end ejere og lovlige brugere adgangsforbud på de centrale, udyrkede arealer angivet på kortbilaget.
- b. Fredningsnævnet kan foretage indskrænkning i færdslen, ligesom fredningsnævnet i særlige tilfælde (f.eks. i studieøjemed)

kan dispensere fra de ovenfor nævnte færdselsrestriktioner.

Sønderjyllands amtsråd foranlediger, at nævnte faciliteter oprettes, for at besøgende kan få en rimelig fyldestgørende oplysning om mosen, dens plante- og dyreliv og den tidligere menneskelige aktivitet:

- c. Der kan opsættes 1-2 observationsstader i mosen, hvortil offentligheden skal have adgang. Observationsstadernes gulv må højst være 3 m over terræn.
- d. I forbindelse med observationsstaderne kan indrettes en mindre holdeplads til 2-3 biler med beliggenhed skitseret på kortbilaget. Holdepladsen og observationsstadernes endelige placering og udformning aftales med Lindet skovdistrikt.
- e. Der kan opsættes oplysende skiltning, der kortfattet oplyser om det fredede område og de restriktioner, der findes med hensyn til adgang. Skiltningen må ikke tilskynde til færdsel på udyrkede arealet.

§ 8.

Jagt.

I den centrale udyrkede del af mosen, som er angivet på kortbilaget, er jagt ikke tilladt i perioden 1. marts til 15. juli. Dette forbud gælder ikke lodejerne personligt.

Fredningen respekterer, at Peter L. Andersen (lb.nr. 10) har udlejet jagtretten til og med 1987 i tiden 16. maj til 16. juli til Peter Jepsen, Øster Højst.

§ 9.

Dispensation.

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra ovenstående, når det ansøgte ikke strider imod fredningens formål, jfr. naturfredningslovens § 34.

Fortegnelse over ejendomme, der helt eller delvist er om-

fattet af fredningen, jfr. vedlagte kortbilag A og B:

- lb.nr. 1 ejer: Viggo Eskildsen, del af matr.nr. 5 Draved.
- lb.nr. 2 ejer: Lindet Statsskovdistrikt, del af matr. nr. 1, del af matr.nr. 4 og del af matr. nr.13 Draved.
- lb.nr. 3 ejer: Udgår af fredningen.
- lb.nr. 5 ejer: Jordbrugsdirektoratet, del af matr. nr. 6 Draved, del af matr.nr. 28 og matr. nr.88 Høgslund samt del af matr.nr. 260 Ellum og matr.nr. 475 Ellum.
- lb.nr. 6 ejer: Forsvarsministeriet, del af matr.nr. 2 Draved
- lb.nr. 7 ejer: Chr. Winther, del af matr.nr. 9 Asset.
- lb.nr. 8 ejer: Hermann Martin Andersen, matr.nr. 50 Asset, del af matr.nr. 37 Høgslund og matr.nr. 62 Høgslund.
- lb.nr. 9 ejer: Jes Peter Andersen, del af matr.nr. 7 Høgslund og matr.nr. 47 Høgslund.
- lb.nr. 10 ejer: Peter L. Andersen, del af matr.nr. 5 Høgslund samt matr.nr. 109 og 111 Høgslund.
- lb.nr. 11 ejer: Villads Andersen, matr.nr. 33 Høgslund.
- lb.nr. 12 ejer: Emilie Kressner og Mathilde Johannsen matr.nr. 25 Høgslund.
- lb.nr. 13 ejer: Gudrun M. Siebert, Mathilde Christensen og Mathias Christensen del af matr.nr. 19 Høgslund.
- lb.nr. 14 ejer: Tønder kommune, del af matr.nr. 19 Høgslund.
- lb.nr. 15 ejer: Max Ravn Nielsen, del af matr.nr. 10 Ellum.
- lb.nr. 16 ejer: Jens Peter Hattesen, del af matr.nr. 125 Ellum.
- lb.nr. 17 ejer: Helga Friis, matr.nr. 203 Ellum.
- lb.nr. 18 ejer: Gunde Mani Stensbæk, del af matr. nr. 18

Ellum

- lb.nr. 19 ejer: Maren Mikkelsen, matr.nr. 104 Ellum.
lb.nr. 20 ejer: Peter Friis Christensen, del af matr.nr. 112 Ellum.
lb.nr. 21 ejer: Pindstrup Mosebrug A/S, matr.nr. 106 Ellum.
lb.nr. 22 ejer: Johan Chr. Riggelsen, del af matr.nr. 15 Ellum.
lb.nr. 23 ejer: Karl Toosbuy, matr.nr. 422 Ellum.
lb.nr. 24 ejer: Hans Heisel, del af matr.nr. 17 Ellum og matr.nr. 467 Ellum.
lb.nr. 25 ejer: Enevald N. Hansen, del af matr.nr. 11 Ellum.
lb.nr. 26 til
lb.nr. 34 ejer: Udgået af fredningen.

Kendelsen vil være at tinglyse som servitut på de anførte ejendomme med prioritet forud for al pantegæld og andre rettigheder af privatlig oprindelse.

Kendelsen skal i medfør af naturfredningslovens § 25 forelægges Overfredningsnævnet til efterprøvelse. Den, der eventuelt ønsker indsigelser behandlet, skal selv indanke kendelsen til Overfredningsnævnet, Amaliegade 7, 1256 København K., inden 4 uger fra den dag, kendelsen er meddelt den pågældende.

Med hensyn til de lodsejerne tilkommende erstatninger henvises til den samtidig hermed afsagte kendelse om dette spørgsmål.

T h i b e s t e m m e s :

De nævnte arealer fredes som foran bestemt.

August Møller

Hans Ringsmose

Hans Jessen Hansen

S.A.Koustrup.

Udskriftens rigtighed bekræftes.

S.A.Koustrup.

Den 29. december 1986 afsagde Fredningsnævnet for Sønderjyllands amts sydlige fredningskreds i

sag nr. 306/78

Fredning af Draved Mose (Kongens Mose) i Løgumkloster og Tønder kommuner

følgende

ERSTATNINGSKENDELSE:

Fredningsnævnet har samtidig hermed afsagt en kendelse, hvorefter 381.41 ha af Draved Mose fredes. Hele arealet, der er beliggende i Løgumkloster og Tønder kommuner, er landzone.

Nogle af de berørte lodsejere har fremsat erstatningskrav i anledning af fredningen.

~~De~~ sønderjydske Husmandsforeninger og Vestslesvigs Landbrugscenter, der repræsenterer samtlige lodsejere bortset fra staten, kommunerne og Pindstrup Mosebrug A/S har generelt påstået en erstatning på 12.000 kr. pr. ha for dyrkningsforbud på opdyrkede arealer i sædskifte, 8.000 kr. pr. ha for dyrkningsforbud på græsningsarealer, 1.400 kr. pr. ha for dyrkede arealer, der ikke er omfattet af naturfredningslovens § 43, dog for græsningsarealer 1.000 kr. pr. ha, 1.200 kr. pr. ha for dyrkede arealer omfattet af § 43, dog for græsningsarealer 800 kr. pr. ha, 600 kr. pr. ha for udyrkede arealer, 4 kr. pr m² for afståelse af arealer til parkeringsplads, stianlæg m.v. Mindsteerstatninger er påstået fastsat til 1.000 kr. Erstatningsbeløbene er påstået forrentet fra fredningssagens rejssning.

For lodsejer nr. 10 Peter L. Andersen har de samme

rejst krav på 10.000 kr. pr. ha under henvisning til arealernes størrelse og til at de er forholdsvis nydræned, samt til at de med tiden må forventes at blive sat under vand på grund af lukning af vandløb nr. 15. Endelig har man for samme lodsejer, der har lejet sin jagt ud for 3.000 kr. pr. år, påstået en kapitaliseret erstatning på 33.000 kr.

For lodsejer nr. 9 **Jes Peter Andersen** påstås mageskifte med jord tilhørende jordbrugsdirektoratet.

For lodsejer nr. 8 **Hermann Andersen** er der for del af matr.nr. 50 Asset af areal 1 ha krævet en erstatning svarende til kostpris under henvisning til, at arealet på grund af vandløbsmæssige reguleringer vil blive sat under vand.

For lodsejer nr. 25 **Enevold N. Hansen**, hvis areal er udtaget af fredningen, er der påstået 14.000 kr. i erstatning svarende til betalt tvungent afvandingsbidrag.

For lodsejer nr. 31 **Frede Holst**, hvis areal er udgået af fredningen, er der påstået 54.300 kr. i erstatning for restværdien af en hovedledning samt 2.500 kr. for beregninger udført af Hedeselskabet.

Jordbrugsdirektoratet har påstået erstatning på samme niveau, som tilkendes de øvrige lodsejere.

Pindstrup Mosebrug A/S har for manglende tilladelse til indvinding af tørvemasse på hele det forpagtede areal påstået en erstatning på 15 millioner kroner. Kravet er nærmere begrundet og specificeret.

Fredningsnævnets erstatningsfastsættelse:

Af det fredede areal på 381,41 ha er 13,83 ha skov, 276,71 ha udyrket areal, heraf tidligere fredet 26,2 ha under Lindet Statsskovdistrikt, 2,6 ha vej- og vandløbsareal, heraf 0,3 ha tidligere fredet. Resten er opdyrkede arealet.

Der er ikke indenfor fredningen, hverken opdyrkede arealer eller græsningsarealer i privat eje, der pålægges dyrkningsforbud, og der afstås ikke privatejede arealer til parkeringsplads og stianlæg.

A. Den generelle erstatningsfastsættelse.

Nævnet finder, at der vil være ydet fuld erstatning for tab og ulemper, som fredningen påføres ejerne, når erstatning for dyrket areal, herunder græsningsarealer i normal omdrift og skov fastsættes til 1.000,00 kr. pr.ha. For udyrkede arealer fastsættes erstatningen til 500 kr. pr. ha. Mindsteerstatningen til en lodsejer fastsættes til 500 kr.

B. Særlig erstatningsfastsættelse.

Lodsejer nr. 10. Peter L. Andersen.

Det må påregnes, at det dyrkede areal, 7,6 ha på grund af fredningen over en periode på 5-7 år vil blive så fugtigt, at det vil overgå fra almindelig landsbrugsjord til udyrket jord. Det er oplyst, at dræning af denne jord er afsluttet før fredningssagen er rejst. Nævnet finder, at den særlige erstatning for de 7,6 ha bør fastsættes til 8.000 kr. pr. ha.

Erstatning for forbud mod jagt i tiden 1. marts til 15. juli for andre end lodejeren kan ikke tilkendes, idet fredningen respekterer det igangværende jagtlejemål. Der er ikke grundlag for særlig erstatning for manglende mulighed for yderligere jagtudlejning.

Lodsejer nr. 9. Jes Peter Andersen.

Mageskifte med jord tilhørende Jordbrugsdirektoratet har ikke kunnet gennemføres og er fredningssagen uvedkommende. Da fredningen vil medføre, at det dyrkede areal på 2,66 ha efterhånden bliver så fugtigt, at det vil overgå til udyrket areal, fastsættes den særlige erstatning herfor til 8.000 kr. pr. ha.

Lodsejer nr. 8. Hermann Andersen.

For det areal på 1 ha, som bliver sat under vand (våd eng) fastsættes erstatningen til 8.000 kr.

Lodsejer nr. 25. Enevold N. Hansen.

Denne lodsejers areal, del af matr.nr. 11 Ellum, er et område omfattet af naturfredningslovens § 43. Det tvungne afvandingbidrag er fredningssagen uvedkommende, idet arealet ikke var opdyrket og ikke kunne opdyrkes i tiden fra fredningssagens rejsning den 21. december 1978 til den 1. januar 1979, hvor § 43 trådte i kraft.

Der kan således ikke tilkendes denne lodsejer nogen særlig erstatning for det tvungne afvandingsbidrag.

Lodsejer nr. 31. Frode Holst.

Erstatning for hovedledningen kan ikke tilkendes, da det ikke er godtgjort, at rørledningen, der er etableret i 1966, har været søgt anvendt til en detaildræning af den udyrkede del af matr.nr. 102 Ellum i tiden fra sagens rejsning den 21. december 1978 til den 1. januar 1984, hvor naturfredningslovens § 43a trådte i kraft.

Der tilkendes dog lodsejeren 2.500 kr. til dækning af udgifterne til Hedeselskabet.

Der tilkendes ikke erstatning til staten (Lindet Statsskovdistrikt, Forsvarsministeriet og Jordbrugsdirektoratet) og til Tønder og Løgumkloster kommuner.

Det af Pindstrup Mosebrug A/S fremsatte krav støttes principalt på, at naturfredningslovens § 43, stk. 2, ikke er gældende i retsforholdet om de forpagtede arealer, subsidiært på grundlovens § 73.

Da Overfredningsnævnet har bestemt, at § 43, stk. 2, er gældende for arealerne, skal nævnet lægge denne afgørelse til

grund, hvorfor der ikke kan tillægges erstatning efter den principale påstand.

For så vidt angår den subsidiære påstand om erstatning efter grundlovens § 73, så findes fredningsnævnet ikke egnet til at afgøre dette spørgsmål, og nævnet tager derfor ikke stilling hertil.

De enkelte erstatningsbeløb bliver herefter:

		kr.
lb.nr. 1: Viggo Eskildsen	for 1,29 ha udyrket	
	areal	645,00
lb.nr. 2: Lindet Statsskov-		
	distrikt	0,00
lb.nr. 3: Udgået.		
lb.nr. 4: Jordbrugsdirek-		
	toratet	0,00
lb.nr. 5: Løgumkloster kommune		0,00
lb.nr. 6: Forsvarsministeriet		0,00
lb.nr. 7: Chr. Winther	for 3,9 ha udyrket	
	areal 1.950	
	for 1,63 ha	
	dyrket areal <u>1.630</u>	3.580,00
lb.nr. 8: H.M. Andersen	for 2,3 ha udyrket	
	areal 1.150	
	for 4,85 ha	
	dyrket areal 4.850	
	særlerstatn.	
	1 x 8.000 <u>8.000</u>	14.000,00
lb.nr. 9: J.P. Andersen	for 5,05 ha udyrket	
	areal <u>2.525</u>	
	overført	2.525

-6-

	overført	2.525	
	for 2,66 ha		
	dyrket areal	2.660	
	særl.erstatn.		
	2,66 x 8000	<u>21.280</u>	26.465,00
lb.nr. 10: P.L. Andersen	for 9,65 ha udyrket		
	areal	4.825	
	for 1,15 ha		
	skov	1.150	
	for 7,6 ha		
	dyrket areal	7.600	
	særl.erstatn.		
	7,6 x 8.000	<u>60.800</u>	74.375,00
lb.nr. 11: Villads Andersen	for 3,33 ha udyrket		
	areal		1.665,00
lb.nr. 12: Emilie Kressner og	for 1,55 ha udyrket		
Mathilde Johannsen	areal		775,00
lb.nr. 13: Gudrun M. Siebert,	for 0,12 ha udyrket		
Mathilde Christen-	areal	60	
sen og Mathias	for 1,66 ha		
Christensen	skov	1.660	
	for 1,28 ha		
	dyrket areal	<u>.1.280</u>	3.000,00
lb.nr. 14: Tønder kommune			0,00
lb.nr. 15: Max R. Nielsen	for 1,85 ha udyrket		
	areal		925,00
lb.nr. 16: J.P. Hattesen	for 1,37 ha udyrket		
	areal		685,00
lb.nr. 17: Helga Friis	for 0,29 ha udyrket		
	areal		500,00

lb.nr. 18: G.M. Stensbæk	for 0,57 ha udyrket	
	areal	500,00
lb.nr. 19: M. Mathiesen	for 0,61 ha udyrket	
	areal	500,00
lb.nr. 20: P.F. Christensen	for 1,50 ha udyrket	
	areal	750,00
lb.nr. 21. Pindstrup Mosebrug		
A/S	for 0,58 ha udyrket	
	areal	500,00
lb.nr. 22: J.C. Riggelsen	for 1,26 ha udyrket	
	areal	630,00
lb.nr. 23: K. Toosby	for 0,80 ha udyrket	
	areal	500,00
lb.nr. 24: H. Heisel	for 7,24 ha udyrket	
	areal	3.620,00
lb.nr. 25: E.N. Hansen	for 7,42 ha udyrket	
	areal	3.710,00

Den samlede erstatning andrager kr. 137.325,00.

Fredningen findes ikke at medføre forringelse af pantesikkerheden, og de anførte erstatningsbeløb kan derfor udbetales til ejerne. De anførte beløb forrentes fra kendelsens dato med en rente, der er 1% højere end Danmarks Nationalbanks til enhver tid fastsatte diskonto. Der er ikke grundlag for at lade forrentningen løbe fra et tidligere tidspunkt, da fredningen indtil nu ikke har medført gener for driften af arealerne.

I godtgørelse for sagkyndig bistand under sagens behandling tillægges der De sønderjydske Husmandsforeninger og Vestslesvigs Landbrugscenter, begge Løgumkloster, hver 6.000 kr. samt Frede Holst 2.500 kr. Der tilkendes Pindstrup Mosebrug A/S 10.000 kr. for advokatbistand.

Nævnets afgørelse af erstatningsspørgsmålet skal i medfør af naturfredningslovens § 25 forelægges for Overfredningsnævnet. Den, der ønsker at fremsætte indsigelser, skal dog selv indanke sagen til Overfredningsnævnet, Amaliegade 7, 1256 København K., inden 4 uger fra den dag, kendelsen er meddelt den pågældende. Klageberettiget er foruden lodsejerne tillige Sønderjyllands amtsråd, Danmarks Naturfredningsforening og Miljøministeriet.

T h i b e s t e m m e s :

I erstatning udbetales til ejerne ialt kr. 137.325,00 med en årlig rente, der er 1% højere end den af Danmarks Nationalbank til enhver tid fastsatte diskonto, fra kendelses dato til betaling sker.

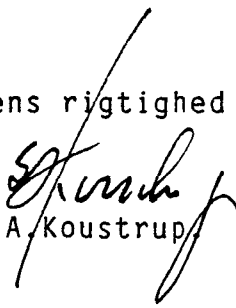
I godtgørelse for sagkyndig bistand betales til De sønderjydske Husmandsforeninger, Løgumkloster 6.000 kr, til Vestslesvigs Landbrugscenter, Løgumkloster 6.000 kr., til Frede Holst 2.500 kr. og i advokatomkostninger til Pindstrup Mosebrug A/S 10.000 kr.

Erstatningen med renter og de tilkendte omkostninger udredes af staten med 75 % og af Sønderjyllands amtsråd med 25 %.

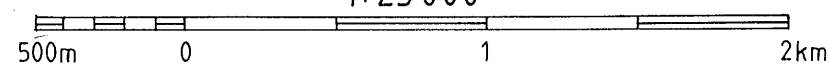
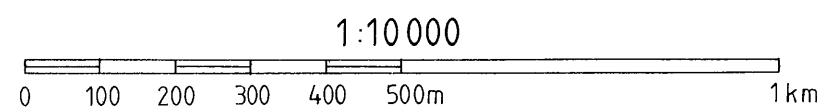
August Møller Hans Ringsmose Hans Jessen Hansen

S.A.Koustrup

Udskriftens rigtighed bekræftes.

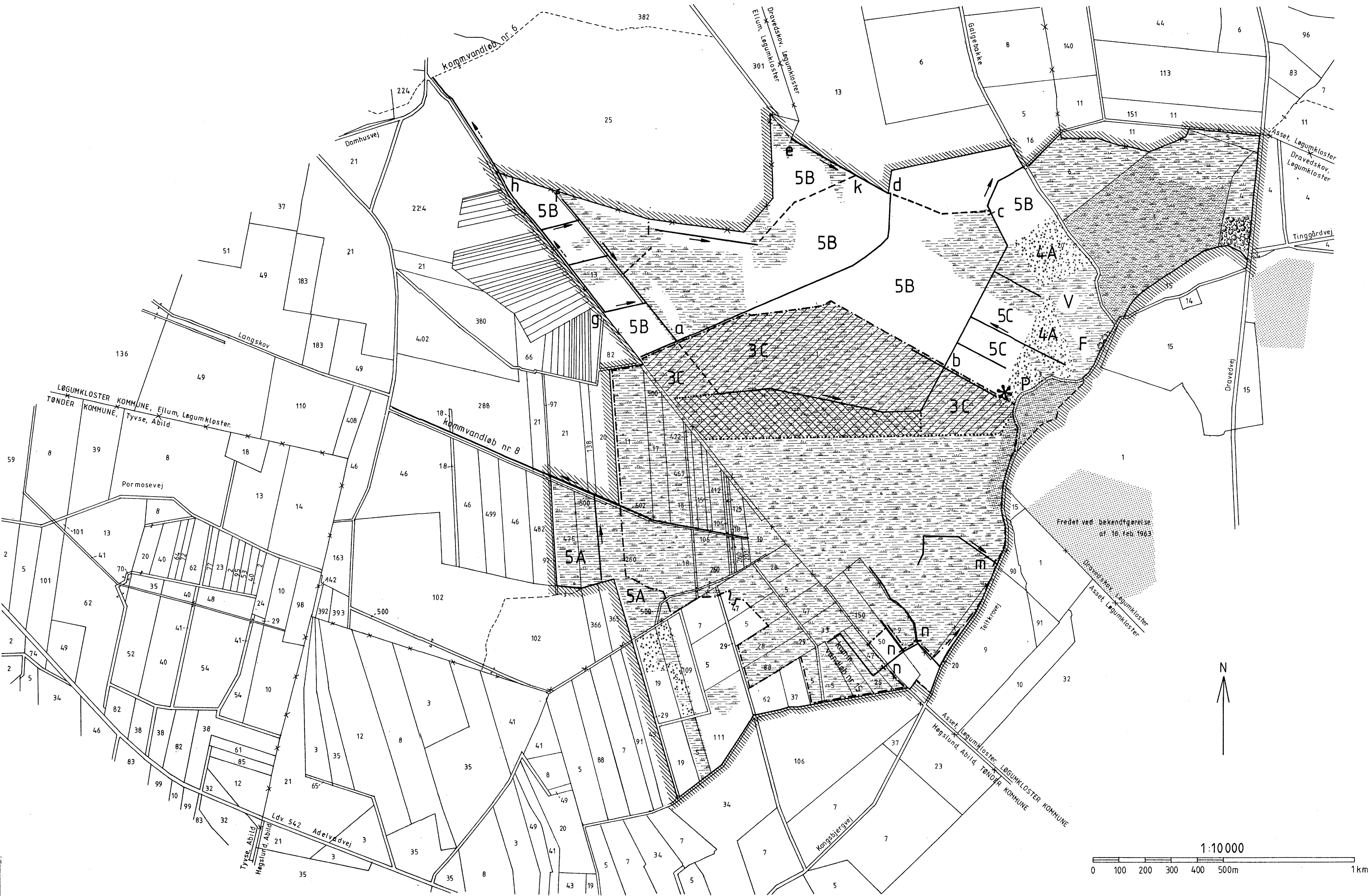

S.A.Koustrup

KORT>

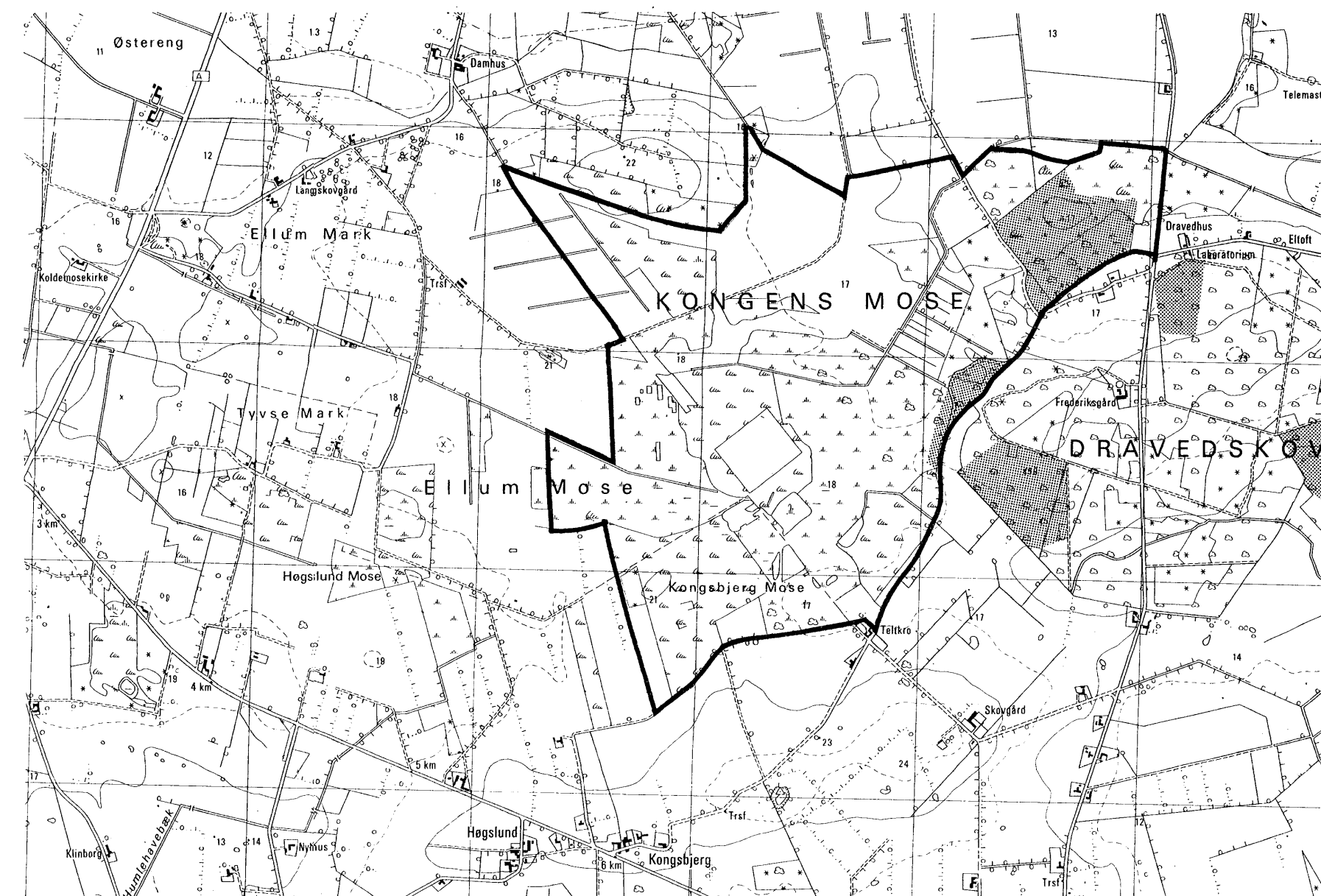

OVERFREDNINGSNÆVNETS
fredningsafgørelse af Juli
1991 i sag nr. 2697/86

		SØNDERJYLLANDS AMTSKOMMUNE TEKNISK FORVALTNING PLAN- OG MILJØADMINISTRATIONEN	
Beregnet	Tegnet GB	DRAVED MOSE. Asset, Løgumkloster; Dravedskov, Løgumkloster; Ellum, Løgumkloster og Høgslund, Abild. Løgumkloster og Tønder kommune.	Afd. Fredning Tegn. nr. 521 - 2 -12-B J. nr. 8 -70 -5 -24/78 Mål 1:10000 1:25000 Dato Oktober 1986
Rettet			

OVERSIGTSKORT Udsnit af kortblad 1112 II SØ.

GRUNDKORT 1:25.000 FREMSTILLET VED GEODÆTISK INSTITUT.
UDGIVET AF SØNDERJYLLANDS AMTSKOMMUNE MED G.L.S.
TILLADELSE (A.B.I. COPYRIGHT).
RETTETLER FORTÆGET.

1:25.000
500m 0 1 2km

SIGNATURFORKLARING:

- Tidligere fredet areal.
- Fredningsgrænse.
- Udyrket areal.
- Skov.
- V Vildtager.
- F Flislager.
- Grænse for areal med jagtbegænsninger.
- Areal, forpagtet af Pindstrup Mosebrug A/S, hvor der ikke kan meddeles tilladelse efter naturfredningslovens §43 til tørveindvinding, ialt ca. 13 ha.
- Areal, forpagtet af Pindstrup Mosebrug A/S, hvor der er givet tilsagn om en tilladelse, ialt ca. 37 ha.
- P Parkering.
- * Observationsstade.
- Åbent vandløb, der ændres, jfr. plejebestemmelser.
- Rørlagt vandløb, der ændres.
- Nuværende løbsretning.
- Ændret løbsretning.
- b Vandløbsstationer.
- 5B Arealer, hvor tilstanden ændres.

REG. NR. 07348.000

SØNDERJYLLANDS AMTSKOMMUNE			
TEKNISK FORVALTNING			
PLAN- OG MILJØADMINISTRATIONEN			
Bilag Rettel	Tegnet GB	DRAVED MOSE.	
		Asset, Løgumkloster, Dravedskov, Løgumkloster, Ellum, Løgumkloster og Høgslund, Abild, Løgumkloster og Tønder kommune.	
		Akt	Fredning
		Tegn. nr.	521-2-12-B
		J. nr.	8-70-5-24/78
		Mål	1:10000 1:25000
		Dato	Oktober 1986

DISPENSATIONER>

Afgørelser – Reg. nr.: 07348.00

Dispensationer i perioden: 10-02-1989 - 05-07-2005

Den 10. februar 1989 kl. 11,00 afholdt nævnet møde i Løgumkloster med formanden, dommer S.A.Koustrup, det amtsrådsvalgte medlem, afdelingsleder August Møller, Vojens, og det kommunalvalgte medlem, borgmester Jessen Hansen, Løgumkloster.

Der foretoges:

J.nr. 159/88

**Ansøgning fra Planteselskabet Sønderjyllands A/S om dispensation fra plantningsforbud for så vidt angår ca. 2 ha af matr.nr. 188 Ellum, Løgumkloster kommune.
§ 34 - § 34a.**

Der fremlagdes skrivelse af 29. november 1988 med bilag fra amtsrådet, j.nr. 540-76-2-72, samt med påtegning af 2. januar 1989.

For amtsrådet mødte skovtekniker Jørn Steenberg.

For Hedeselskabet mødte skovfoged Torben Ravn.

For Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomite mødte Peter Petersen.

For Skov- og Naturstyrelsen mødte Niels Hørlück Jessen.

Skovfoged Torben Ravn redegjorde for de planer, der ligger bag ved ansøgningen og nævnte bl.a., at de 2 ha, som sagen angår, ikke har kunnet udlejes siden 1987. Ved en fejltagelse er tilplantning allerede sket, og der søges i realiteten om lovliggørelse af det skete. Længs vestkanten er der et 20-25 meter

bredt egetræsbælte.

Hedeselskabet har aftalt med ejeren af to store og meget skæmmende sitkagranhegn i vestkanten af området, at disse hegn fældes senest den 1. august 1989.

Peter Petersen bemærkede, at Danmarks Naturfredningsforening fuld ud kunne støtte ansøgningen.

Jørn Steenberg oplyste, at amtsrådet anser området for et skovrejningsområde, og at man kan godkende det ansøgte. Der arbejdes iøvrigt med planer om at etablere en sti i Ådalen mellem Løgumkloster og Bredebro.

Niels HørLöck Jessen, der var bekendt med den i sagen værende udtalelse fra Berit Pauly, bemærkede, at Skov- og Naturstyrelsen nu kunne støtte ansøgningen, dog betinget af, at de nævnte sitkagranhegn blev fældet.

Nævnet, der således kunne konstatere, at samtlige mødte støttede ansøgningen, var enige om, at afgørelsen henhørte under Overfredningsnævnet.

Nævnet videresender samtidig sagen til Overfredningsnævnet, idet et enigt navn anbefalede, at Overfredningsnævnet godkender det ansøgte.

S.A. Koustrup

FREDNINGSNÆVNET FOR SØNDERJYLLANDS
AMTS sydlige fredningskreds,
Dommerkontoret, Nørregade 31,
6279 Tønder.

Telf. 74 72 22 05

Den 16. januar 1992 foretog formanden, dommer S.A. Koustrup, følgende sag på dommerkontoret:

J.nr. 1/92

Ansøgning om dispensation til
færdsel i Draved Mose.

§ 34

Der fremlagdes skrivelse af 15. januar 1992 fra amtsrådet, j.nr. 8-70-52-1-1-91.

Der fremgår af sagen, at Dansk Ornitologisk Forening har ansøgt om dispensation til at færdes i Draved Mose for at overvåge ynglefugle i foråret og forsommeren. Foreningen har anmodet om, at dispensationen meddeles til Hans Harrestrup Andersen, Emmerskevej 16, St. Emmerske, Tønder, der gennem en lang årrække har overvåget ynglefuglene i mosen for foreningen. Derfor har han nøje kendskab til fuglelivet og vil kunne tage mest mulig hensyn til dette ved overvågningen.

Det fremgår af Overfredningsnævnets kendelse af 31. juli 1991 § 11, at det er forbudt andre end ejere og brugere at færdes i mosens centrale del i perioden 1/3 - 1/7.

Amtsrådets naturafdeling har anbefalet det ansøgte, idet man har anført, at en løbende overvågning af specielt fuglelivet er vigtig som indikator for mosens generelle udvikling.

Fredningsnævnet skal udtale:

Da nævnet er enig i naturafdelingens indstilling, meddeler fredningsnævnet herved Dansk Ornitologisk Forening v/ Hans Harrestrup Andersen, Tønder, dispensation til at færdes i Daved Mose, herunder i den centrale del, i foråret og forsommeren for en periode på 5 år.

S.A. Koustrup.

Afgørelsen kan inden 4 uger fra dens modtagelse indklages for Overfredningsnævnet, Slotsmarken 15, 2970 Hørsholm, af ansøgeren og forskellige myndigheder. Først når det efter klagefristens udløb er konstateret, at afgørelsen ikke er indbragt for Overfredningsnævnet, kan dispensationen udnyttes.

Modtaget i
Skov- og Naturstyrelsen

20 JAN. 1992

Dommerkontoret, Nørregade 31,

17 JULI 1997

6270 Tønder.

Telf. 74 72 22 05.

REG. NR 7348.00.

Den 16. juli 1997 behandlede formanden, dommer S.A. Koustrup, følgende sag på dommerkontoret:

J.nr. 37/97 *Ansøgning fra Lindet Statsskovdistrikt om tilladelse til at opsætte observations-tårn og til etablering af P-plads i Draved Mose, Løgumkloster kommune.*

§ 50 - Draved Mose -

Der fremlagdes skrivelse af 15. d.m. med bilag fra Lindet Statsskovdistrikt, j.nr. SN 1211-4/11.

Draved Mose (Kongens Mose) er fredet ved Overfredningsnævnets kendelse af 31. juli 1991. Ifølge kendelsen har amtet ret til at indrette en mindre holdeplads til 2-3 biler samt til at opsætte et observationsstade i mosen.

Det er oplyst, at nærværende ansøgning angår de to ting, som er tilladt i kendelsen, men der ønskes en anden beliggenhed, idet den i kendelsen angivne placering ikke længere giver udsigt over mosen.

Den placering af P-plads og tårn, som der søges om, er angivet på et vedlagt fredningskort. Med den anførte placering har man udsyn over vådområderne i mosen med et rigt fulge- og dyreliv. Stedet bruges i dag allerede som holde- og observationssted for fulgeinteresserede.

Ansøgeren har telefonisk oplyst, at der samtidig er sendt en tilsvarende ansøgning til Sønderjyllands amt.

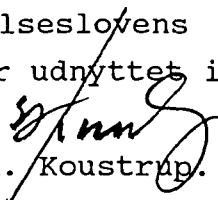
Fredningsnævnets afgørelse:

Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen

J.nr. SN 1996 - 1211/8 - 0017 - Bt
Akt. nr. 2

Da indretning af såvel P-plads som opsætning af et observationsstade er tilladt i Overfredningsnævnets kendelse, og da en anden placering end oprindeligt fastlagt ikke strider imod fredningens formål, meddeler nævnet i medfør af naturbeskyttelseslovens § 50 tilladelse til det ansøgte, idet nævnet forudsætter, at den valgte placering kan godkendes af Sønderjyllands amt, eller at amt og skovdistriktet kan enes om en alternativ placering, samt at arbejdet udføres efter aftale med amtet som ifølge kendelsen er den myndighed, som har fået tillagt retten til at etablere de pågældende ting. Nævnet har intet at indvende mod, at denne ret overgår til statsskovdistriktet på uændrede vilkår og under tilsyn af amtet.

I medfør af naturbeskyttelseslovens § 66 bortfalder tilladelsen, såfremt den ikke er udnyttet inden 3 år fra dato.

S.A. Koustrup.

Afgørelsen kan inden 4 uger fra dens modtagelse indklages for Naturklagenævnet af ansøgeren og forskellige myndigheden. Først når det efter klagefristens udløb er konstateret, at afgørelsen ikke er indbragt for Naturklagenævnet, kan dispensationen udnyttes.

Klage skal indsendes skriftligt til Fredningsnævnet for Sønderjyllands amt, Dommerkontoret, Nørregade 31, 6270 Tønder, der videresender klage til Naturklagenævnet sammen med sagens dokumenter.

20 FEB. 1998

FREDNINGSNÆVNET FOR SØNDERJYLLANDS AMT

Domhuset, Kongevej 41, 6400 Sønderborg, tlf. 73 42 41 21, fax. 74 42 41 23

Den 17. februar 1998 behandlede formanden, dommer Claus Kejser, følgende sag på dommerkontoret:

REG. NR. 7348.00-

J.nr. 69/1997:

Ansøgning fra Sønderjyllands Amt vedrørende projektudvidelse i Kongens/Draved Mose på matr.nr. 260 Ellum, Løgumkloster kommune.

- § 50 -

Der fremlagdes skrivelse af 2. december 1997 med bilag fra Sønderjyllands Amt, Miljøområdet, j.nr. 8-70-51-8-521-1-97, samt skrivelse af 8. december 1997 fra samme.

Det bemærkes, at sagen af Nævnet har været behandlet på skriftligt grundlag, og at det amtsrådsvalgte medlem, Thomas Lauritzen, og det kommunalvalgte medlem, Jørn Outzen, har deltaget i afgørelsen.

Det fremgår af sagen, at ejendommen matr.nr. 260 Ellum er omfattet af Overfredningsnævnets afgørelse af 31. juli 1991 om fredning af Draved Mose.

Fredningen har til formål at bevare og forbedre områdets store naturvidenskabelige værdier og skal medvirke til, at højmosen som særligt værdifuld naturtype bevares og udvikles gennem passende plejeforanstaltninger, både på de nuværende mosearealer og på længere sigt på græsarealerne nord for de nuværende mosearealer. Det er videre bestemt, at det fredede område skal bevares i den nuværende tilstand, og

Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen
J. nr. 69/1997 - 211/8-0017 BH
Art. nr. 10

der må ikke foretages terrænændringer og således ikke ske opfyldning, planering eller afgravning bortset fra visse nærmere, angivne undtagelser. Der må endvidere ikke foretages foranstaltninger, der tilsigter yderligere afvanding af området.

Det bemærkes, at der i Overfredningsnævnets afgørelse er truffet bestemmelse om nærmere beskrevet naturgenopretning, der efter oplysning fra Sønderjyllands amt er udført.

Det fremgår af det forelagte projekt, at hensigten er at hæve vandspejlet indenfor det nuværende moseområde. Der vil blive etableret to nye vandhuller, heraf et indenfor det fredede område. Opgravet materiale fra etableringen af dette vandhul vil blive anvendt, dels til afpropning af en grøft, og dels til en terrænændring til niveau langs den pågældende grøft. Noget tidligere opgravet materiale fra etablering af en drækanal vil blive benyttet til afpropning af denne.

Efter oplysningerne i projektbeskrivelsen sker vandstandshævningen efter lodsejerens eget ønske.

FREDNINGSNÆVNETS AFGØRELSE:

Da terrænændringerne er af ret beskedent omfang, og da det projekt, der ønskes gennemført, er i overensstemmelse med fredningens formål, meddeler Nævnet i medfør af naturbeskyttelseslovens § 50 dispensation til gennemførelse af projektet.

I medfør af naturbeskyttelseslovens § 66 bortfalder tilladelsen, såfremt den ikke er udnyttet inden 3 år fra dato.

Claus Kejser

Afgørelsen kan inden 4 uger fra dens modtagelse indklages for Naturklagenævnet af ansøgeren og forskellige myndigheder. Først når det efter klagefristens udløb er konstateret, at afgørelsen ikke er indbragt for Naturklagenævnet, kan dispensationen udnyttes.

Klage skal indsendes skriftligt til **Fredningsnævnet for Sønderjyllands Amt, Dommerkontoret, Kongevej 41, 6400 Sønderborg**, der videresender klagen til Naturklagenævnet sammen med sagens dokumenter.

SCANNET

Den 5. juli 2005 behandlede formanden, dommer Claus Kejser, følgende sag på dommerkontoret:

J.nr. 19/2005

Ansøgning fra Lindet Statsskovdistrikt om tilladelse til etablering af en naturvejledningsbase ("økobase") i Draved Mose, Løgumkloster kommune.

- § 50 -

Der fremlagdes skrivelse af 15. juni 2005 med bilag fra Sønderjyllands Amt, Miljøområdet, j.nr. 05/9130.

Det bemærkes, at sagen af Nævnet har været behandlet på skriftligt grundlag, og at det amtsrådsvalgte medlem, Thomas Lauritzen, og det kommunalvalgte medlem, Jørgen Outzen, har deltaget i afgørelsen.

Det fremgår af sagen, at det pågældende areal er omfattet af Overfredningsnævnets afgørelse af 31. juli 1991 om fredning af Draved Mose (Kongens Mose). Fredningen har til formål at bevare og forbedre de store naturvidenskabelige værdier i geologisk, biologisk og arkæologisk henseende. Fredningen skal medvirke til, at højmosen som særlig værdifuld naturtype bevares og udvikles gennem passende plejeforanstaltninger. Endvidere regulerer fredningen offentlighedens adgang til området under respekt af de biologiske interesser.

Det er i afgørelsen bestemt, at der ikke må opføres ny bebyggelse og heller ikke anbringes campingvogne m.v., ligesom arealerne ikke må benyttes til oplagring og deponering af organisk materiale. Indenfor et nærmere angivet område er det dog tilladt at anbringe et lager for flis. I afsnittet om offentlighedens adgang er bl.a. anført, at Amtet lader opsætte et observationsstade i mosen på et nærmere angivet sted. Det fremgår af fredningskortet, at lageret for flis og opsætningen af observationsstadet med tilhørende parkeringsplads ligger i nærheden af et areal, der på kortet er angivet som vildtager.

Lindet Statsskovdistrikt har oplyst, at basen ønskes etableret på det areal, der på fredningskortet er angivet som vildtager. Dette område anses for meget velegnet til formålet, da det ligger lysåbent og diskret i forhold til benyttede færdselsårer og stier, og da det er omgivet af en storslået og varieret natur. Etableringen af basen indebærer, at der til ly for vejrliget laves en fast "bænk", hvorover der i sæsonen rejses en samekåte. Kåten tages ned i en periode i vinterhalvåret. Desuden indrettes en bålplads og aktivitetsplads og et materialedepot. Den egentlige base vil få en radius på ca. 20 meter. Formålet med basen er at lave et tilbud i samarbejde med Løgumkloster kommune om undervisning i naturen og om naturen, støttet af naturvejledere fra distriktet.

Det pågældende område er EF-fuglebeskyttelsesområde og habitatområde.

2001-1211/8 - 017
57

Skovdistriktets skrivelse er vedlagt en konsekvensvurdering, hvoraf bl.a. fremgår, at etablering af basen vil betyde et større forbrug af området end tilfældet er i dag, også udenfor etablerede veje og stier. Det forventes dog ikke, at der vil være væsentlige negative konsekvenser for arter og habitater i udpegningsområdet.

Skov- og Naturstyrelsen, Driftsplankontoret, har meddelt tilladelse til etablering af økobasen, jfr. skovlovens § 42. I denne tilladelse er bl.a. anført, at basen placeres på en højereliggende tør skoveng, der ikke indeholder nogen af de elementer, der ligger til grund for udpegningen til Natura 2000 område, og den vil derfor ikke i sig selv have negative effekter på arter og habitater i udpegningsgrundlaget.

Sønderjyllands Amt har anført, at det pågældende areal er relativt skjult og ikke vil kunne ses fra mosen, så de landskabelige værdier bliver ikke påvirket. Amtet har indstillet, at der meddeles dispensation på vilkår, at telt, materialetrailer og andet mobilt materiel fjernes helt fra arealet i vinterperioden fra 1. november til 1. april.

FREDNINGSNÆVNETS AFGØRELSE:

Etableringen af naturvejledningsbasen (økobasen) i overensstemmelse med den indsendte beskrivelse og placering kan ikke antages at være i strid med fredningens formål, hvorfor Nævnet i medfør af naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1, meddeler dispensation. Idet Nævnet kan tiltræde disse, gives dispensationen på vilkår som foreslået af Sønderjyllands Amt, hvorfor telt, materialetrailer og andet mobilt materiel skal fjernes helt fra arealet i perioden fra 1. november til 1. april.

Efter det ovenfor anførte kan det ikke antages, at dispensationen er i strid med de forpligtelser, der følger af naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 2.

I medfør af naturbeskyttelseslovens § 66 bortfalder tilladelsen, såfremt den ikke er udnyttet inden 3 år fra dato.

Claus Kjeller

Afgørelsen kan inden 4 uger fra dens modtagelse indklages for Naturklagenævnet af ansøgeren og forskellige myndigheder. Først når det efter klagefristens udløb er konstateret, at afgørelsen ikke er indbragt for Naturklagenævnet, kan dispensationen udnyttes.

Klage skal indsendes skriftligt til **Fredningsnævnet for Sønderjyllands Amt, Dommerkontoret, Kongevej 41, 6400 Sønderborg**, der videresender klagen til Naturklagenævnet sammen med sagens dokumenter.

For klage skal betales et gebyr på 500 kr. til Naturklagenævnet. Når Naturklagenævnet

har modtaget sagen fra Fredningsnævnet, vil Naturklagenævnet opkræve gebyret hos klageren, og såfremt en fastsat betalingsfrist ikke overholdes, vil klagen blive afvist. Gebyret tilbagebetales, hvis klageren får helt eller delvist medhold.

/kb

**Fredningsnævnet for Sydjylland
Sydlig del**

Dokken 1
6700 Esbjerg
Åbent 08.30-15.00
Tlf.: 9968 8800

E-mail: esbjerg@domstol.dk
www.domstol.dk/esbjerg
SE-nr. 50 03 28 17

30. juni 2020
FN SJS 15/2020

J.nr.: 15/2020: Ansøgning fra Tønder Kommune om dispensation til naturgenopretning i Kongens Mose.

Fredningsnævnet har den 26. marts 2020 modtaget ansøgning fra Tønder Kommune om dispensation til naturgenopretning i Kongens Mose.

Tønder Kommune har i mail af 13. maj 2020 oplyst, at ansøgningen berører følgende matrikelnumre:

9, 49, 50, 152, 208, 7000d **Asset, Løgumkloster**

20, 25 **Dravedskov, Løgumkloster**

25, 82, 86, 102, 104, 151, 203, 260, 288, 380, 420, 425-433, 440-441, 444, 467, 475, 482, 529, 543, 546, 557, 566, 579, 586-587, 614, 616, 621, 633, 635-637, 641-655, 659, 663, 670 **Ellum, Løgumkloster**

25, 33 62, 106, 130-132, 135, 151, 153, 157-158, 160, 163, 168-170, 172-173, 184, 193 **Høgslund, Abild**

Tønder Kommune har endvidere præciseret, at det ansøgte alene angår fredningen af Kongens Mose.

Kongens Mose blev fredet ved Overfredningsnævnets afgørelse af 31. juli 1991. Fredningen har blandt andet til formål at bevare områdets geologiske, biologiske, arkæologiske og landskabelige værdier, herunder ved at sikre adgang til at iværksætte naturpleje og naturgenopretning i området. Der må blandt andet ikke foretages terrænændringer. Fredningsnævnet skal derfor meddele dispensation, hvis det ansøgte skal gennemføres.

Fredningsnævnets formand har i medfør af forretningsordenen for fredningsnævn § 10, stk. 5, besluttet at give Tønder Kommune dispensation fra fredningen som anført i afsnittet ”Fredningsnævnets afgørelse”.

Sagens baggrund:

Overfredningsnævnet har fastsat blandt andet følgende bestemmelser for de fredede arealer:

”...

§ 1 Fredningens formål.

Fredningen har til formål at bevare og forbedre områdets store naturvidenskabelige værdier i geologisk, biologisk og arkæologisk henseende.

Fredningen skal således medvirke til, at højmosen som særligt værdifuld naturtype bevares og udvikles gennem passende plejeforanstaltninger både på de nuværende mosearealer og på længere sigt på græsarealerne nord for de nuværende mosearealer.

Fredningen har endvidere til formål at bevare områdets landskabelige værdier og at regulere offentlighedens adgang til området under respekt af de biologiske interesser.

§ 2 Bevaring af området.

Det fredede område skal bevares i dets nuværende tilstand. Der må således ikke ske ændringer af den hidtidige anvendelse af arealerne, medmindre en sådan tilstandsændring er tilladt i de følgende bestemmelser, tillades ved en dispensation efter § 12 eller sker med hjemmel i § 10 om naturpleje og naturgenopretning. Den nuværende arealanvendelse er angivet på fredningskortet.

§ 3 Terrænændringer.

Som anført i § 2 må der ikke foretages terrænændringer. Der må således ikke ske udnyttelse af forekomster i jorden, og der må ikke foretages opfyldning, planering eller afgravning, jf. dog undtagelserne i §§ 6 og 10.

Uanset forbuddet i stk. 1 skal fredningen dog ikke være til hinder for:

- a) Indvinding af spagnum inden for det på fredningskortet særligt angivne areal af matr.nr. 1 Draved dog ikke for tiden efter år 2005.
- b) Råstofindvinding på dyrkede arealer og skovarealer til eget brug.

§ 4 Afvanding.

Der må ikke foretages foranstaltninger, der tilsigter yderligere afvanding af området.

Eksisterende grøfter og afvandingskanaler må således ikke uddybes eller på anden måde udvides, men fredningen er ikke til hinder for sædvanlig oprensning, hvis dette ikke vil stride mod bestemmelserne i § 10 om naturpleje og naturgenopretning.

Eksisterende dræn må vedligeholdes, men må ikke omlægges, medmindre det tillades ved en dispensation efter § 12.

§ 5 Beplantning.

Arealerne må ikke yderligere tilplantes. Fredningsnævnet kan dog meddele tilladelse til plantning af levende hegn på dyrkede arealer.

Den eksisterende sitka-bevoksning på matr.nr. 1 Draved, benævnt 4 A på fredningskortet, afdrives senest ved omdriftsalder, og arealet overgår herefter til hede/kær.

...

§ 7 Vandindvinding.

Der må ikke etableres anlæg til indvinding af vand til markvanding. Opstilling af små vindmøller til oppumpning af vand til kreaturvanding er dog tilladt.

§ 8 Arealernes drift i øvrigt.

- a. Udyrkede arealer må ikke opdyrkes. Græsningsarealer, der indgår i normal landbrugsmæssig drift, betragtes som opdyrkede. Andre græsningsarealer betragtes som uopdyrkede.
- b. De i 1978 opløjede mosearealer, matr.nr. 475 og del af matr.nr. 260 Ellum, benævnt 5 A på fredningskortet, må ikke yderligere afvandes. Den projekterede østlige kanal B på matr.nr. 260 må ikke udføres, og de etablerede underløb til kommunevandløb nr. 8 Ellum skal tilstoppes.

...

§ 10 Naturpleje og naturgenopretning.

- a. På de arealer, som ikke af staten, har Sønderjyllands Amtsråd ret til at lade foretage naturpleje til opfyldelse af fredningens formål, herunder ved afgræsning, slåning og fjernelse af selvsåede træer og buske. Det er dog en betingelse, at ejeren ikke selv foretager den nødvendige pleje, samt at den pågældende plejeforanstaltning er tiltrådt af ejeren eller - i mangel af sådan enighed - er godkendt af fredningsnævnet.

På arealer, der er eller senere måtte blive undergivet statslig administration, varetages den fornødne pleje af Miljøministeriet v/Skov- og Naturstyrelsen.

- b. Som led i restaurering af vandstandsforholdene i mosen skal Sønderjyllands Amtsråd indhente fornøden tilladelse efter vandløbsloven og eventuel anden lovgivning til at foretage følgende vandløbsreguleringer:

...

Det er tilladt at ændre fra 30 cm diameter til 60 cm diameter for den del af rørledningen over matr.nr. 50 og matr.nr. 9 Asset, der ligger nedstrøms for spærringerne ved stationerne n. Det forudsættes, at bundkoten ikke sænkes.

Mellem stationerne a og b etableres et antal tørvedæmninger i vandløbet for yderligere at hæmme den sideværts vandbevægelse.

...

Grøften mellem station a og f, der i dag løber mod sydøst, flyttes til fredningsgrænsen, mellem station g og h og gives afløb mod nordvest til kommunevandløb nr. 6 Løgumkloster.

Samtidig hermed åbnes et vandløb uden for fredningsgrænsen langs den private fællesvej mellem matr.nr. 25 og matr.nr. 224 Ellum.

...

Grøften i den sydøstlige del af matr.nr. l Draved lukkes ved station m. Der etableres yderligere et mindre antal tørvedæmninger i grøften inden for det udyrkede område.

...

§ 12 Dispensationer.

En dispensation fra bestemmelserne i §§ 2-11 kan meddeles efter reglerne i naturfredningslovens § 34, hvis det ansøgte ikke vil komme i strid med fredningens formål

..."

På kortet nedenfor ses med blå skravering fredningsområdet:

Tønder Kommune har ansøgt og oplyst følgende i brev af 26. marts 2020:

”Kongens Mose er en af Danmarks største højmoser, som særligt i den nordlige del har været kraftigt udnyttet til tørvegravning og opdyrkning. Området er en mosaik af nedbrudte højmo-searealer, aktiv højmose, hængesæk, skovbevoksede tørvemoser og brunvandede søer. Flere fuglearter er på udpegningsgrundlaget, og heraf yngler trane, rød glente og hedehøg i området. Dele af Kongens Mose tilgroet med bl.a. birk, rødgran og den invasive sitka-gran. Med denne indsats i EU-Life Nature regi ønskes der at forbedre naturtilstanden ved bedst muligt at sikre og udvide arealet med habitatnaturtypen aktiv højmose (7110*).

De konkrete indsatser vil være:

- Etablering af afskærende grøfter (3 lokaliteter, ca. 873 m)
- Blokering af interne grøfter (11 lokaliteter, ca. 1585 m)
- Blokering af risfaskiner (4 lokaliteter)
- Søgning af dræn (6 lokaliteter, ca. 210 m)
- Terrænreguleringer (3 lokaliteter, ca. 1900 m²)
- Etablering af vadestad (1 lokalitet, ca. 10x15 m, ca. 45 m³ stenmateriale)
- Etablering af diverse stensikring ved rør og stem (4 lokaliteter, ca. 42 m²)
- Etablering af nye rørføringer – dræn og tætte ledninger (3 lokaliteter, 2 brønde, ca. 374 m)
- Etablering af omfangsdræn (1 lokalitet, ca. 67 m)
- Hævning af eksisterende afløbsrør (1 lokalitet)
- Etablering af afløbsbrønd (1 lokalitet)
- Blokering af dræn og rørbroer (25 lokaliteter)
- In situ blokeringer af dræn (10 lokaliteter)
- Etablering af hovedafløbsstem (1 lokalitet)

- Etablering af mindre træstem (1 lokalitet)
- Etablering af træskod (2 lokaliteter)
- Rydning af trævækst (6 lokaliteter, ca. 23,3 ha)
- Rydning og oprensning af vandhul (vandhullet øges fra 250 til 400 m²)

Da indsatserne sker i perioden august til november, dvs. uden for fuglenes yngletid, og over en tidsbegrænset periode vurderes det, at de ikke påvirker fuglene negativt.

Udpegningsgrundlaget for habitatområdet er her bl.a. habitatnaturtyperne aktiv højmose, nedbrudt højmose og brunvandede søer, samt arten bæklampret. I Kongens Mose er der kortlagt naturtyperne højmose, nedbrudt højmose, skovbevokset tørvemose, hængesæk og brunvandede søer...

Det er oplyst, at der ikke benyttes skovningsmaskiner på habitatnaturtyperne og at indsatsen generel vil ske så skånsomt som muligt af hensyn til de nuværende og fremtidige naturværdier. Der vil yderligere, i nbl § 3 dispensationen, blive stillet vilkår om, at der kun må ske køreskader i et meget begrænset omfang. Rydningsindsatsen koncentrerer sig til områder med kraftig trævækst. Derfor vurderes det, at habitatnaturtyperne ikke vil tage skade ifm. projektets realisering. Der er planlagt større indsatser i vandløbene i Kongens Mose. Vandløbene vurderes ikke at være egnede levesteder for bæklampret, da arten lever i de øvre dele af rene vandløb med sand- eller grusbund. Vandløbene i Kongens Mose er ifm. projektet besigtiget og det kunne konstateres, at de i meget høj grad er mudrede og vandet er uklart.

Den statslige Natura 2000-plan for området har også fokus på gendannelse af højmose med den hertil tilhørende hydrologi og naturlige vegetation, så indsatsen er med til at opfylde målene for området.

Kommunen er forpligtet til, at tage hensyn til levesteder for bestemte dyrearter, som er optaget på Habitatdirektivets bilag IV. I Kongens Mose er det arter som grøn frø og spidssnudet frø, markfirben og forskellige flagermus kan også forekomme. Projektet indebærer oprensning af et vandhul og gør mosen mere fugtig generel og vil dermed forbedre levevilkårene for padderne. Det bliver fældet træer, som gran og birk, i forbindelse med realiseringen, men disse er ikke egnede levesteder for flagermusene. Det vurderes desuden, at der efter projektets realisering stadig er omfattende områder, som er egnet til markfirben.

Samlet vurderer vi, at indsatsen ikke vil forringe levevilkårene for dyrearter omfattet af Habitatdirektivets bilag IV".

Fredningsnævnets behandling af sagen:

Fredningsnævnet har ved mail af 8. juni 2020 til Tønder Kommune, Miljøstyrelsen, Slot- og Kulturstyrelsen, Museum Sønderjylland, Danmarks Naturfredningsforening/København, Danmarks Naturfredningsforening/Tønder, Dansk Botanisk Forening Jyllandskredsen, Dansk Ornitologisk Forening, Friluftsrådet centralt, Friluftsrådet Tønder og Nationalpark Vadehavet anmodet om eventuelle bemærkninger til ansøgningen med høringsfrist den 22. juni 2020.

DOF-Sønderjylland har i mail af 22. juni 2020 anbefalet, at der gives dispensation til det ansøgte.

Der er ikke herudover modtaget indsigelser eller bemærkninger fra de nævnte.

Fredningsnævnets afgørelse

Ifølge naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1, kan fredningsnævnet dispensere fra bestemmelserne i en fredning, når det ansøgte ikke er i strid med fredningens formål. Fredningsnævnet kan endvidere

dispensere fra bestemmelserne i en fredning i et internationalt naturbeskyttelsesområde, hvis det ansøgte ikke indebærer forringelse af naturtyper og levesteder for arter eller betydelige forstyrrelser af arter, som området er udpeget for. Videregående afvigelser fra en fredning end nævnt i stk. 1, og helt eller delvis ophævelse af en fredning kan, jf. stk. 5, kun foretages efter reglerne om gennemførelse af fredninger.

Fredningen har til formål at bevare og forbedre områdets store naturvidenskabelige værdier i geologisk, biologisk og arkæologisk henseende. Fredningen skal således medvirke til, at højmosen som særligt værdifuld naturtype bevares og udvikles gennem passende plejeforanstaltninger både på de nuværende mosearealer og på længere sigt på græsarealerne nord for de nuværende mosearealer. Fredningen har endvidere til formål at bevare områdets landskabelige værdier og at regulere offentlighedens adgang til området under respekt af de biologiske interesser.

Fredningsnævnet finder ikke, at de i ansøgningen oplyste naturgenopretningsindsatser er i strid med fredningens formål.

Fredningsnævnet meddeler derfor, og da indsatsen efter det oplyste ikke vil forringe levevilkårene for dyrearter omfattet af Habitatdirektivets bilag IV, Tønder Kommune dispensation i medfør af naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1 og stk. 2, til det ansøgte på vilkår,

at det ansøgte udføres som anført i ansøgningen.

Klagevejledning:

Der kan inden 4 uger efter den dag, denne afgørelse er meddelt, klages til Miljø- og fødevareklagenævnet over afgørelsen. Hvis afgørelsen er offentligt bekendtgjort, regnes klagefristen dog altid fra bekendtgørelsen.

Borgere, virksomheder, myndigheder og organisationer skal indsende klagen til Miljø- og fødevareklagenævnets klageportal via borger.dk eller virk.dk.

Der er et direkte link til borger.dk og virk.dk via Miljø- og fødevareklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk/planklagenaevnet.

Klagefristen udløber ved midnat på dagen for klagefristens udløb.

En klage skal være tilgængelig for førsteinstansen i Klageportalen senest kl. 23:59 på den dag, hvor klagefristen udløber. Det indebærer, at klager har godkendt og betalt gebyr/bestilt faktura i Klageportalen.

Klageren skal oplyse sit CPR-nummer eller CVR-nummer.

Miljø- og fødevareklagenævnets hjemmeside indeholder information om beregning af klagefrister i de tilfælde, hvor en klager anmoder om at blive undtaget fra brug af Klageportalen.

Klageberettigede er, jf. naturbeskyttelseslovens § 86:

- Adressaten for afgørelsen,

- ejeren af den ejendom, som afgørelsen vedrører,
- offentlige myndigheder,
- en berørt nationalparkfond,
- lokale foreninger og organisationer, som har en væsentlig interesse i afgørelsen,
- landsdækkende foreninger og organisationer, hvis hovedformål er beskyttelse af natur og miljø, og
- landsdækkende foreninger og organisationer, som efter deres formål varetager væsentlige, rekreative interesser, når afgørelsen berører sådanne interesser.

Det er en betingelse for Miljø- og fødevareklagenævnets behandling af en klage, at den, der klager, indbetaler et gebyr. Gebyret udgør for privatpersoner 900 kr. Virksomheder, organisationer og offentlige myndigheder skal betale 1.800 kr. for behandling af eller genoptagelse af en klage. Det nævnte gebyr reguleres den 1. januar hvert år efter den af Finansministeriet fastsatte sats for det generelle pris- og lønindeks med virkning for klager, der modtages i nævnet fra og med den 1. februar 2017. Gebyret er endnu ikke reguleret for 2017, men vil blive teknisk efterreguleret.

Miljø- og fødevareklagenævnet påbegynder først behandlingen af en klage, når gebyret er modtaget. Klagegebyr opkræves af Miljø- og fødevareklagenævnet. Betaling af klagegebyr sker ved elektronisk overførsel eller ved indbetalingskort til Miljø- og fødevareklagenævnet. Gebyr skal indbetales indenfor en af Miljø- og fødevareklagenævnet fastsat frist. Hvis gebyret ikke indbetales inden udløbet af fristen, afvises klagen.

Vejledning om gebyrbetalingen kan findes på Miljø- og fødevareklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk/planklagenaevnet.

Gebyret bliver tilbagebetalt, hvis klagen bliver afvist, fordi klagefristen er overskredet, klager ikke er klage-berettiget eller fordi Miljø- og fødevareklagenævnet ikke har kompetence til at behandle klagen.

Gebyret tilbagebetales også, hvis klagesagen fører til, at den påklagede afgørelse ændres eller ophæves, eller hvis klager får helt eller delvist medhold i klagen. Hvis den eneste ændring af den påklagede afgørelse er forlængelse af en frist for efterkommelse af afgørelsen som følge af den tid, der er medgået til at behandle sagen i Miljø- og fødevareklagenævnet, tilbagebetales gebyret dog ikke.

Hvis klager trækker klagen tilbage, mens sagen er under behandling i nævnet, vil gebyret som udgangspunkt også blive betalt tilbage. Miljø- og fødevareklagenævnet kan dog beslutte, at gebyret ikke tilbagebetales, hvis klagen trækkes tilbage på et tidspunkt, hvor nævnet allerede har foretaget en stor del af sagsbehandlingen.

Tilladelsen må i henhold til naturbeskyttelseslovens § 87, stk. 7, ikke udnyttes, før klagefristen er udløbet, eller behandling af en eventuel klage måtte være afsluttet.

Det følger endvidere af naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1, jf. § 66, stk. 2, at tilladelsen bortfalder, hvis den ikke udnyttes inden 3 år efter, at den er givet.

æ

Såfremt projektets gennemførelse kræver tilladelse eller dispensation efter anden lovgivning, skal ansøgerne rette henvendelse til den myndighed, der administrerer tilladelser eller dispensationer i henhold til denne lovgivning.

Fredningsnævnet for Sydjylland, Sydlig del

Esbjerg den 30. juni 2020

Margit O. Laub
formand

Denne afgørelse er sendt til:

Tønder Kommune, teknisk@toender.dk, cb1@toender.dk

Miljøstyrelsen, mst@mst.dk;

Slot- og Kulturstyrelsen, post@slks.dk

Museum Sønderjylland, tekr@museum-sonderjylland.dk

Danmarks Naturfredningsforening/København, dn@dn.dk

Danmarks Naturfredningsforening/Tønder, jan@havejan.dk

Dansk Botanisk Forening Jyllandskredsen, finn.borchsenius@sm.au.dk

Dansk Ornitologisk Forening, toender@dof.dk

Friluftsrådet centralt: fr@friluftsradet.dk

Friluftsrådet Tønder: sydvestjylland@friluftsradet.dk

Nationalpark Vadehavet, vadehavet@danmarksnationalparker.dk

Vadehavet postkasse vad@nst.dk